

balzac

884

balzac
Iluzii pierdute

★★★

ÎN «BIBLIOTECA PENTRU TOȚI»
VOR APĂREA
ÎN SĂPTĂMÎNILE VIITOARE:

- Dimitrie Cantemir — *Istoria ieroglifică*,
2 vol.
- Mihai Eminescu — *Poezii*, ed. a VII-a,
reeditarea numărului 1
- Al. Kirilescu — *Gaițele*
- Virgil Teodorescu — *Poezie neîntreruptă*
- Euripide — *Electra*, Teatru II
- Anna Comnena — *Alexiada*, 2 vol.
- ***
- *Sfârșitul lui Giafar și
al barmakizilor. Cartea
celor 1000 de nopți*, vol. XIV
(noapțile 938—1001)
- ***
- *Pagini alese din Enci-
clopedia franceză.*
- Edward Gibbon — *Istoria declinului și
prăbușirii Imperiului
Roman*, 3 vol.
- Taras Șevcenko — *Poeme*
- Herman Melville — *Cojocelul alb*, roman,
2 vol.
- Raffi — *Davit beg*, roman,
2 vol.
- Nicolás Guillén — *Poeme cubane*

editura minerva

Vol. I—III, lei 15

balzac

Ilustrația copertei :
„Colaj de *Andrei Olsufiev* după originale
de *Charles Huord*

honoré de balzac

iluzii pierdute

★ ★ ★

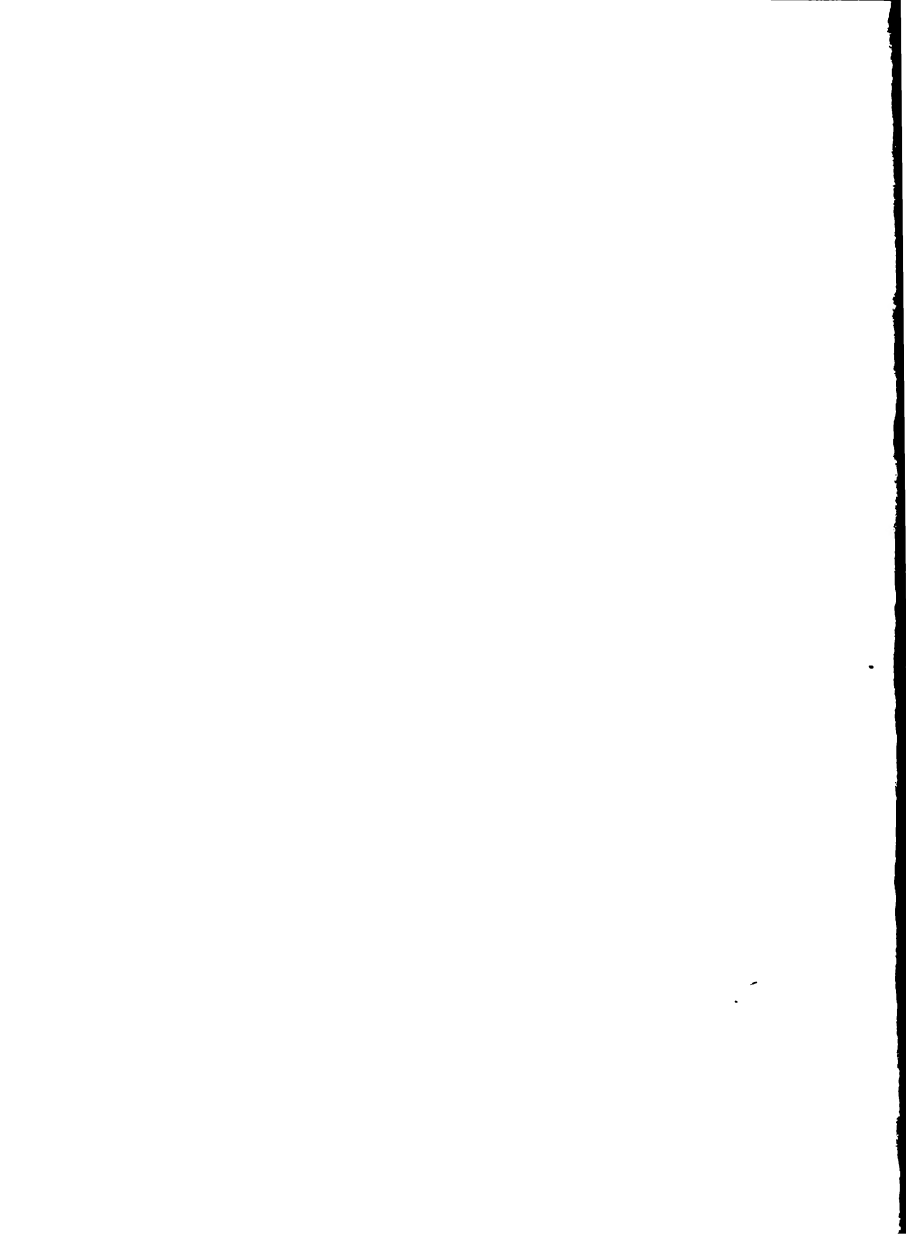
TRADUCERE DE DINU ALBULESCU
NOTE EXPLICATIVE DE THEODOSIA IOACHIMESCU

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI ● 1976
EDITURA MINERVA ● BUCUREȘTI

7

PARTEA A TREIA

CHINURI DE INVENTATOR

PREFAȚA LA PRIMA EDIȚIE CHINURI
DE INVENTATOR¹

Lucrarea de față reprezintă a treia parte a Iluziilor pierdute : cea dintâi a apărut sub acest titlu, cea de-a doua se intitulează Un geniu provincial la Paris ; această ultimă parte încheie opera destul de întinsă în care viața din provincie e înfățișată în contrast cu viața pariziană ; tocmai ceea ce trebuia ca să facă din această carte ultima Scenă din Scene din viața de provincie.

Există trei cauze, cu o acțiune perpetuă, care leagă provincia de Paris : ambiția nobilei, ambiția negustorului îmbogățit, ambiția poetului. Spiritul, banii și faima își caută sfera ce le e proprie. Salonul cu vechituri și Iluzii pierdute prezintă istoria ambiției tinărului nobil și a tinărului poet. Mai rămîne de făcut istoria burghezului îmbogățit căruia provincia începe să-i displică și care nu mai vrea să trăiască printre martorii începuturilor sale sperînd să ajungă om de bază la Paris.

¹ Cea de a treia parte a romanului a apărut pentru prima dată cu acest titlu, în iunie 1843, în ziarul *L'État*, apoi cu titlul de *David Séchard sau chinuri de inventator*, în *Parisien l'État*, în iulie-august 1843 ; ulterior, în diverse ediții, a mai purtat titlul de *Eve și David* sau de *David Séchard*, pînă a se fixa la cel de *Chinuri de inventator*.

Cît despre tema politică, despre ambiția deputatului, aceasta este o Scenă ce aparține Scenelor din viața politică, și e aproape gata; ea este intitulată Deputatul la Paris (Deputatul de Arcis).

După zugrăvirea burghezului provincial care simte că nu mai are destul loc în casa lui nu va mai lipsi decît prea puțin pentru ca Scenele din viața de provincie să fie complete, și, chiar de pe acum, e ușor de întrezărit lacunele ce urmează a fi împlinite. În primul rînd, este vorba de tabloul unui oraș de garnizoană de frontieră, de acela al unui port la mare, de acela al unui oraș în care teatrul este o pricină de dezmaț, și în care actorii și actrițele din Paris vin să culeagă roadele. În sfîrșit, provincia n-ar fi încă pe deplin zugrăvită, dacă n-am înfățișa și efectul produs de parizienii inovatori care se stabilesc aici cu intenția de a face binele.

Aceste patru sau cinci Scene nu reprezintă decît amănunte, dar ele permit zugrăvirea cîtorva figuri tipice omise.

În această vastă operă, o omisiune ar compromite toate străduințele făcute mai înainte. Urmărind să copieze societatea în ansamblul ei și vrînd s-o reproducă, dacă autorul ar neglija un singur detaliu, ar fi acuzat că s-a oprit anume numai la unele dintre ele. Astfel, unii critici i-ar spune: „Ai o predilecție pentru personajele imorale, ori pentru tablourile scandaloase, de vreme ce ne înfățișezi numai cutare sau cutare figură, trecînd cu vederea contrastul ce l-ar produce în sufletul nostru portretul demn de laudă al cutărei sau cutărei alteia“.

Reproșul acesta nu mai poate fi astăzi adresat Iluziilor pierdute, căci viața lui David Séchard și a soției sale, în fundul provinciei, este o violentă opoziție față de moravurile pariziene.

De asemeni, nu-i de prisos să atragem atenția că David Séchard, deși încheie o lucrare ce cuprinde aproape

șase volume. oferă prin el însuși un tot care, deși legat de lucrările precedente, se desprinde într-atîta de ele, încît nu face indispensabilă cunoașterea evenimentelor anterioare.

Au fost necesare imense eforturi literare spre a putea încadra mișcarea literară a vieții pariziene în două tablouri ale vieții din provincie, unul care începe și celălalt care încheie Iluzii pierdute. Dar poate că interesul social este aici destul de puternic, căci se arată — autorul, cel puțin, o speră — cum se capătă experiența în viață, iar punctul de legătură între viața de provincie și viața pariziană era tocmai locul unde trebuia plasat acest mare învățămînt. Din ansamblul acestei lucrări, pînă în prezent cea mai considerabilă dintre toate Studiile de moravuri¹, reies preceptele și morala sa. De aceea ea nici nu poate fi pe deplin înțeleasă decît citită în întregime și sub această formă, așa cum se află integrată în Comedia umană.

Partea întâi, Iluzii pierdute, a apărut în 1835. Un Geniu provincial la Paris, a fost publicată în 1839, și abia în 1843 se publică ultima parte. Puțini vor binevoi să creadă că acești opt ani au fost necesari, nu atît pentru a se execută propriu-zis lucrarea, ci mai ales pentru a i se stabili părțile mai importante și a i se găsi incidentele. Astăzi, dintre operele care l-au reținut timp mai îndelungat pe autor la masa de lucru, aceasta este de pe acum preferată de cîteva persoane; însă tot de pe acum i se pot vedea și greutățile.

Una ar fi în suprapunerea caracterului lui Rastignac care izbutește în viață, peste acela al lui Lucien care se duce la fund, zugrăvirea de mari proporții a unui fapt capital în epoca noastră: ambiția care izbîndește, ambiția

¹ Ciclu de romane (ulterior diviziune a Comediei umane) apărut cu titlul de *Studii de moravuri din secolul al XIX-lea*, între 1834 și 1837. Erau împărțite în *Scene din viața privată*, *Scene din viața de provincie*, *Scene din viața pariziană*.

care se prăbușește, ambiția tinerească, ambiția la începuturile vieții.

Parisul este ca o fortăreață fermecată, pentru cucerirea căreia tot tineretul din provincie se pregătește, fără deosebire ; iată de ce, în această istorie a moravurilor noastre în acțiune, personaje ca tânărul viconte de Portenduc (Ursule Mirouët), ca tânărul conte d'Esgrignon, și ca Lucien sînt paralele necesare ale altora, ca Emile Blondet, Rastignac, Lousteau, d'Arthez, Bianchon etc. Din compararea mijloacelor, a voințelor, a succesului, se desprinde istoria tragică a tineretului din ultimii treizeci de ani. De aceea autorul n-a conținut să repete că, în ceea ce privește chestiunea morală, e mai curînd vorba de o parte decît de un tot, de o figură decît de un grup.

E în David Séchard o melancolie profundă pe care autorul a neglijat s-o sublinieze. Athanase Granson (Fata bătrînă) se aruncă în apă, nu se resemnează ; David Séchard, iubit de o soție cu un caracter simplu și mîndru, acceptă însă viața calmă și curată din provincie, renunțînd pentru totdeauna la sceptrul speranțelor sale, la sceptrul îmbogățirii. Autorul a șovăit să-l înfățișeze, la zece ani după abdicare, cu vreun regret în suflet, în mijlocul avidei sale fericiri ! Oamenii inteligenți vor completa singuri, în sinea lor, această figură, pe cîtă vreme ceilalți vor fi socotind-o drept o ingraturitate față de Ève Chardon. În paralelismul dintre aceste două figuri ale Scenelor din viața de provincie se ascunde o pledoarie în favoarea familiei. Acesta este, de altfel, și sensul general al Iluziilor.

Numai spiritelor alese, numai oamenilor înzestrați cu o forță herculeană le este îngăduit să părăsească acoperișul protector al familiei, pentru a porni să lupte în imensa arenă a Parisului.

Dacă atîtea acuzații stupide nu s-ar repeta zi de zi, și dacă nu s-ar găsi atîția vrednici și virtuoși burghezi prea necunoscători în materie ca să le proclame la tribună și în

fața țării întregi, autorul s-ar fi lipsit foarte bucuros să mai scrie această prefață.

Energia protestului va fi totdeauna egală aici cu violența atacurilor.

Cei patru sute de legiuitori pe care îi are Franța trebuie neapărat să știe că literatura e mai presus de ei ; că Teroarea, Napoleon, Ludovic al XIV-lea, Tiberiu, puterile cele mai violente, ca și instituțiile cele mai puternice, dispar în fața scriitorului care se preschimbă în vocea veacului său. Acest fapt se numește Tacit, se numește Luther, se numește Calvin, se numește Voltaire, Jean-Jeacques ; se numește Chateaubriand, Benjamin Constant, Staël, se numește astăzi Presa. Voltaire și enciclopediștii i-au zdrobit pe iezuiți, care ținteau să ia locul templierilor, și care erau cea mai mare putere parazită a timpurilor moderne. Dacă cincisprezece oameni de talent s-ar coaliza în Franța, și ar avea un șef de talia unui Voltaire, gluma care poartă numele de guvern constituțional, și care are ca bază doar permanenta promovare a mediocrității¹, ar înceta neîntârziat.

Una din cele mai mari erori ale timpului acesta este urmărirea judiciară în materie de presă. Puteți suprima, cu mare greutate, un ziar, dar nu veți suprima niciodată scriitorul. Cuvîntul scriitor este luat aici într-o accepțiune colectivă (vă rog să nu vă înșelați !). Puteți cenzura operele, ele renasc ; scriitorul răzbate cu gîndirea sa prin mii de publicații. Cu alte cuvinte, un guvern nu are decît două căi de ales : să accepte lupta, sau s-o facă imposibilă. Carta lui Ludovic-Filip a creat lupta.

¹ Balzac își exprimă deseori disprețul pentru monarhia constituțională a „regelui burghez” Ludovic-Filip, care promova dezvoltarea afacerilor și a democrației (Balzac spunea „mediocrație”). Adevărul e, însă, că acest guvern reprezenta un progres față de guvernele cu tendințe feudal-absolutiste ale Restaurației.

Aceste cîteva cuvinte constituie un răspuns îndestulător legiutorilor care, într-o chestiune privitoare la o sumă de cîțiva franci, s-au apucat să judece, de la înălțimea tribunei, niște cărți pe care nu le înțeleg, și să treacă de la meseria de legiutor la aceea, infinit mai amuzantă, de academicieni. Să nu li se ia cuvîntul, în interesul desfătării noastre !

Cîndva, senatul roman dezbătu marea chestiune de a se ști în ce zeamă trebuie gătit calcanul ; constatăm acumă că, într-una din ședințele sale din luna iunie 1843, Camera deputaților a fost sesizată de chestiunea de a se stabili dacă Misterele Parisului¹ sînt sau nu un aliment sănătos ori nesănătos pentru abonații de la Journal des Débats.

Cînd Carol Cvintul comitea vreo greșală, îi trimitea un lanț de aur lui Aretino, Voltaire-ul aceluia timp ; dar, într-o bună zi, Aretino zise, primind un astfel de lanț : „E cam ușor pentru o greșală atît de grea !“ Literatura a pierdut mult prin instituirea celor două Camere ; avem astăzi prea mulți suverani.

Vom repeta aici pentru onorabilul deputat care s-a pornit să discute literatura pe chestia celor două sute de mii de franci pe care acest deputat crede că îi donează literaturii, că literatura nu se alege nici măcar cu două parale, și că, și dacă literatura s-ar alege cu ceva, ea ar socoti aceste încurajări mult prea scumpe, dacă trebuie să fie însoțite și de discursuri în dialectul din Auvergne. Și vom încheia aceste preamile muștrări cu o simplă observație care, prin importanța ei, este de natură a-l izbi pînă și pe austerul cenzor al literaturii contemporane. Dumnealui, ca

¹ Romanul lui Eugène Sue (1804—1857) a apărut în foileton în Journal des Débats, între 1842 și 1843 ; influențat de socialismul utopic, romanul trata o temă pînă atunci foarte puțin abordată în literatură (mizeria și demoralizarea sărăcimii orașelor).

și cei patru sute de colegi ai domniei-sale, este produsul imediat al Contractului social și al lui *Emile*, care au fost arse de mîna călăului¹ în virtutea unei hotărîri a Parlamentului din Paris.

martie 1844

¹ Dacă deputații burghezi pot vorbi și-și pot permite să cenzureze literatura, aceasta se datorește succesului revoluției burgheze, la care au contribuit mult operele lui Jean-Jacques Rousseau (1712—1778): *Contractul social* și *Emile*, condamnate în vremea regimului feudal.

CHINURI DE INVENTATOR

A doua zi, Lucien își viză pașaportul¹, cumpără un baston gros, luă din piața străzii d'Enfer o trăsură hodorogită care, pentru o jumătate de franc, îl duse pînă la Longjumeau. La primul popas, dormi în grajdul unei ferme, la două leghe de Arpajon. Cînd ajunse la Orléans, oboșise de tot; însă, cu trei franci, un luntraș îl lăsă la Tours, iar pe hrană cheltui doar doi franci. De la Tours la Poitiers făcu cinci zile pe jos. Dincolo de Poitiers, nu mai avea decît cinci franci, dar își adună un rest de forțe ca să-și urmeze drumul. O dată, Lucien, surprins de noapte pe cîmp, se hotărî să și doarmă acolo, cînd, într-o vilcea, zări o caleașcă suind coasta. Fără știrea vizitiului, a călătorilor și a valetului de pe capră, se cuibări la spate între două baloturi, și, așezîndu-se astfel ca să nu cadă la hopuri, adormi. Dimineața, trezit de soarele care-i bătea în ochi și de un zgomot de voci, recunoscî Mansle, orașelul în care, cu optsprezece luni mai înainte, se dusese s-o aștepte pe

¹ Deși călătorea în interiorul Franței, Lucien avea nevoie de pașaport, căci trecerea dintr-o regiune în alta se făcea atunci în acest fel.

doamna de Bargeton, cu inima plină de iubire, de speranță și de bucurie. Văzîndu-se plin tot de praf, în mijlocul unui cerc de curioși și de vizitii, pricepu că trebuie să fie învinovățit de ceva ; sări în picioare și era gata să deschidă gura, cînd doi călători coboriți din caleașcă îl făcură să-și înghită vorbele : îi văzu pe noul prefect al Charentei, contele Sixte du Châtelet, și pe soția sa, Louise de Nègrelisse.

— De unde să știm noi ce tovarăș ne dăduse întîmplarea !... zise contesa. Urcă-te lîngă noi, domnul meu.

Lucien salută cu răceală perechea, aruncîndu-i o privire umilă și amenințătoare totodată, și o porni pe jos apucînd-o pe un drum mai de-a dreptul, ocolind Mansle, ca să ajungă mai repede la vreo fermă unde să capete o bucată de pîine și lapte, să se odihnească și să se gîndească la viitorul lui. Mai avea doar trei franci. Autorul *Margaretelor*, biciuit de friguri, goni multă vreme ; cobori în josul apei, cercetînd împrejurimile ce deveneau tot mai pitorești. Către amiază, ajunse la un loc unde întînderea de apă, înconjurată de sălcii, forma un fel de lac. Se opri ca să privească acest crîng răcoros și stufos, de un nespus farmec cîmpenesc. O casă de lîngă o moară, aflată pe un braț al apei, își sălta pe deasupra creștelor copacilor acoperișul de paie și buruieni. Fațada simplă avea, ca singure podoabe, cîteva tufe de iasomie, de caprifoi și de hamei, iar primprejur se zăreau, puternic colorate, florile de brustur și de alte splendide plante grase. Pe malul sprijinit pe butuci înalți, ca să fie la adăpost de creșterea apelor, zări niște plase de pescuit întinse la soare. Un cîrd de rațe înota în iazul limpede din spațele morii, între cele două curenți de apă ce mugeau la stăvilă. Se auzea vuietul sîciitor al morii. Pe o bancă rustică, poetul văzu o gospodină blajină împletind la niște ciorapi și urmărind cu ochii un copil ce alerga după găini.

— Mătușă, zise Lucien apropiindu-se, sînt mort de oboseală, mă scutură frigurile și n-am decît trei franci ; vrei să-mi dai niște pline neagră și lapte și să mă lași să dorm pe paie o săptămînă ? O să le scriu părinților ; ei or să-mi trimită bani sau or să vină după mine aici.

— Cu dragă inimă, răspunse ea, dacă vrea și bărbatu-meu. Hei ! bărbate !

Morarul ieși afară, se uită la Lucien și-și scoase pipa din gură ca să spună :

— Trei franci pentru o săptămînă ? Mai bine nu-ți iau nimic.

„Poate că voi ajunge băiat la moară“, își zise poetul cu ochii la pravelește încîntătoare, înainte de a se culca în patul ce i-l făcu morăreasa și în care dormi buștean atîta vreme, încît le sperie și pe gazde.

— Courtois, ia du-te și vezi ce-i cu tînărul ăla, mai trăiește sau a murit ? Doarme de paisprezece ceasuri ; mie mi-e frică să mă duc, spuse morăreasa a doua zi către amiază.

— Cred că băiatul ăsta, răspunse morarul, isprăvind de întins plasele și năvoadele pentru prins pește, trebuie să fie vreo pușlama de comediant, fără o para chioară în buzunar.

— De unde pînă unde crezi așa ceva, bărbate ? zise morăreasa.

— Naiba să mă ia, nu e nici prinț, nici ministru, nici deputat, nici vlădică ; de ce îi sînt mîinile albe ca ale oamenilor care nu fac nici o treabă ?

— E de mirare atunci că nu-l trezește foamea, spuse morăreasa care-i pregătise un prînz oaspelui picat în ajun. Un comediant ? reluă ea. Unde să se ducă ? N-a venit încă vremea bilciului de la Angoulême.

Nici morarul, nici morăreasa n-aveau cum să știe că, pe lîngă actori, prinți și episcopi, mai există un soi de om, prinț și comediant totodată, un om investit cu o menire măreață, Poetul, ce pare că nu face nimic și care totuși

domnește peste întreaga omenire, cînd s-a priceput s-o zugrăvească.

— Ce-ar putea să fie ? o întrebă Courtois pe nevastă-sa.

— Crezi că e vreo primejdie că l-am primit în casă ? întrebă morăreasa.

— Aș ! hoții sînt mai iuți, ne-ar fi jefuit pînă acuma, reluă morarul.

— Nu sînt nici prinț, nici hoț, nici episcop, nici comediant, spuse amărît Lucien, arătîndu-se pe neașteptate, și care auzise desigur, pe fereastra deschisă, discuția dintre bărbat și nevastă. Sînt un biet tînăr obosit, venit pe jos de la Paris pînă aici. Mă numesc Lucien de Rubempré și sînt fiul lui Chardon, spițerul din Houmeau, cel de dinainte de Postel. Sora mea s-a măritat cu David Séchard, tipograf în piața du Mûrier din Angoulême.

— Ia stai ! zise morarul. Tipograful ăsta nu-i cumva băiatul pungașului ăluia bătrîn care are moșia ceea de la Marsac ?

— Chiar el, răspunse Lucien.

— Ce mai tată ! reluă Courtois. Îl lasă pe fiu-său să i se scoată toate lucrurile la mezat, și el are o avere de peste două sute de mii de franci, fără să mai vorbim de cît a strîns la ciorap.

Cînd sufletul și trupul se simt sleite de o luptă prea lungă și chinuitoare, momentul în care puterile omului sînt înfrînte e urmat fie de moarte, fie de o sfîrșeală asemeni morții, dar în care firile capabile să reziste își recapătă forțele. Lucien, pradă unei crize de acest fel, păru gata să fie doborît în clipa cînd află, deși în chip nedeslușit, vestea nenorocirii lui David Séchard, cumnatul său.

— Vai ! surioară dragă ! exclamă el, ce-am făcut, Dumnezeuule ? Sînt un ticălos.

Apoi se prăbuși pe o bancă de lemn, galben și fără putere ca un muribund ; morăreasa se repezi să-i aducă o strachină de lapte, pe care îl sili s-o bea ; el însă îl rugă pe morar să-l ajute să se urce în pat, cerîndu-i iertare

pentru supărarea ce i-o face murind la el în casă, căci era sigur că-i sunase ceasul. Zărind năluca morții, gingașul poet fu cuprins de idei religioase : dori să i se aducă un preot, să se spovedească și să se împărtășească. Tînguirile unui băiat frumos cum era Lucien o înduioșară pe coana Courtois.

— Știi ce, bărbate ? Ia calul și du-te după domnul Marron, doctorul din Marsac ; să vadă el ce are tînărul ăsta, că prea arată rău, și îl aduci și pe preot. Poate ei știu mai bine decît tine ce e cu tipograful din piața du Mûrier, pentru că Postel e ginerele lui domnu Marron.

După plecarea lui Courtois, morăreasa, pătrunsă, ca toți oamenii de la țară, de ideea că boala cere hrană, îl îndopă pe Lucien, care nu se împotrivi, cuprins de puternice remușcări ce-l treziseră însă din moleșală prin zguduirea pricinuită de acest leac moral.

Moara lui Courtois se afla la o leghe de Marsac, reședință de plasă, situată la jumătatea drumului dintre Mansle și Angoulême ; astfel că morarul se întoarse curînd cu doctorul și cu preotul din Marsac. Ajunsese pînă și la urechea celor doi cîte ceva despre legătura dintre Lucien și doamna de Bargeton, și, cum tot departamentul Charentei vorbea în momentul acela despre căsătoria acestei doamne și întoarcerea ei la Angoulême cu noul prefect, contele Sixte du Châtelet, auzind că Lucien era la morar acasă, doctorul și preotul doriră nespuse de mult să cunoască motivele ce o opriseră pe văduva domnului de Bargeton să-l ia în căsătorie pe tînărul poet cu care fugise, și să afle dacă el nu cumva se înapoia în provincie ca să-i vină în ajutor cumnatului său, David Séchard. Curiozitatea, omenia, toate îi îmboldeau să dea ajutor poetului muribund. Și astfel, la două ceasuri după plecarea lui Courtois, Lucien auzi pe șoseaua pietruită a morii larma de fiare vechi a cabrioletei doctorului de țară. Domnii Marron se înfățișară de îndată, căci doctorul era nepotul preotului. În acest fel, Lucien îi vedea acum pe niște

oameni cunoscuți cu tatăl lui David Séchard atît cît pot fi vecinii dintr-un tîrguleț de podgoreni. După ce doctorul îl cercetă pe bolnav, îi luă pulsul și se uită la limbă, se întoarse către morăreasă cu un zîmbet menit să risipească orice îngrijorare.

— Coană Courtois, zise el, dacă ai, după cum nu mă îndoiesc, în pivniță o sticlă bună de vin, și la bucătărie vreun pește bun, dă-le bolnavului, care n-are altceva decît că e mort de oboseală și de foame. Și, după asta, geniul nostru o să se înzdrăvenească numaidecît.

— A ! domnule, spuse Lucien, boala mea nu e în trup, ci în suflet. Oamenii aceștia de treabă mai-mai că m-au ucis vorbindu-mi de nenorocirile din casa surorii mele, doamna Séchard ! Dumneavoastră care, după cum zicea doamna Courtois, v-ați măritat fata cu Postel trebuie să știți ceva despre treburile lui David Séchard !

— Păi, cred că e la închisoare, răspunse doctorul ; tatăl său n-a vrut să-l ajute...

— La închisoare ! exclamă Lucien. Și pentru ce ?

— Pentru niște polițe venite din Paris și de care o fi uitat, pentru că se spune că nu prea știe unde-i e capul, răspunse domnul Marron.

— Lăsați-mă, vă rog, cu părintele, zise poetul schimbîndu-se deodată la față.

Doctorul, morarul și nevastă-sa ieșiră. Cînd Lucien se văzu singur cu bătrînul preot, exclamă :

— Părinte, merit moartea ce simt că se apropie ; sînt un mare păcătos care nu mai are altceva de făcut decît să se arunce în brațele căinței. Eu sînt, părinte, călăul surorii și fratelui meu, căci David Séchard e un adevărat frate pentru mine ! Eu am semnat polițele pe care David n-a putut să le plătească... L-am ruinat. În sărăcia îngrozitoare în care m-am zbatut, uitasem de acest păcat. Scăpat de urmărirea pricinuită de aceste polițe, prin intervenția unui milionar, am crezut că le plătise el ; și uite că n-a fost așa !

Și Lucien își povesti nefericirile. După ce-și sfârși poemul printr-o povestire înfrigurată, cu adevărat vrednică de un poet, îl rugă din tot sufletul pe preot să se ducă la Angoulême și să afle de la Ève, sora lui, și de la maică-sa, doamna Chardon, adevărata situație, pentru ca să-și dea seama dacă mai poate îndrepta ceva.

— Până la întoarcerea dumitale, părinte, zise el plângînd în hohote, o să mai pot trăi. Dacă mama, sora și David nu mă alungă, nu voi muri.

Elocința parizianului, lacrimile acestei căințe înfricoșătoare, tînărul cel palid și frumos, murind aproape de deznadejde, povestirea unor nenorociri ce depășeau puterile omenești, toate stîrniră mila și interesul preotului.

— În provincie, ca și la Paris, domnule, îi răspunse el, nu trebuie să crezi decît jumătate din ceea ce se spune; nu te speria de un zvon care, la trei leghe de Angoulême, trebuie să fie foarte departe de adevăr. Bătrînul Séchard, vecinul nostru, a plecat din Marsac de cîteva zile; așa că pesemne se îngrijește să îndrepte treburile feciorului său. Mă duc la Angoulême și voi veni să te înștiințez dacă poți să te întorci în familie, pe care voi căuta s-o înduioșez cu mărturisirile și căința dumitale.

Preotul nu știa că, de optsprezece luni, Lucien se căise de atîtea ori, încît pocăința lui, oricît de vie ar fi fost, n-avea altă valoare decît aceea a unei scene jucate desăvîrșit și încă de bună-credință! După preot, trecu la rînd doctorul. Găsindu-i bolnavului o criză nervoasă care se apropia de sfîrșit, nepotul se arătă la fel de încurajator ca și unchiul, și pînă la urmă îl hotărî să se hrănească.

Preotul, care cunoștea locurile și obiceiurile, se duse la Mansle, pe unde trebuia să treacă diligența de Ruffec-Angoulême și în care găsi un loc. Bătrînul preot își pusesese în gînd să ceară lămuriri despre David Séchard de la nepotul său Postel, spițerul din Houmeau, fostul rival al tipografului la mîna frumoasei Ève. Văzînd grija micului spițer de a-l ajuta pe moșneag să coboare din hodo-

roaga ce făcea pe atunci cursa între Ruffec și Angoulême, pînă și privitorul cel mai greu de cap ar fi ghicit că domnul și doamna Postel așteptau de la moștenirea acestuia viitoarea lor bunăstare.

— Ai mîncat ? Vrei să guști ceva ? Nu ne așteptam, e o surpriză foarte plăcută...

Îi puseră astfel o puzderie de întrebări dintr-o dată. Doamna Postel era parcă făcută să ajungă soția unui spițer din Houmeau. De statura micului Postel, avea fața rumenă a fetelor crescute la țară ; arăta ca o femeie de rînd, toată frumusețea fiindu-i prospețimea obrazilor. Părul, foarte roșcat, începînd foarte de jos, aproape de sprîncene, portul și graiul potrivite cu sărăcia de duh care i se citea pe față, toate dovedeau că fusese luată în căsătorie numai pentru averea ce urmă s-o moștenească. Ca urmare, după un an de căsnicie, ea poruncea în casă și părea a fi stăpînă deplină a lui Postel, preafericit că nimerise peste această moștenitoare. Doamna Léonie Postel, născută Marron, alăpta un fiu, bucuria bătrînului preot, a doctorului și a lui Postel, un copil hidos care semăna și cu tatăl și cu mama.

— Păi, atunci, unchiule, ce cauți la Angoulême, zise Léonie, dacă nu vrei să guști nimic și dacă vorbești de plecare, abia sosit ?

De îndată ce vrednicul slujitor al bisericii rosti numele Èvei și al lui David Séchard, Postel roși, iar Léonie aruncă omulețului obligatoria privire de gelozie, pe care o femeie pe deplin stăpînă asupra bărbatului ei nu scapă nici un prilej să i-o arate, referitor la trecut și în interesul viitorului.

— Ce ți-au făcut oamenii ăștia, unchiule, ca să te amesteci în treburile lor ? întrebă Léonie cu vădită acrimă.

— Sînt niște nefericiți, copila mea, răspunse preotul, descriindu-i lui Postel halul în care se afla Lucien în casă la Courtois.

— Aha ! va să zică așa s-a întors de la Paris ? exclamă Postel. Bietul băiat. Era isteț totuși, și ambițios — nevoie mare ! S-a dus să facă avere și se întoarce gol-pușcă. Dar ce mai caută pe aici ? Soră-sa se zbate în cea mai cumplită mizerie, căci toate geniile astea, David ca și Lucien, nu se pricep la negoț. A fost vorba de el la tribunal, și, ca judecător, a trebuit să-i semnez și eu sentința. M-a durut grozav ! Nu știu dacă Lucien, în împrejurările de azi, mai poate să tragă acasă la soră-sa ; dar, în orice caz, odăița pe care o avea aici e liberă, și eu i-o dau cu dragă inimă.

— Bine, Postel, zise preotul punîndu-și pălăria și pregătindu-se să plece din prăvălie, după ce sărutase copilul ce dormea în brațele Léoniei.

— Iei masa diseară cu noi, unchiule, spuse doamna Postel, fiindcă n-o să isprăvești cu una, cu două, dacă vrei să le descurci dumneata treburile oamenilor acelora. Bărbatu-meu o să te ducă înapoi cu șareta lui.

Cei doi soți se uitau la scumpul lor unchi, cum se îndreaptă spre Angoulême.

— Se ține bine totuși, pentru vîrsta lui, zise spițerul.

Pe cînd slujitorul bisericii urcă dealul ce duce la Angoulême, nu e de prisos să explicăm rețeaua de interese în care urma să pășească.

După plecarea lui Lucien la Paris, David Séchard, curajos și inteligent, asemeni vitei pe care pictorii i-o dau ca tovarăș evanghelistului, voi să facă repede marea avere pe care și-o dorise, nu atîta pentru el cît pentru Ève și pentru Lucien, într-o seară, pe malul Charentei, lîngă stăvilar, cînd Ève îi dăruise mîna și inima ei. Să-i procure soției traiul bogat și elegant la care avea dreptul, să sprijine cu brațu-i puternic ambiția fratelui, acesta era programul scris cu litere de foc în fața ochilor lui. Ziarele, politica, uriașa dezvoltare a editurilor și a literaturii, a științelor, tendința spre o discutare publică a tuturor intereselor țării, întreaga mișcare socială ce se declară cînd

Restaurația păru așezată pe temelii trainice, aveau să ceară o producție de hirtie aproape înzecită în comparație cu cantitatea speculată de vestitul Ouvrard¹, la începutul revoluției, minat de motive asemănătoare. În 1821, fabricile de hirtie erau însă prea numeroase în Franța, pentru ca un singur om să poată trage nădejde de a le poseda pe toate, cum făcuse Ouvrard, care pusese mîna și pe principalele uzine după ce pusese mîna mai întîi pe produsele lor. David, de altminteri, nu avea nici îndrăzneala, nici capitalurile cerute de asemenea speculații. Pe vremea aceea, fabricarea hîrtiei de orice format începea să se și ivească în Anglia. Astfel că nimic nu era mai necesar ca adaptarea papetăriei la nevoile civilizației franceze, care amenința să cuprindă în discuție toate domeniile și să se întemeieze pe o perpetuă manifestare a gândirii individuale (o adevărată pacoste! căci popoarele care discută mult realizează prea puțin). Astfel, ca o ciudățenie, în timp ce Lucien intra în marea mașinărie a gazetăriei, cu riscul de a-și terfeli onoarea și inteligența, David Séchard, din fundul tipografiei sale, îmbrățișa mișcarea presej periodice în consecințele ei materiale. Intenția lui era să armonizeze mijloacele cu rezultatul spre care tindea spiritul vremii. Evenimentele ulterioare au arătat cită dreptate avusese el căutînd să se îmbogățească de pe urma fabricării de hirtie ieftină. În ultimii cincisprezece ani, biroul însărcinat cu rezolvarea cererilor de brevetare a invențiilor a primit peste o sută de cereri de preținse descoperiri a diferite substanțe de introdus în fabricația hîrtiei. Mai mult ca oricînd, convins de folosul acestei descoperiri, care nu putea stîrni vîlvă dar putea procura cîștiguri uriașe, David se cufundă deci, după plecarea cumnatului său la Paris, în continua preocupare

¹ *Gabriel-Julien Ouvrard* (1770—1846) a fost unul dintre speculanții din vremea revoluției și a primului imperiu. Balzac îl citează des ca tip de financiar dibaci, fără scrupule.

pe care această problemă nu putea să n-o pricinuiască oricui ar fi urmărit s-o rezolve. Deoarece își prăpădise toate economiile cu căsătoria precum și cu cheltuielile călătoriei lui Lucien la Paris, se văzu la începutul căsniciei în cea mai neagră mizerie. Își pusese deoparte o mie de franci pentru nevoile tipografiei și datora aceeași sumă lui Postel, spițerul. Astfel, pentru acest gânditor profund, problema era dublă : trebuia să inventeze o hîrtie ieftină și s-o inventeze repede ; trebuia apoi să adapteze profilul descoperirii la nevoile căsniciei și ale negoțului său. De aceea, cum să caracterizăm un creier în stare să alunge cumplitele preocupări pricinuite și de o sărăcie ce trebuia ascunsă, și de vederea unei familii fără pîine, și de îndatoririle zilnice ale unei meserii atît de migăloase ca aceea de tipograf, străbătînd în același timp și spațiile necunoscutului cu avîntul și îmbătarea savantului în urmărirea unui secret ce zi de zi scapă celor mai iscusite cercetări ? Din păcate, după cum se va vedea, inventatorii mai au și alte rele de îndurat, ca să nu mai vorbim de nerecunoștința oamenilor, cărora leneșii și incapabilii le spun despre un geniu : „Era născut să ajungă inventator, nu putea fi altceva. N-avem de ce să-i fim recunoscători, după cum nu-i putem fi recunoscători unui om că s-a născut prinț ! Își exercită aptitudinile firești ! și de altminteri, răsplata și-a găsit-o în chiar munca lui“.

Căsătoria îi aduce unei fete adînci perturbații morale și fizice ; însă, măritîndu-se în condițiile burgheze ale clasei de mijloc, fata mai trebuie să înceapă a cunoaște temeinic și niște interese absolut noi pentru dînsa, precum și a se iniția în afaceri ; de aici, o fază în care stă doar și observă, fără să facă nimic. Dragostea lui David pentru soția sa, din nenorocire, îi întîrzie acesteia educarea, și el nu se încumetă să-i spună cum stăteau lucrurile, nici a doua zi după nuntă, nici în zilele următoare. Cu toată lipsa cruntă în care îl ținea zgîrcenia tatălui său, nu

se putu hotărî să-şi întunece luna de miere cu prozaica ucenicie a meseriei sale migăloase şi cu învăţătura ce i se cuvenea unei soţii de negustor. În felul acesta, cei o mie de franci, singura lor avere, fură înghiţiţi mai mult de nevoile casei decît de ale atelierului. Nepăsarea lui David şi nepriceperea soţiei sale ţinură patru luni ! Deşteptarea fu îngrozitoare. La scadenţa poliţei subscrise de David lui Postel, gospodăria se trezi fără bani, iar pricina acestei datorii îi era prea cunoscută Evei ca să nu-şi sacrifice pentru achitarea ei giuvaerurile de mireasă şi argintăria. Chiar în seara plăţii acelei poliţe, Eve voi să-l pună fără întîrziere pe David să-i explice tainele meseriei, căci ea băgase de seamă că el îşi neglija tipografia pentru problema despre care îi vorbise altădată. Din chiar a doua lună a căsniciei, David îşi petrecea mai toată vremea în clădirea din fundul curţii, într-o odăiţă ce-i slujea la topitul sulurilor. După nici trei luni de la sosirea lui la Angoulême, înlocuise şomoioagele de tamponat literele cu călimara cu masă şi cilindru, în care cerneala se distribuie cu ajutorul sulurilor fabricate din clei întărit şi melasă. Această primă perfecţionare tipografică se impuse numaidecît, astfel că, de îndată ce-i cunoscură rezultatele, o adoptară şi fraţii Cointet. David instalase lângă zidul despărţitor al acestui soi de bucătărie un cuptor, cu un cazan de aramă, sub pretextul de a consuma mai puţini cărbuni pentru topitul sulurilor, ale căror tipare ruginite zăceau însă de-a lungul peretelui, căci el nu le reţopi niciodată. Nu numai că îi puse acestei încăperi o uşă zdravănă de stejar, căptuşită pe dinăuntru cu fier, dar înlocui şi geamurile murdare, pe unde venea lumina, cu sticlă mată, ca să nu se vadă de afară ce făcea el înăuntru. De la primul cuvînt pe care îl rosti Eve despre viitorul lor, David se uită la ea îngrijorat şi o opri cu aceste vorbe :

— Draga mea, ştiu ce gînduri îţi dau vederea unui atelier pustiu şi nepăsarea mea faţă de meserie ; însă, vezi tu, reluă el aducînd-o la fereastra camerei lor şi arătîndu-i

colțișorul misterios, norocul nostru e acolo... Mai avem de îndurat cîteva luni ; dar să le îndurăm cu răbdare. Dă-mi răgaz să rezolv problema industrială pe care o cunoști și vom scăpa de toate lipsurile.

David era atît de bun, devotamentul lui inspira atîta încredere, încît biata femeie, preocupată ca toate soțiile doar de cheltuiala mărunță de toate zilele; se hotări să-și cruțe bărbatul de toate grijile casei ; părăsi deci plăcuta ei cameră alb-albastră în care se mulțumea să se îndeletnicească cu vreun lucru de mină sporovăind cu maică-sa și coborî într-una din cuștile de lemn așezate în fundul atelierului, ca să învețe mecanismul comercial al tipografiei. Era un act de eroism, din partea unei femei însărcinate. În ultima vreme, lucrătorii trebuincioși lucrului plecaseră unul cîte unul din acest atelier inactiv. Copleșiți de comenzi, frații Cointet îi întrebuițau nu numai pe lucrătorii din departament momiți de ciștig bun, ci și pe cîțiva din Bordeaux, de unde veneau mai ales ucenicii care se credeau destul de îndemînatoci ca să nu mai aibă nevoie de stagiul greu de ucenicie. Cercetînd forțele de care mai dispunea tipografia Séchard, Ève nu află decît trei persoane. Întîi pe Cérizet, ucenicul pe care David îl adusese cu el de la Paris ; apoi pe Marion, credincioasă casei ca un cîine de pază ; în fine, pe Kolb, un alsacian, fost om de serviciu la Didot. Luat în armată, Kolb nimeri la Angoulême, unde David îl recunoscuse la o defilare, tocmai cînd i se apropia liberarea. Kolb veni să-l vadă pe David și se îndrăgosti de grasa Marion descoperind la ea toate calitățile ce i le cerea un om de condiția lui unei femei : o sănătate zdravănă care rumenește obrajii, o forță aproape bărbătească ce îi îngăduia Marionei să ridice cu ușurință de jos o formă de litere, o purtare cinstită la care țin atîta alsacienii, devotamentul către stăpîni care presupune o fire bună, și, în fine, înversunatul spirit de economie datorită căruia ea pusese deoparte o mică sumă de o mie de franci,

rufărie, rochii și haine de o curățenie cum numai în provincie se mai întâlnește. Marion, groasă și grasă, în vîrstă de treizeci și șase de ani, destul de măgulită văzîndu-se curtată de un roșior de un metru și optzeci, voinic cît șapte, îi dădu ideea să se facă tipograf. Cînd alsacianul se liberă definitiv, Marion și David făcuseră din el un *urs* destul de bun, care totuși nu știa nici să citească, nici să scrie. Lucrările zise *particulare* care trebuiau culese nu erau atît de multe în acel trimestru, încît Cérizet să nu le fi putut face față singur. Cérizet înfăptuia ceea ce Kant numește o triplicitate fenomenală : culegea, își corecta probele și înregistra comenzile întocmind și facturile ; dar, cele mai adesea, neavînd de lucru, citea romane în cușca din fundul atelierului, așteptînd comanda unui afiș sau a unui anunț. Marion, după cum o învățase Séchard-tatăl, fasona hîrtia, o uda, îl ajuta pe Kolb s-o tipărească, o întindea, o tăia și, pe deasupra, mai făcea și bucătăria, ducîndu-se cu noaptea în cap la piață.

Cînd Ève îi ceru lui Cérizet socoteala asupra primului semestru, găsi că rețeta fusese de opt sute de franci. Cheltuiala, socotită la trei franci pe zi cu Cérizet și Kolb, care aveau pe zi unul, doi franci, iar celălalt un franc, se ridica la șase sute de franci. Și, cum prețul furniturilor trebuitoare lucrărilor fabricate și livrate se urca la o sută și cîtiva franci, Ève văzu limpede că, în primele șase luni ale căsniciei ei, David nu-și scosese nici chiria, nici dobinda capitalurilor reprezentate de materialul și brevetul său, nici leafa lui Marion, nici cerneala și, în sfîrșit, nici beneficiile pe care le dă oricare tipografie, lucrurile acelea mărunte, cunoscute în limbaj tipografic prin cuvîntul *peticele*, expresie datorată postavurilor, mătăsurilor întrebuintate pentru a amortiza întrucîtva presiunea exercitată asupra caracterelor tipografice și așezate între platina presei și hîrtia care se tipărește. După ce află în mare felul de lucru al tipografiei și rezultatele pe care le dădea, Ève ghici cît de puține perspective oferea atelierul acesta, sleit

de concurența hrăpăreață a fraților Cointet, fabricanți de hirtie, directori de ziar, tipografi brevetați ai episcopiei, furnizori și ai primăriei și ai prefecturii. Ziarul pe care, cu doi ani înainte, Séchard-tatăl și fiul li-l vînduseră pe douăzeci și două de mii de franci, le producea pe vremea aceea optsprezece mii de franci pe an. Ève înțeluse atunci calculele ascunse sub aparenta generozitate a fraților Cointet, care îi lăsau tipografiei Séchard destul lucru ca să viețuiască, dar nu destul ca să le facă lor concurență. Luînd conducerea întreprinderii, ea purcese mai întîi la întocmirea unui inventar exact al tuturor bunurilor. Îi puse pe Kolb, pe Marion și pe Cérizet să deretice atelierul, să-l curețe și să-l pună în ordine. Apoi, într-o seară cînd David se întorcea dintr-o excursie pe cîmp, urmat de o babă ce-i ducea o legătură mare înfășurată într-o pînză, Ève îi ceru părerea dacă poate folosi rămășițele ce le mai lăsase bătrînul Séchard, făgăduindu-i să conducă ea singură afacerile. După ce își consultă soțul, doamna Séchard întrebuiună toată hîrtia ce o mai aveau, găsită de ea și rînduită pe sorturi, ca să tipărească, pe două coloane și pe o singură foaie, legende populare colorate pe care țăraniile le lipesc pe pereți : povestea *Jidovul rătăcitor*, *Robert Diavolul*¹, *Frumoasa Maguelonne*², povestirea cîtorva minuni. Ève îl trimise pe Kolb să le vîndă. Cérizet nu pierdu nici o clipă, culese de dimineată pînă seara aceste pagini naive împreună cu ornamentele lor grosolane. Marion se ocupă singură de tiraj. Doamna Chardon văzu de toate grijile casei, căci Ève colora gravurile. În două luni, mulțumită hărniciei și cinstei lui Kolb, doamna Séchard vîndu, pe o rază de douăsprezece leghe în jurul Angou-

¹ Eroul unei legende medievale : un nobil normand atît de crud, încît se credea că e înrudit cu diavolul ; pe baza acestei legende a scris Scribe libretul pentru opera cu același nume a lui Meyerbeer (1831).

² Eroină din literatura medievală din sudul Franței, care a inspirat lucrări literare și muzicale.

lême-ului, trei mii de foi a căror fabricație o costă treizeci de franci și care îi aduseră, la prețul de zece centime bucata, trei sute de franci. Însă, cînd toate colibele și circiurile fură pline de aceste legende, trebui să găsească altceva, căci alsacianul nu avea voie să treacă dincolo de hotarul departamentului. Ève, care cotrobăia prin tot atelierul, dădu peste colecția de figuri necesare tipăririi unui almanah zis *al Ciobanilor*, în care lucrurile sînt reprezentate prin semne, prin poze, gravuri roșii, negre sau albastre. Bătrînul Séchard, care nu știa citi sau scrie, cîștigase pe vremuri mulți bani tipărind o asemenea carte, hărăzită tocmai aceloră ce nu știu să citească. Almanahul acestă, care se vindé cu cinci centime, constă dintr-o coală de hîrtie îndoită de șaiszeci și patru de ori, ceea ce constituie un volumaș de o sută douăzeci și opt de pagini. Încîntată de succesul foilor volante, industrie la care se dedau mai ales tipografiile mici din provincie, doamna Séchard purcese la tipărirea *Almanahului Ciobanilor* pe scară mare, folosind și beneficiile realizate înainte. Hîrtia *Almanahului Ciobanilor*, din care se vînd anual în Franța cîteva milioane de exemplare, este de o calitate inferioară celei pentru *Almanahul de Liège* și costă cam patru franci topul. Tipărit, acest top, care conține cinci sute de foi, se vindé deci, la prețul de cinci centime foaia, cu douăzeci și cinci de franci. Doamna Séchard hotări să întrebuinteze o sută de topuri la primul tiraj, ceea ce făcea cincizeci de mii de almanahuri de plasat, cu două mii de franci cîștig net. Deși distrat, cum e firesc să fie un om atît de ocupat, David fu foarte mirat cînd aruncă o privire înspre atelier și auzi scîrțîind o presă, apoi îl văzu pe Cérizet, în picioare, culegînd sub conducerea doamnei Séchard. În ziua cînd veni și el să cerceteze mai îndeaproape lucrările organizate de Ève, aceasta se simți foarte mîndră de aprobarea soțului, care socoti că afacerea cu almanahul este foarte rentabilă. David făgădui să le dea sfaturi în privința diferitelor cerneluri de felurite culori întrebuintate

la această tipăritură făcută numai pentru ochi. Se mai obligă să topească el însuși sulurile în misteriosu-i atelier, ca să-și ajute, pe cât îi stătea în putință, soția într-o asemenea mare întreprindere mică.

La începutul acestei activități însuflețite, sosiră scrisorile lui Lucien prin care îi încunoștința de insuccesul și de sărăcia lui de la Paris. Se înțelege acum că, trimițându-i copilului răsfățat cei trei sute de franci, Ève, doamna Char-don și David își rupseseră de la gură. Copleșită de aceste știri și desperată să cîștige atît de puțin muncind atît de mult, Ève primi cu oarecare spaimă evenimentul ce umple de bucurie tinerele căsnicii. Văzîndu-se pe punctul de a fi mamă, ea își zise : „Dacă scumpul meu David nu ajunge la ținta cercetărilor lui pînă cînd nasc, ce-o să ne facem ?... Și cine o să vadă de tipografie ?“

Almanahul Ciobanilor trebuia să fie neapărat gata mai înainte de 1 ianuarie ; însă Cérizet, care urma să-l culegă, înainta în lucru cu atît mai încet, cu cît știa că doamna Séchard nu cunoștea îndeajuns tipografia ca să-l poată dojeni cum se cuvenea ; ea se mulțumi să-l observe pe tînărul parizian. Orfan crescut la azilul de copii găsiți din Paris, Cérizet fusese dat ca ucenic la tipografia Didot. De la paisprezece la șaptesprezece ani, fu protejatul lui Séchard, care îl trecu în seama unuia dintre cei mai destoinici lucrători, făcînd din el pajul lui de tipografie ; căci David avu grijă de Cérizet, văzîndu-l deștept, și îi cîștigă dragostea dîndu-i cînd dulciuri, cînd bani să-și împlinească unele nevoi. Cu o înfățișare destul de atrăgătoare în șiretenia lui, cu părul roșcat, cu ochii de un albastru tulbure, Cérizet adusese cu el la Angoulême năravurile ștregarului de la Paris. Vioiciunea și răutățile, vicleniile lui îl făceau aici de temut. Mai puțin supravegheat de David la Angoulême, fie pentru că vîrsta îi inspira șefului său mai multă încredere, fie că tipograful își punea nădejdlile în influența binefăcătoare a provinciei, Cérizet ajunsese, fără știrea tutorelui său, donjuanul

a trei-patru mici lucrătoare și se stricase de tot. Moralitatea lui, formată în cârciumile din Paris, își luă ca unică lege interesul personal. De altfel, Cérizet, căruia, după o expresie populară, îi venea rîndul anul următor să tragă sorții, știind că trebuia să-și părăsesacă un timp meseria, făcu datorii socotind că peste șase luni, cînd avea să fie luat în armată, nici un creditor nu-i va mai putea da de urmă. David mai păstra oarecare autoritate asupra băiatului, nu din pricina titlului său de stăpîn, nu pentru că avusese grijă de el, ci pentru că fostul ștregar de la Paris îi recunoștea lui David o mare inteligență. Cérizet intră curînd în legături strînse cu lucrătorii de la Cointet, atras de costumul de lucrător, adică de spiritul de grup, mai puternic poate în clasele de jos decît în cele de sus. În cîrdășie cu ei, Cérizet își pierdu și restul de bune obiceiuri însușite cu ajutorul lui David ; totuși, cînd îl luau în ris pe socoteala *rablelor* din atelierul lui, termen disprețuitor pe care *urșii* îl foloseau pentru presele vechi de la Séchard, arătîndu-i minunatele prese de fier, în număr de nouăsprezece, din atelierul Cointet, unde singura presă de lemn care mai exista slujea pentru tragerea corecturilor, el îi mai ținea încă partea lui David și le azvîrlea cu mîndrie aceste vorbe zeflemiştilor :

— Cu *rablele* lui, *fraierul* meu o să facă mai mulți bani decît ai voștri, cu *chestiile* lor de fier care tipăresc numai cărți de rugăciuni ! Umblă să descopere un secret cu care o să întreacă toate tipografiile din Franța și Navara ¹ !...

— Pînă una-alta, prostule plătit cu doi franci pe zi, ai jupîn o călcătoreasă de rufe ! i se răspundea.

— Da, dar e drăguță, replica Cérizet, și e mai plăcută la vedere decît mutrele jupînilor voștri.

¹ De pe întreg teritoriul francez ; formula se datorește faptului că regatul Navarei, vecin cu Spania și condus din secolul al XIII-lea de prinți francezi, nu a fost anexat definitiv Franței decît în 1607.

— Și ce te îngrașă pe tine că o vezi pe nevastă-sa ?

Din ușa cârciumii sau din pragul tipografiei unde aveau loc certurile astea amicale, câteva vorbe ajunseră și la urechile fraților Cointet ; ei aflară astfel despre speculația plănuită de Ève și socotiră necesar să pună bețe-n roate acestei încercări ce-i putea aduce bietei femei o oarecare îmbelșugare.

— Trebuie s-o lovim, să-i piară cheful de negustorie, își ziseră cei doi frați.

Unul din cei doi Cointet, care conducea tipografia, îl întâlni pe Cérizet și îi propuse să facă pentru ei câteva corecturi, ca să-l mai ușureze pe corectorul lor, care nu mai dovedea. Lucrînd câteva ceasuri pe noapte, Cérizet câștigă mai mult la frații Cointet decît la David Séchard într-o zi întreagă. Urmară de aici legături între Cointet și Cérizet, căruia aceștia îi recunoscuseră mari însușiri și îl plînseseră că se afla într-o situație atît de puțin potrivită pentru el.

— Ai putea, îi zise într-o zi unul dintre frații Cointet, să ajungi șef de atelier într-o tipografie mare, unde să câștigi șase franci pe zi, iar cu inteligența dumitale, într-o bună zi, n-ar fi exclus să ai partea dumitale în afacere.

— La ce-mi folosește că pot fi un bun șef de atelier ? răspunse Cérizet ; sînt orfan, fac parte din contingentul viitor și, dacă *voi cădea la sorți*, cine o să-mi plătească un înlocuitor ?

— Dacă i-ai fi de folos cuiva, răspunse bogatul tipograf, poate că ți-ar plăti acela suma de care ai nevoie ca să scapi.

— Asta n-o s-o facă *fraierul* meu ! zise Cérizet.

— Cine știe ? poate că pînă atunci o să descopere secretul pe care îl caută.

Vorbele acestea fură spuse în așa fel, încît să trezească cele mai rele gînduri în mintea celui care le as-

culta ; și atunci Cérizet zvirli fabricantului de hîrtie o privire echivalentă cu cea mai pătrunzătoare întrebare.

— Nu știu cu ce se ocupă, răspunse el cu prudență, văzînd că proprietarul tace, dar nu e el om să umble după litere prin lăzile din odăița în care nu știu ce tot meșterește !

— Uite, amice, zise tipograful luînd șase foi din *Enoriașul diocesei* și întinzîndu-le lui Cérizet, dacă poți să corectezi asta pînă mîine, capeti optsprezece franci. Noi nu sîntem oameni răi ; îi dăm să cîștige bani chiar și șefului de atelier al concurentului nostru ! Mai mult, am putea s-o lăsăm pe doamna Séchard să se apuce de *Almanahul Ciobanilor* și s-o sărăcim ; totuși, îți dăm voie să-i spui că am început și noi un *Almanah al Ciobanilor* și că, prin urmare, n-o să ajungă dumneaei cea dintîi pe piață...

Se înțelege acum pentru ce Cérizet mergea atît de încet cu culegerea almanahului.

Aflînd că frații Cointet îi tulburau mica ei speculație, Ève fu cuprinsă de spaimă și socoti că înștiințarea destul de vicleană primită prin Cérizet era o dovadă a credinței lui ; în curînd însă surprinse la el unele semne de prea vie curiozitate, pe care ea le puse pe seama vîrstei.

— Cérizet, îi spuse ea într-o dimineată, totdeauna stai lingă ușă și îl aștepți pe domnul Séchard cînd trece ca să bagi de seamă ce ascunde, te uiți în curte de cîte ori iese din atelierul de topit sulurile, în loc să-ți isprăvești de cules almanahul. Nu-i frumos ce faci, mai ales cînd mă vezi pe mine, soția lui, respectîndu-i tainele și trudindu-mă atîta ca să-l las pe el liber să-și caute de treabă. Dacă nu ți-ai pierde vremea, almanahul ar fi gata, Kolb l-ar vinde acuma, iar frații Cointet nu ne-ar mai sta în cale.

— Ei, cucoană, răspunse Cérizet, pentru doi franci pe zi, cît cîștig eu aici, nu crezi că e destul dacă vă culeg

de cinci franci ? Păi, de n-aş avea de făcut corecturi seara pentru fraţii Cointet, aş muri de foame !

— De tânăr eşti nerecunoscător, n-ai să ajungi departe, răspunse Ève, lovită în inimă nu atât de tînguierile lui Cérizet, cît de grosolănia glasului şi de privirile-i ameninţătoare.

— Oricum o fi, n-o să ajung prea departe cînd am ca jupîn o femeie, pentru că atunci luna nu are totdeauna treizeci de zile.

Jignită în demnitatea ei de femeie, Ève îl fulgeră pe Cérizet cu o privire şi se urcă la ea în cameră. Cînd David veni la masă, îi spuse :

— Dragul meu, tu ai încredere în secătura asta de Cérizet ?

— Cérizet ! răspunse el. Ei ! e doar copilul meu, eu l-am crescut şi eu l-am învăţat meseria. Mulţumită mie a ajuns ce este. E ca şi cum l-ai întreba pe tată dacă are încredere în copilul lui.

Ève îi spuse soţului că Cérizet făcea corecturi pentru Cointet.

— Bietul băiat ! trebuie să trăiască şi el. răspunse David cu umilinţă unui patron aflat în culpă.

— Da ; însă, dragul meu, uite care e deosebirea dintre Kolb şi Cérizet : Kolb bate zilnic douăzeci de leghe, cheltuieşte mai puţin de un franc şi ne aduce şapte, opt, şi uneori şi nouă franci de pe urma foilor vîndute, dar nu-mi cere decît francul lui, după ce-i plătesc cheltuiala. Kolb şi-ar tăia mai curînd o mină, decît să apese minierul vreunei prese de la Cointet, şi nici nu ar cotrobăi prin lucrurile pe care le arunci tu în curte, chiar de i s-ar da şi trei mii de franci ; pe cîtă vreme Cérizet le adună şi le cercetează.

Sufletele curate ajung cu greu să creadă în răutate, în nerecunoştinţă ; iar apoi, cînd îşi dau în sfîrşit seama de toată stricăciunea omenească, se ridică la o îngăduinţă care e ultima treaptă de dispreţ.

— Hei ! simplă curiozitate de ștregar din Paris, exclamă deci Davd.

— Atunci, dragul meu, fă-mi plăcerea să vii în atelier, ca să vezi și tu cât a lucrat ștregarul tău de o lună încoace și să-mi spui dacă, în luna asta, n-ar fi putut să isprăvească almanahul.

După masă, David recunoscă că almanahul ar fi trebuit să fie cules într-o săptămână ; apoi, aflînd că frații Cointet pregăteau unul la fel, veni în ajutorul soției sale : îl opri pe Kolb să mai vîndă foile cu poze și conduse el însuși tot lucrul din atelier ; pregăti cu mîna lui o formă pe care Kolb trebui s-o tragă împreună cu Marion, în vreme ce el însuși o trase pe cealaltă cu Cérizet, supraveghînd tirajele cu cerneluri de diferite culori. Fiecare culoare cere cîte o tipărire. Patru cerneluri deosebite cer deci patru tiraje. Tipărit de patru ori în loc de o singură dată, *Almanahul Ciobanilor* costă deci atît de mult, încît se fabrică numai în atelierelor din provincie, unde mîna de lucru și dobînzile capitalului din tipografie sînt aproape nule. Acest produs, oricît ar fi el de grosolan, nu este prin urmare la îndemîna tipografiilor care scot lucrări frumoase. Pentru întîia oară de la plecarea bătrînului Séchard, se putu vedea în atelierul acela vechi două prese lucrînd decdată. Deși almanahul era, în genul lui, o capodoperă, totuși Eve fu silită să-l dea cu două centime jumătate, deoarece frații Cointet îl dădură pe al lor cu trei centime revînzătorilor ; cheltuielile și le scoase de la revînzători și cîștigă doar din vînzările directe făcute de Kolb ; totuși speculația nu izbuti. Văzîndu-se bănuir de frumoasa-i stăpînă, Cérizet îi deveni în sinea sa vrăjmas : „Mă bănuir tu, dar o să mă răzbun eu !“ își zise el. Așa-i făcut ștregarul din Paris. Cérizet primi deci de la domnii Cointet cîștiguri vădit prea mari pentru corecturile pe care le lua de la biroul lor în fiecare seară și pe care le aducea înapoi în fiecare dimineată. Întîrziînd tot mai mult la vorbă cu dînșii, se împrieteni cu ei

și începu să întrevadă posibilitatea de a scăpa de armată, cu care mereu îl momeau ; și, în loc să aibă nevoie să-l corupă, frații Cointet auziră din partea lui primele vorbe despre spionarea și exploatarea secretului după care umbla David.

Ingrijorată, văzînd cît de puțin se putea bizui pe Cé-
rizet și în imposibilitate de a găsi un alt Kolb, Ève se
hotărî să-l dea afară pe singurul lor culegător în care in-
stinctul ei de soție iubitoare presimțea un trădător ; însă,
cum aceasta însemna pieirea tipografiei, ea luă o hotărî-
rîre bărbătească : îl rugă în scris pe domnul Métivier, co-
respondentul lui David Séchard, al firmei Cointet și al
aproape tuturor fabricanților de hîrtie din departament,
să publice în *Ziarul Librarilor*, la Paris, anunțul ur-
mător :

*Cedăm tipografie în plină activitate, cu material și
brevet, situată în Angoulême. A se adresa, pentru con-
dițiuni, la domnul Métivier, în strada Serpente.*

După ce citiră numărul de ziar în care se afla acest
anunț, frații Cointet își ziseră :

— Femeiușca asta nu-i lipsită de cap, a venit vremea
să punem mîna pe tipografia ei, dîndu-i cît îi trebuie ca
să trăiască ; altfel, s-ar putea să avem de înfruntat un
adversar puternic în urmașul lui David, iar interesul nos-
tru e să știm ce se petrece în atelierul acela.

Mînați de acest gînd, frații Cointet veniră să-i vor-
bească lui David Séchard. Ève, căreia cei doi frați i se
adresară, simți o mare bucurie văzînd efectul rapid al
șiretlicului ei, deoarece concurenții nu-i ascuseră in-
tenția de a-i propune domnului Séchard să facă tipări-
turi în contul lor : erau aglomerați de lucrări, presele lor
nu mai pridideau, mai ceruseră lucrători și de la Bor-
deaux și se făceau forte să dea lucru și celor trei prese
ale lui David.

— Domnilor, le spuse ea celor doi frați Cointet în timp ce Cérizet se duse să-i anunțe lui David sosirea confratilor, soțul meu a cunoscut la firma Didot lucrători foarte buni, cinstiți și muncitori ; își va alege, de bună seamă, un urmaș dintre cei mai destoinici. Nu-i mai bine să-ți vinzi întreprinderea pe douăzeci de mii de franci, care ne-ar asigura o rentă de o mie de franci, decît să pierzi o mie de franci pe un an cu meseria la care ne obligați dumneavoastră ? De ce ați fost geloși pe mica noastră speculație cu almanahul, care aparținea de altfel acestei tipografii ?

— Ei, doamnă, pentru ce nu ne-ați spus-o dinainte ? Ne-am fi ferit să vă facem concurență în această afacere, răspunse curtenitor acela dintre frații căruia i se zicea Cointet cel mare.

— Haida-de, domnilor ! dumneavoastră n-ați început să faceți almanahul decît după ce ați aflat de la Cérizet că tipăresc eu o asemenea lucrare.

Spunînd aceste vorbe, cam repezit, ea îl privi pe Cointet cel mare și îl făcu să-și plece privirea. Dobîndi astfel dovada trădării lui Cérizet.

Acest Cointet, conducătorul fabricii de hîrtie și al întregii afaceri, era mult mai iscusit negustor decît fratele său Jean, care, de altminteri, conducea tipografia cu mare pricepere, dar a cărui capacitate se putea asemui cu a unui colonel, pe cîtă vreme Boniface era un general căruia Jean îi lăsa comandamentul suprem. Boniface, om uscat și slab, cu fața bubească și galbenă ca ceara, cu gură strînsă, cu ochi ca de pisică, nu se înfierbînta niciodată ; asculta cu o liniște smerită cele mai mari injurii și răspundea cu glas domol. Se ducea la biserică, se spovedea și se împărtășea. Își ascundea sub o purtare fățarnică, sub o înfățișare aproape molatică, îndărătnicia, ambiția de preot și lăcomia de negustor, însetat de bogăție și onoruri. Încă din 1820, Cointet cel mare își dorea tot ceea ce

burghezia a căpătat după aceea prin revoluția din 1830 ¹. Urind aristocrația, indiferent în materie religioasă, era bisericos la fel cum Bonaparte a fost montaniard ². Șira spinării i se pleca în fața nobilimii și a cîrmuirii cu o uimitoare mlădiere, omul făcîndu-se mic, umil și supus. În sfîrșit, ca un ultim amănunt, foarte prețios pentru cei obișnuiți să trateze afaceri, Boniface purta ochelari cu sticle albastre, îndărătul cărora își ascundea privirea, sub pretextul de a-și apăra vederea de strălucirea luminii dintr-un oraș expus mult la soare datorită altitudinii sale și în care străzile și casele sînt orbitor de albe. Deși de o statură cu puțin peste mijlocie, părea totuși înalt din cauza slăbiciunii lui care dovedea muncă intensă precum și o gîndire în veșnică fierbere. Înfățișarea-i iezuistică era completată de un păr lins, cărunț, lung, tuns preotește și de un costum care, de șapte ani încoace, se compunea din pantaloni negri, ciorapi negri, o vestă neagră și o *levită* (termen meridional pentru redingotă) dintr-un postav de culoare castanie. I se zicea Cointet cel mare, ca să se deosebească de fratele său, căruia i se spunea Cointet cel gras, zugrăvindu-se astfel contrastul existent atît între statura, cît și între însușirile celor doi frați, la fel de primejdioși de altminteri. Într-adevăr, Jean Cointet, gras ca un flamand, cu fața arsă de soare, mic și scurt, pîntecos ca un Sancho ³, cu zîmbetul pe buze, lat în spate, contrasta izbitor cu fratele său mai mare. Jean nu se deosebea de acesta numai la înfățișare și la inteligență, ci avea și păreri aproape liberale, era de *centru-stînga*, nu se ducea la biserică decît duminică și se înțelegea de

¹ Revoluția din 1830 a însemnat pentru burghezia franceză desființarea definitivă a absolutismului, drepturi politice lărgite și, mai ales, posibilități economice noi; din 1830, începe ceea ce s-a numit „domnia bancherilor“.

² Declarîndu-se partizan al grupării de stînga, Napoleon, s-a dovedit nesincer, trecînd ulterior la dictatura personală.

³ Se referă la Sancho Panza, eroul lui Cervantes din *Don Quijote*.

minune cu negustorii liberali. Unii dintre comercianții din Houmeau susțineau că deosebirea aceasta de păreri era doar o prefăcătorie a celor doi frați. Cointet cel mare exploata cu dibăcie aparenta simplitate a fratelui său și se sluzea de Jean ca de o măciucă. În sarcina lui Jean cădeau cuvintele grele, execuțiile ce nu se potriveau cu blindețea celuiilalt frate. Jean avea dreptul să se enfurie, să zbiere, să vină cu propuneri inacceptabile, care le făceau pe acelea ale fratelui să pară mai blinde; și amîndoi ajungeau în felul acesta, mai devreme sau mai tîrziu, să-și atingă scopul.

Eve, cu tactul propriu femeilor, ghici repede caracterul celor doi frați; așa că se ținū în defensivă în fața unor adversari atît de periculoși. David, pus la curent de soție, ascultă foarte distrat propunerile dușmanilor.

— Înțelegeți-vă cu soția mea, le zise el celor doi Cointet ieșind din biroul atelierului ca să se întoarcă în micu-i laborator; ea cunoaște tipografia mai bine decît mine. Eu mă ocup de altceva, de un lucru care mă va face să cîștig mai mult decît cu întreprinderea asta nenorocită și să-mi cumpăr pierderile pricinuite de dumneavoastră.

— Cum așa? întrebă rîzînd Cointet cel gras.

Eve îi aruncă lui David o privire, vrînd să-i recomande prudență.

— Veți fi tributarii mei, dumneavoastră și toți cei care consumă hîrtie, răspunse David.

— Și după ce umbli dumneata? întrebă Benoît-Boniface Cointet.

Cînd Boniface dădu drumul întrebării, cu glas blînd și insinuant, Eve se uită la soțul ei, îndemnîndu-l din priviri să nu răspundă nimic sau să răspundă ceva care să nu însemne nimic.

— Umblu să fabric hîrtie cu cincizeci la sută mai ieftină decît cea de azi...

Și plecă fără să vadă privirea schimbată de cei doi frați și prin care își ziceau : „Omul ăsta era făcut să fie inventator ; nu poți să plesnești de sănătate și să stai de pomană ! Să-l exploatăm !“ zicea Boniface. — „Dar cum ?“ întreba Jean.

— David se poartă cu dumneavoastră cum se poartă și cu mine, spuse doamna Séchard. Probabil că numele meu nu-i inspiră încredere, și când mă arăt curioasă îmi aruncă fraza asta, care la urma urmei e doar un proiect.

— Dacă soțul dumneavoastră poate realiza acest proiect, desigur că va face avere mult mai repede decât cu tipografia, și nu mă mir că nu-și vede de atelier, reluă Boniface întorcându-și privirea înspre atelierul pustiu în care Kolb, stînd pe o scîndură, își ungea pîinea cu mujdei de usturoi ; nouă însă ne-ar încurca socotelile dacă tipografia asta ar cădea pe mîinile unui concurent harnic, neastîmpărat și ambițios, și poate că împreună, dumneavoastră și noi, am ajunge la o învoială. Dacă, de pildă, ați primi să-i închiriați pe o sumă oarecare utilajul dumneavoastră unuia din lucrătorii noștri, care ar lucra pentru noi, sub firma dumneavoastră (se obișnuiește la Paris), i-am da îndeajuns de lucru băiatului acela ca să-și îngăduie să vă plătească o chirie foarte bună, iar dumneavoastră să realizați un oarecare profit.

— Asta depinde de sumă, răspunse Ève Séchard. Cît vreți să dați ? adăugă ea uitîndu-se la Boniface, în așa fel încît să-și dea și el seama că îi înțelesese prea bine planul.

— Păi, ce pretenții ați avea dumneavoastră ? sări Jean Cointet.

— Trei mii de franci pe șase luni, zise ea.

— Heei ! dragă cuconiță, spuneai adineauri că ți-ai vinde tipografia pe douăzeci de mii de franci, replică blînd de tot Boniface. Dobînda la douăzeci de mii de franci nu se ridică decît la o mie două sute de franci, cu șase la sută.

Eve rămase cîteva momente fără grai și recunoscu atunci cît de prețioasă e discreția în afaceri.

— Vă veți servi de presele noastre, de literele noastre, reluă ea și, pe deasupra, mai avem și chirii de plătit domnului Séchard bătrînul, care nu ne copleșește cu daturile lui.

După o luptă de două ore, Ève obținu două mii de franci pentru șase luni, din care o mie să fie plătiți înainte. Cînd învoiala se făcu, cei doi frați o înștiințară că aveau de gînd să facă contractul de închiriere pe numele lui Cérizet. Ève nu-și putu ascunde un gest de surprindere.

— Nu-i mai bine să luăm pe cineva care cunoaște atelierul ? zise Cointet cel gras.

Ève îi salută pe cei doi frați, fără să răspundă, și-și puse în gînd să-l supravegheze ea însăși pe Cérizet.

— Ei, va să zică, dușmanii ne-au intrat în casă ! îi zise rîzînd David soției sale cînd, așezîndu-se la masă, ea îi arătă actele ce trebuiau semnate.

— Aș ! spuse ea, răspund eu de Kolb și de Marion ; ei doi or să îngrijească de toate. Și, pe urmă, ne-am făcut o rentă de patru mii de franci de pe urma unui inventar industrial care ne costa bani, iar tu ți-ai asigurat un an ca să-ți realizezi speranțele !

— Erai făcută, așa cum mi-ai spus atunci pe malul apei, să fii soția unui inventator ! zise Séchard strîngînd cu dragoste mîna soției sale.

Dacă gospodăria lor avu o sumă îndestulătoare ca să treacă iarna, în schimb se găsi sub supravegherea lui Cérizet, și fără să știe, depinzînd de Cointet cel mare.

— Am pus mîna pe ei ! îi zise, ieșînd, directorul fabricii de hîrtie fratelui său, tipograful. Bieții oameni se vor deprinde să primească chiria tipografiei ; se vor bizui pe asta și vor face datorii. Peste șase luni, nu mai reînnoim închirierea și o să vedem atunci ce ascunde acolo

geniul nostru, căci îi vom propune să-l scoatem din încurcătură numai dacă ne asociază și pe noi la exploatarea descoperirii sale.

Dacă vreun negustor șiret l-ar fi putut vedea pe Cointet cel mare rostind : *dacă ne asociază și pe noi* ar fi priceput că primejdia unirii a doi soți la primărie este mai mică decât unirea a doi asociați la Tribunalul de comerț. Nu era oare de ajuns că acești vînători aprigi se și aflau pe urmele vînatului lor ? David și soția sa, ajutați numai de Kolb și de Marion, vor fi în stare să lupte cu viclesugurile unui Boniface Cointet ?

Cînd sosi vremea ca doamna Séchard să nască, hîrtia de cinci sute de franci trimisă de Lucien, împreună cu a doua rată a lui Cérizet, le îngăduiră să facă față tuturor cheltuielilor. Eve, maică-sa și David, care se credeau uitați de Lucien, simțiră atunci o bucurie la fel cu aceea ce le-o dădeau primele succese ale poetului, al cărui debut în gazetărie făcu la Angoulême încă și mai multă vîlvă decât la Paris.

Moleșit de o siguranță înșelătoare. David se clătină pe picioare cînd primi de la cumnatu-său acest bilet crud :

Dragă David, am negociat la Métivier trei polițe semnate de tine, la ordinul meu, cu scadența de una, de două și de trei luni. Între această negociere și sinuciderea mea, am ales acest mijloc dezgustător care, de bună seamă, îți va pricinui multe neazuri. Îți voi explica eu în ce nevoi mă zbat și voi căuta, de altfel, să-ți trimit banii la scadență.

Arde-mi scrisoarea, nu le spune nimic surorii și nici mamei, căci îți mărturisesc că m-am bizuit pe eroismul tău, binecunoscut de

*Fratele tău desperat,
Lucien de Rubempré*

— Bietul tău frate, îi zise David soției, care tocmai se dădea jos din patul de lăuză, se zbate în niște groaznice încurcături ; i-am trimis trei polițe de câte o mie de franci, pe o lună, două și trei ; ia notă de ele.

Apoi o porni pe cîmp ca să se ferească de lămuririle pe care soția voia să i le ceară. Dar, tălmăcind împreună cu mama ei fraza aceasta, izvor al celor mai negre presimțiri, Ève, de mai multă vreme îngrijorată de tăcerea fratelui, se hotări să facă un pas la care altfel nici nu s-ar fi gîndit. Rastignac venise să petreacă în familie cîteva zile și spusese despre Lucien lucruri destul de urite pentru ca veștile acestea de la Paris, comentate de toți cei ce și le treceau din gură în gură, să nu ajungă și pînă la urechile surorii și mamei ziaristului. Ève se duse la doamna de Rastignac, rugînd-o să-i mijlocească o întrevvedere cu fiul său, căruia îi încredințase toate temerile, cerîndu-i să-i spună tot adevărul asupra situației lui Lucien la Paris. Ève află de legătura fratelui său cu Coralie, de duelul cu Michel Chrestien, pricinuit de trădarea lui față de d'Arthez, în sfîrșit, toate circumstanțele vieții lui Lucien, înveninate de un *dandy* spiritual care se pricepu să-și îmbrace ura și invidia cu haina milei, cu forma prietenească a patriotismului îngrijorat de viitorul unui om mare, precum și în culorile unei admirații sincere pentru talentele unui fiu al Angoulême-ului, atît de crunt compromis. Vorbi despre greșelile săvîrșite de Lucien și care îl costaseră pierderea protecției celor mai de vază persoane și a ordonanței ce-i conferea stema și numele de Rubempré.

— Doamnă, dacă fratele dumneavoastră ar fi fost bine povățuit, astăzi ar fi copleșit de onoruri și totodată soțul doamnei de Bargeton ; dar, ce vreți ? el a părăsit-o, a insultat-o. Iar dînsa a devenit contesa Sixte du Châtelet, spre marea ei părere de rău, pentru că îl iubea pe Lucien.

— E cu putință ? exclamă doamna Séchard.

— Fratele dumneavoastră e ca un pui de vultur orbit de întiile raze de lux și de glorie. Cînd cade un vultur,

cine poate ști în ce fund de prăpastie se va opri ? Prăbușirile unui om mare se măsoară totdeauna după înălțimea la care se ridicase.

Eve se întoarse acasă înspăimântată de această din urmă frază, care îi străpunsese inima ca o săgeată. Rănită în adâncul sufletului, păstră cea mai adâncă tăcere, însă multe lacrimi i se prelinseră pe obraji, ca și pe fruntea copilului pe care îl alăpta. Ne vine atât de greu să ne despărțim de iluziile la care spiritul de familie ne dă dreptul și care se nasc o dată cu viața, încît Eve nu-l crezu pe Eugène de Rastignac și voi să audă glasul unui prieten adevărat. Îi scrisese deci o scrisoare înduioșătoare lui d'Arthez, a cărui adresă o avea de la Lucien, de pe timpul cînd acesta era entuziasmat de cenacul, și iată răspunsul pe care-l primi :

Doamnă,

Îmi cereți să vă scriu adevărul asupra vieții pe care o duce la Paris fratele dumneavoastră, vreți să fiți lămurită asupra viitorului său, și, spre a mă face să vă răspund cu sinceritate, îmi repetați ceea ce v-a spus domnul de Rastignac, întrebîndu-mă dacă acele fapte sînt adevărate. În ceea ce mă privește, doamnă, trebuie să rectific, spre lauda lui Lucien, destăinuirile domnului de Rastignac. Fratele dumneavoastră a avut remușcări, a venit acasă la mine să-mi arate critica lucrării mele, spunîndu-mi că nu se poate hotărî s-o publice, cu toată primejdia la care nesupunerea față de ordinele partidului său o expunea pe o persoană foarte dragă lui. Din nefericire, doamnă, datoria unui scriitor este să înțeleagă pasiunile, de vreme ce își face o glorie din a le exprima : am priceput așadar că, între o iubită și un prieten, prietenul trebuia jertfit. I-am ușurat fratelui dumneavoastră crima : i-am corectat eu însumi articolul libellicid¹ și i l-am aprobat pe de-a-n-

¹ Articolul care ucide o carte (*libellum*).

tregul. Mă mai întrebați dacă Lucien și-a păstrat prețuirea și prietenia mea. Aici, răspunsul e greu de dat. Frațele dumneavoastră a apucat o cale ce-l va duce la pierzanie. În clipa aceasta, îi plîng de milă ; în curînd însă îl voi fi uitat în chip voit, nu atît pentru ceea ce a făcut, cît pentru ceea ce are să mai facă. Lucien al dumneavoastră e un om de poezie și nu un poet, visează dar nu gîndește, se frămîntă dar nu creează. Într-un cuvînt, îngăduiți-mi să vă spun, e o femeiușcă din acelea cărora le place să pară a fi cineva, păcatul cel mare al francezilor. În felul acesta Lucien își va sacrifica întotdeauna pe cel mai bun prieten plăcerii de a-și arăta spiritul. Ar iscăli chiar mîine un pact cu diavolul, dacă acest pact i-ar oferi pentru cîțiva ani o viață de glorie și de lux. N-a mers el oare și mai departe cînd și-a schimbat viitorul pe desfătările trecătoare ale unui trai în vîzul tuturor cu o actriță ? În momentul acesta, tinerețea, frumusețea, devotamentul acelei femei, care îl adoră, îi ascund primejdiile unei situații pe care nici gloria, nici succesul, nici banii n-o fac să fie acceptată de lume. La fiecare nouă ispitire, fratele dumneavoastră n-o să țină seamă, întocmai ca și azi, decît de plăcerile momentului. Nu vă temeți, Lucien n-o să ajungă chiar pînă la crimă, n-ar avea tăria necesară ; ar accepta însă în schimb o crimă gata făcută, s-ar împărtăși din foloasele ei fără să-i fi împărtășit primejdiile : ceea ce e socotit ca un lucru îngrozitor de către toată lumea, chiar și de către cei mai mari ticăloși. O să-i fie scîrbă lui însuși de sine, se va căi ; dar, nevoia revenînd, o va lua de la început, căci voința îi lipsește ; în fața ispitelor voluptății e fără putere, ca și în fața satisfacerii ambițiilor sale celor mai mărunte. Leneș ca toți oamenii de poezie, se crede dibaci sărînd peste greutăți în loc să le înfrîngă. Într-o anumită clipă, va avea curaj ; dar într-alta, va fi slab. Și nu trebuie nici să-l laudăm pentru curaj, nici să-l osîndim pentru slăbiciune. Lucien e ca o harpă ale cărei corzi se întind sau se destînd după cum

se schimbă atmosfera. Ar putea să scrie o carte frumoasă într-o stare de mînie sau de fericire, și să nu-i mai pese de succes, după ce-l dorise. Din primele zile ale sosirii lui la Paris, a căzut pe mîinile unui tînăr fără moralitate, dar a cărui știință de a se descurca printre greutățile vieții literare l-a uluit. Acest scamator l-a cucerit pe de-a-ntregul pe Lucien, l-a tîrît într-o viață lipsită de demnitate, peste care, din nefericire pentru el, amorul și-a așternut mantia-i vrăjită. Prea repede acordată, admirația e un semn de slăbiciune : nu trebuie să plătim cu aceeași monedă pe saltimbanc și pe poet. Noi am fost cu toții necăjiți, jigniți chiar, de preferința acordată intrigii și neonestității literare asupra curajului și onoarei celor ce-l sfătuiau pe Lucien să primească lupta în loc de a fura succesul, să se arunce în arenă, în loc să cînte în fanfara de bîlci. Lumea, doamnă, este, printr-o ciudățenie greu de deslușit, plină de îngăduință față de tinerii de acest soi ; îi iubește ; se lasă păcălită de aparența frumoasă a darurilor înșelătoare ; de la ei nu cere nimic, le scuză toate greșelile, îi consideră firi desăvîrșite, nevrînd să le vadă decît părțile frumoase ; îi răsfață neconținut. Dimpotrivă, față de firile puternice și desăvîrșite este de o severitate fără margini. Purtîndu-se astfel, lumea, atît de nedreaptă la prima vedere, este poate sublimă. Petrece pe seama măscăricilor fără să le ceară altceva decît plăcerea și îi uită cu repeziciune ; pe cîtă vreme, ca să-și plece genunchiul în fața măreției, îi cere virtuți dumnezeiești. Fiecare lucru cu legea lui : diamantul etern trebuie să fie fără pată ; creația momentană a modei are dreptul să fie ușoară, bizară și fără miez. De aceea, cu toate greșelile lui, se poate întîmpla ca Lucien să izbîndească : îi va fi de ajuns să se folosească de noroc sau să-și găsească o tovărășie bună ; însă, dacă întîlnește în cale un inger rău, va coborî pînă în fundul iadului. E o strălucită îmbinare de calități frumoase brodate pe o pînză prea slabă ;

vîrsta va destrăma florile nelăsînd decît țesătura ; iar dacă aceasta e rea, va părea o zdreanță. Cîtă vreme Lucien e încă tînăr, va plăcea tuturor ; dar, la treizeci de ani, ce se va alege de el ? Aceasta e întrebarea pe care trebuie să și-o pună toți aceia ce-l iubesc sincer. Dacă aș fi singurul care gîndesc astfel despre Lucien, poate că m-aș fi ferit să vă pricinuiesc atîta supărare cu sinceritatea mea ; însă, în afară de faptul că a eluda cu banalități întrebările puse de dumneavoastră mi se părea nedemn și de dumneavoastră, a cărei scrisoare e un strigăt de spaimă, și de mine, căruia îmi faceți prea multă cinste, prietenii mei care l-au cunoscut pe Lucien sînt cu toții de aceeași părere : am socotit că-mi îndeplinesc deci o datorie arătîndu-vă adevărul, oricît de înfricoșător ar fi. De la Lucien te poți aștepta la orice, și în bine și în rău. Aceasta este, într-un cuvînt, părerea noastră, și la care se rezumă scrisoarea mea. Dacă întîmplarea va face ca poetul să se întoarcă la dumneavoastră, folosiți-vă de toată influența pe care o aveți asupra lui ca să-l rețineți în sînul familiei ; deoarece, atîta vreme cît firea lui nu va căpăta fermitate, Parisul va fi mereu plin de primejdii pentru el. Pe dumneavoastră și pe soțul dumneavoastră vă numea îngerii săi păzitori ; acum, de bună seamă că vă va fi uitat : își va aminti însă de dumneavoastră în clipa în care, bătut de vînturi, și de vijelii, nu îi va mai rămîne ca adăpost decît familia ; păstrați-i deci inima dumneavoastră, doamnă ; odată și odată, va avea nevoie de ea.

Primiți, doamnă, sincerele omagii ale unui om căruia îi sînt cunoscute prețioasele dumneavoastră calități și care respectă prea mult îngrijorările dumneavoastră părintești pentru a nu vă oferi serviciile sale, numîndu-se

Sluga dumneavoastră devotată,
D'Arthez

După două zile de la primirea acestei scrisori, Ève fu silită să ia o doică : nu mai avea lapte. Ea, care își făcuse un zeu din fratele ei, se gîdea acum că a decăzut din cauza relei întrebuițări a celor mai bune însușiri ; în fine, pentru ea, Lucien se bălăcea în mocirlă. Această făptură aleasă nu știa să se tîrguiască cu mîndria, cu delicatețea, cu toate credințele casnice cultivate în sinul familiei, rămasă încă neprihănită și luminoasă în fundul provinciei. David avusese prin urmare dreptate în prevederile sale. Cînd mîhnirea, care-i pune pe frunte culori plumburii, fu împărtășită de Ève și lui David, într-una din acele convorbiri limpezi în care doi soți îndrăgostiți își pot spune totul, David rosti numai cuvinte de mîngîiere. Deși îl podidiseră lacrimile văzînd laptele soției secăt de durere și pe Ève deznădăjduită că nu-și poate îndeplini datoria ei de mamă, o încurajă dîndu-i cîteva speranțe.

— Vezi tu, draga mea, fratele tău a păcătuit prin imaginație. E atît de firesc ca un poet să-și dorească haina de purpură și de azur, să alerge cu grabă la petreceri ! Se lasă furat de strălucire, de lux, cu atîta bunăcredință, încît Dumnezeu îl iartă chiar atunci cînd lumea îl osîndește !

— Dar pe noi ne ucide ! exclamă biata femeie.

— Ne ucide astăzi, după cum ne-a salvat acum cîteva luni, trimițîndu-ne o parte din întîiul lui cîștig ! răspunse bunul David, care pricepu că deznădejdea soției trecea dincolo de orice margini și că în curînd dînsa va reveni la vechea dragoste pentru Lucien. Mercier spunea în al său *Tablou al Parisului*¹, acum vreo cincizeci de ani, că literatura, poezia, literele și științele, realizările cerebrale, nu pot asigura niciodată hrana cuiva ; iar Lucien,

¹ *Louis-Sebastien Mercier* (1740—1814), scriitor deosebit de interesant prin poziția sa de precursor în preconizarea unui teatru pentru popor și cu personaje din popor, este și autorul unui *Tablou al Parisului* (1781—1790), frescă a moravurilor din timpul său.

în calitatea lui de poet, n-a crezut în experiența a cinci secole. Secerișul ogoarelor stropite cu cerneală nu se face (cînd se face) decît după zece-doisprezece ani de la semănat, și Lucien a luat drept snop niște firișoare abia mijite. Cel puțin va fi învățat ce e viața ! După ce a fost înșelat de o femeie, avea să fie înșelat de lume și de falsele prietenii. Experiența cîștigată și-a plătit-o scump, asta-i tot. Strămoșii noștri ziceau : „Dacă un fiu se întoarce acasă cu amîndouă urechile și cu onoarea nepătată, toate sînt bune...”

— Onoarea ! exclamă sărmana Ève. Vai ! cîte virtuți n-a călcat Lucien în picioare ! A scris împotriva conștiinței sale ! Și-a atacat pe cel mai bun prieten ! A primit bani de la o actriță ! S-a arătat cu ea în lume ! Pe noi ne-a adus la sapă de lemn !

— O ! asta încă nu-i nimic !... exclamă David, dar se opri.

Taina falsului săvîrșit de cumnat era să-i scape și, din nefericire, Ève, băgînd de seamă gestul soțului, rămase cu o oarecare neliniște.

— Cum, nimic ? răspunse ea. De unde o să facem noi rost de trei mii de franci ca să plătim ?

— Mai întîi, reluă David, vom reînnoi cu Cérizet contractul de închiriere a tipografiei. De șase luni, cei cinci-sprezece la sută, pe care Cointet i-i alocă din lucrările făcute pentru el, i-au adus șase sute de franci, și a mai cîștigat încă cinci sute de franci cu lucrări particulare.

— Dacă Cointet află de asta, poate că nu ne mai închiriază atelierul, poate că se vor teme de el, zise Ève ; căci Cérizet e un om periculos.

— Hei ! ce-mi pasă mie ? exclamă Séchard ; peste cîteva zile o să fim bogați ! Iar cînd Lucien va fi bogat, draga mea, o să aibă numai virtuți.

— Ah ! David, dragule, ce vorbă ți-a scăpat de pe buze ! Cu alte cuvinte, Lucien, lăsat pradă mizeriei, ar fi

fără putere în fața răului ! Tu crezi despre el tot ce crede și domnul d'Arthez ! Nu există superioritate fără putere, și Lucien e slab... Un înger pe care nu se cade să-l ispitești ce este ?

— E o fire care nu-i frumoasă decît în mediul ei, în sfera ei, în cercul ei. Lucien nu-i făcut pentru luptă ; o să-l apăr eu. Ia te uită ! Sînt prea aproape de rezultat ca să nu-ți arăt pînă unde am ajuns.

Scoase din buzunar cîteva foi de hîrtie albă de mări-mea unui in-octavo, le flutură triumfător și le puse pe genunchii soției.

— Un top de hîrtie de-asta, format mare, n-o să coste mai mult de cinci franci, zise el răsfoind mostrele dinaintea ochilor Èvei, pe chipul căreia se arăta o surpriză ca de copil.

— Și în ce fel ai obținut probele astea ? întrebă Ève.

— Cu o sită veche pe care am luat-o de la Marion, răspunse el.

— Prin urmare nu ești încă mulțumit ? mai întrebă ea.

— Problema nu e fabricația, ci prețul de cost al pastei. Din păcate, draga mea, eu nu sînt decît unul dintre cei din urmă care au apucat pe calea asta spinoasă. Doamna Masson, încă din 1794, încerca să transforme hîrtia tipărită în hîrtie albă ; a izbutit, dar cu ce preț ! În Anglia, pe la 1800, marchizul de Salisbury încerca, în același timp cu Séguin în 1801, în Franța, să folosească paie la fabricarea hîrtiei. Trestia de pe la noi, *arundo phragmitis*, a servit la foile de hîrtie pe care le ții în mină. Mă voi folosi, însă, de urzici, de scaieți ; căci, spre a menține prețul scăzut la materia primă, trebuie să întrebuițăm substanțe vegetale care se găsesc prin bălți și locuri părăginite ; ele nu costă mai nimic. Tot secretul stă în preparația la care urmează să fie supuse aceste tulpini. Pînă acum, procedeul meu nu e încă destul de

simplu. Cu toate acestea, sînt sigur că voi da și fabricării hîrtiei în Franța privilegiul de care se bucură literatura noastră, asigurîndu-i Franței monopolul acestei fabricații, așa precum englezii îl au pe cel al fierului, al cărbunelui sau al olăritului obișnuit. Vreau să fiu un Jacquard¹ al fabricării hîrtiei.

Ève se ridică în picioare, plină de o mare înflăcărare și admirație stîrnite de simplitatea lui David ; deschise brațele și-l cuprinse la piept, lăsîndu-și capul pe umărul lui.

— Mă răsplătești de parcă aș fi găsit ceea ce caut, îi zise el.

În loc de răspuns, Ève îi arată fața ei frumoasă înecată în lacrimi și rămase o clipă fără să poată vorbi.

— Nu-l îmbrățișez pe omul de geniu, îi zise ea, ci pe alinătorul meu ! În schimbul unei glorii căzute, tu îmi dai o glorie care se ridică. Necazurile pricinuite de înjosirea fratelui, tu mi le înlocuiești cu măreția soțului... Da, da ; vei fi măreț ca un Graindorge, ca un Rouvet, ca un Van Robais, ca persanul acela care a descoperit vopseala de roibă², ca toți oamenii despre care mi-ai vorbit tu, care au rămas necunoscuți, pentru că, perfecționînd vreo industrie, au căutat să facă numai bine, nu și vîlvă.

— Ce-or fi făcînd ei acum ? întrebă Boniface.

Cointet cel mare se plimba prin piața du Mûrier cu Cérizet, uitîndu-se la umbrele celor doi soți, desenate pe perdelele subțiri ; venea zilnic, pe la miezul nopții, să stea

¹ *Joseph-Marie Jacquard* (1752—1834), inventator strălucit, a inventat un război de țesut cu un mecanism simplu și ingenios.

² *André Graindorge*, țesător francez din secolul al XVI-lea, a inventat procedeul prin care se pot țese figuri în pînză ; despre *Jean Rouvet* (secolul al XVI-lea), se crede că a inventat transportul cu plutele ; *Jean Van Robais* a instalat la Abbeville, în Franța, în 1665, o fabrică de stofe, care le întreceau pe cele din Flandra spaniolă ; *Jean Althen*, persan stabilit în Franța în secolul al XVIII-lea, a aclimatizat, aici cultura roibei.

de vorbă cu Cérizet, care avea ordin să supravegheze cea mai mică mișcare a fostului său patron.

— Desigur că-i arată hîrtia pe care a fabricat-o azi-dimineață, răspunse Cérizet.

— Ce substanțe o fi folosit ? întrebă fabricantul de hirtie.

— N-am putut ghici, răspunse Cérizet ; am făcut o gaură în acoperiș, m-am cățarat sus și l-am văzut pe *fraierul* meu, noaptea trecută, fierbîndu-și pasta în cazanul de aramă ; dar, oricît m-am uitat la grămada de lucruri aduse și puse într-un colț, n-am putut să-mi dau seama decît că materiile prime semănau cu niște fuioare...

— Ajunge cît ai făcut, îi zise Boniface Cointet cu șiretenie în glas, mai mult n-ar fi cîstit ! Doamna Séchard o să-ți propună să reinnoiești contractul, spune-i că vrei să te faci tipograf, oferă-i jumătate din valoarea brevetului și a materialelor și, dacă o să consimtă, vino de-mi spune. În orice caz, tărăgănează cît poți... Mai au vreun ban ?

— Nici o lețcaie ! zise Cérizet.

— Nici o lețcaie, repetă Cointet cel mare. „Ai mei sînt“ își zise el.

Firma Métivier și firma Cointet-frații adăugau calitatea de bancher la meseria lor de comisionari în papetărie și de tipografi ; dar, pentru titlul acesta, nici nu se gîndeau să plătească patenta. Fiscul nu descoperise încă mijlocul de a controla afacerile comerciale pînă-ntr-acolo, încît să-i silească pe toți aceia care fac pe sub mînă afaceri de bancă să plătească patenta de bancheri, care la Paris, de pildă, costă cinci sute de franci. Asta nu-i împiedică pe frații Cointet și pe Métivier să fie ceea ce în limbajul bursei se cheamă *coțcari* și să mînuiască între ei cîteva sute de mii de franci trimestrial pe piețele din Paris, Bordeaux și Angoulême. Chiar în seara aceea, firma Cointet primise de la Paris cei trei mii de franci în polițele falsificate de Lucien. Cointet cel mare clădise de îndată pe această datorie o

formidabilă mașină îndreptată, după cum se va vedea, împotriva răbdătorului și sărmanului inventator.

A doua zi, la șapte dimineța, Boniface Cointet se plimba de-a lungul instalației de captat apa ce alimenta marea-i fabrică de hîrtie, a cărei larmă te asurzea. Îl aștepta acolo pe un tînăr de douăzeci și nouă de ani, numit de vreo lună și jumătate avocat jurisconsult pe lîngă tribunalul de primă instanță din Angoulême, Pierre Petit-Claud.

— Ai fost coleg la liceul din Angoulême cu David Séchard ? întrebă Cointet cel mare, salutîndu-l pe tînărul avocat, care se grăbise să răspundă chemării bogatului fabricant.

— Da, domnule, răspunse Petit-Claud mergînd alături de Cointet cel mare.

— Te-ai mai văzut cu el ?

— Ne-am întîlnit de vreo două ori de la întoarcerea lui. N-ar fi fost cu puțință mai des, fiindcă eram prins la birou sau la tribunal în zilele de ședință, iar duminicile și sărbătorile lucram să-mi împlinesc cunoștințele, deoarece nu mă pot bizui decît pe mine ca să trăiesc...

Cointet cel mare dădu din cap în semn de încuviințare.

— Cînd David și cu mine ne-am revăzut, m-a întrebat cu ce mă ocup. I-am spus că, după ce am făcut dreptul la Poitiers, ajunseseam prim-secretar la maestrul Olivet și speram ca într-o bună zi să cumpăr acest birou. Îl cunoșteam mai bine pe Lucien Chardon, care-și zice acum de Rubempré, amantul doamnei de Bargeton, marele nostru poet, în fine, cumnatul lui David Séchard.

— Atunci poți să-i anunți lui David numirea dumitale și să-i oferi serviciile, spuse Cointet.

— Asta nu se face, răspunse tînărul avocat.

— N-a avut niciodată vreun proces, n-are avocat ; s-ar putea totuși, răspunse Cointet, privindu-l de sus, pe din-dărătul ochelarilor, pe avocațel.

Fiu al unui croitor din Houmeau, disprețuit de colegii din liceu, Pierre Petit-Claud părea să aibă o parte din fiere vărsată în sînge. Obrajii îi erau colorați și pătați ca la cei cu boli vechi, cu nopți nedormite de sărăcie, cu gînduri și sentimente urite. Era repezit și colțos, cum se zice în vorbirea de toate zilele. Vocea-i răgușită se potrivea cu acreala feței, cu înfățișarea-i slăbănoagă și cu culoarea nehotărită a ochilor de coțofană. Ochii de coțofană, după o observație a lui Napoleon, sînt semnul necinstei. „Uită-te la cutare, îi zicea el lui Las Cases¹ la Sfînta Elena, vorbindu-i despre unul dintre intimii lui pe care fusese silit să-l dea afară pentru niște potlogării ; nu știu cum am putut să mă înșel atîta vreme : are ochi de coțofană.“ De aceea, după ce Cointet cel mare îl privi cu atenție pe micul avocat slăbuț, pătat de vărsat pe față, cu părul rar, cu început de chelie, cînd îl văzu dîndu-și aere de om binecrescut, își zise : „E omul care-mi trebuie“. În adevăr, Petit-Claud, copleșit de disprețul celorlalți, ros de otrava parvenirii, avusese îndrăzneala, deși fără avere, să cumpere cabinetul maestrului său cu treizeci de mii de franci, bizuindu-se pe vreo căsătorie ca să scape de datorii ; și, ca de obicei, se bizuia chiar pe maestru ca să-i găsească o soție, căci predecesorul are totdeauna interesul de a-și însura urmașul, spre a-i da posibilitatea să-și plătească slujba cumpărată. Petit-Claud se bizuia încă și mai mult pe sine însuși, căci avea o oarecare superioritate, rară în provincie, a cărei bază stătea în ura lui : ură mare, energie mare.

E multă deosebire între avocații jurisconsulți de la Paris și cei din provincie, iar Cointet cel mare era prea șiret ca să nu tragă foloase de pe urma micilor patimi ce-i frămîntă pe avocații aceștia mici. La Paris, un bun jurisconsult, și din aceștia sînt mulți, are ceva din calitățile

¹ Conte *Emmanuel de Las Cases* (1766—1842) l-a însoțit pe Napoleon în exil, pe insula Sfînta-Elena, și și-a consemnat amintirile în faimosul *Memorial din Sfînta-Elena*.

unui diplomat : numărul afacerilor, gravitatea intereselor, importanța chestiunilor ce-i sînt încredințate îl scutesc de a privi procedura judiciară ca pe un mijloc de îmbogățire. Armă ofensivă și defensivă, procedura nu mai e pentru el, ca altădată, o sursă de cîștiguri. În provincie, dimpotrivă, avocații juriconsulți nu se țin decît de ceea ce la Paris se numește *hîrțogărie*, puzderia aceea de mici acte ce încarcă peste măsură conturile de cheltuieli și consumă hîrtie timbrată. Chițibușurile acestea îl preocupă pe juriconsultul din provincie, care vede cheltuieli de judecată acolo unde juriconsultul de la Paris nu se preocupă decît de onorarii. Onorariile sînt ceea ce îi datorează clientul, în afară de cheltuieli, juriconsultului său pentru felul mai mult sau mai puțin dibaci cum a condus afacerea. Fiscului îi revine jumătate din cheltuieli, pe cînd onorariile îi revin în întregime juriconsultului. S-avem curajul s-o spunem ! Onorariile plătite sînt rareori aceleași cu onorariile cerute și datorate pentru serviciile făcute de un bun avocat. Avocații, juriconsulți, și pledanți, și doctorii din Paris sînt, întocmai ca și curtezanele față de iubiții lor întîmplători, foarte neîncrezători în recunoștința clienților lor. Clientul, înainte și după proces, ar putea alcătui, în adevăr, două minunate tablouri de gen, vrednice de Meissonier ¹, la care ar avea încă multe de adăugat și avocații onorifici. Mai există între avocatul juriconsult de la Paris și cel din provincie, și o altă deosebire. Juriconsultul de la Paris pledează rar, ia numai cîteodată cuvîntul la tribunal la cite o cerere de *référé* ² ; pe cînd, în 1822, în cele mai multe din departamentele țării (de atunci încoace, avocații pledanți s-au înmulțit ca ciu-

¹ Tablouri reprezentînd scene din interior, momente din viața cotidiană, așa cum picta pictorul francez, debutant pe vremea lui Balzac, *Ernest Meissonier* (1815—1891).

² Cerere adresată președintelui tribunalului care, în caz de urgență, poate da de unul singur o sentință provizorie, care devine imediat executorie.

percile), avocații jurisconsulți erau și pledanți ei înșiși pledându-și deci procesele. Din acest rol dublu rezultă și o dublă activitate care conferă jurisconsultului din provincie viciile intelectuale ale avocatului pledant, fără să fie scutit însă de împovărațiile îndatoriri ale celui dintii. Jurisconsultul din provincie se transformă deci într-un limbuto, într-un *clănțau*, și-și pierde limpezimea de gândire atât de necesară conducerii afacerilor ce i se încredințează. Dedubându-se astfel, un om superior întrunește deseori în sine doi oameni mediocri. La Paris, avocatul jurisconsult, necheltuindu-se în vorbe la tribunal, nepledând des și *pentru*, și *contra*, își poate păstra linia dreaptă în judecată. Chiar dacă pune în bătaie toată artileria Dreptului, chiar dacă scormonește prin tot arsenalul de mijloace pe care i le prezintă contradicțiile jurisprudenței, își poate totuși forma o convingere personală asupra afacerii pentru care se străduiește să obțină câștig de cauză. Într-un cuvânt, gândirea ametește mult mai puțin decât vorbirea. Tot vorbind, un om ajunge să creadă și el ce spune; pe când *contra* convingerii poți acționa fără s-o viciezi și poți să-ți dai osteneala să câștigi un proces nedrept fără să susții că e și drept, cum i se întâmplă avocatului pledant. De aceea, un jurisconsult bătrîn de la Paris poate fi un bun judecător, mult mai sigur decît un avocat pledant bătrîn. Un jurisconsult din provincie are deci multe motive să fie un om mediocru: e pătimaș în lucrurile mărunte, se ocupă de afaceri mici, trăiește din cheltuielile de judecată, abuzează de codul de procedură și pledează! Într-un cuvânt, are multe scăderi. De aceea, cînd găsești printre jurisconșulții din provincie un om de seamă, atunci acesta e cu adevărat superior.

— Credeam, domnule, că m-ați chemat pentru afacerile dumneavoastră. Răspunse Petit-Claud, transformînd această observație într-o înțepătură îndreptată spre ochelarii de nepătruns ai lui Cointet cel mare.

— Să nu ne pierdem vremea cu fraze, replică Boniface Cointet. Ascultă-mă...

După vorbele acestea, care spuneau multe, Cointet se așază pe o bancă, poftindu-l și pe Petit-Claud să facă la fel.

— Când domnul du Hautoy trecu, în calitate de consul, prin Angoulême, în drum spre Valencia, o cunoscui aici pe doamna de Senonches, pe atunci domnișoara Zéphirine, și avu cu ea o fată, îi spuse Cointet în șoaptă, la ureche, tovarășului său... Da, reluă el văzînd tresărirea lui Petit-Claud, căsătoria domnișoarei Zéphirine se făcu îndată după ce dînsa născu în ascuns. Fetița, crescută la țară la mama mea, este domnișoara Françoise de la Haye, de care are grijă doamna de Senonches, care, după obicei, îi e nașă. Cum maică-mea, fermieră la bătrîna doamnă de Cardanet, bunică domnișoarei Zéphirine, cunoștea taina singurei moștenitoare a familiilor Cardanet și Senonches, am fost însărcinat să mă îngrijesc eu de fructificarea micii sume pe care domnul Francis du Hautoy o hărăzi pe atunci fiicei sale. Averea mi-am făcut-o cu acei zece mii de franci, care s-au urcat astăzi la treizeci de mii. Doamna de Senonches o să-i dea pupilei sale trusoul, argintăria și cîteva mobile ; iar eu, băiete, pot să te fac bărbatul fetei, zise Cointet, punîndu-și palma, peste genunchii lui Petit-Claud. Luînd-o în căsătorie pe Françoise de la Haye, îți vei spori clientela cu aceea a unei bune părți din aristocrația Angoulême-ului. Căsătoria asta pe căi lăaturalnice îți deschide un viitor măreț... Situația unui avocat jurisconsult și pledant o să le pară tocmai ce le trebuie : nu caută nici ei ceva mai mult, știu eu prea bine.

— Ce trebuie să fac ? întrebă lacom Petit-Claud, deoarece dumneavoastră îl aveți pe maestrul Cachan ca avocat...

— Tocmai de aceea nici n-o să-l las dintr-o dată pe Cachan ca să te iau pe dumneata, n-o să-ți fiu client decît mai tîrziu, zise cu șiretenie Cointet. Ce trebuie să faci,

prietene ? Ei ! păi să vezi de afacerile lui David Séchard. Nenorocitul ne datorează trei mii de franci în polițe, n-o să ni-i plătească, dumneata o să-l aperi împotriva urmărilor în așa fel, încît să se bage în o mulțime de cheltuieli... N-avea nici o grijă, dă-i înainte, ridică incidente peste incidente. Doublon, portărelul meu, care va fi însărcinat să-l urmărească, sub conducerea lui Cachan, n-o să fie moale de loc. Cine știe să asculte a și înțeles despre ce e vorba. Acuma, tinere...

Se făcu o pauză ce vorbea de la sine, în timpul căreia cei doi oameni se priviră.

— Nu ne-am văzut niciodată, reluă Cointet, nu ți-am spus nimic, nu știi nimic despre domnul du Hautoy, nici despre doamna Senonches, nici despre domnișoara de la Haye ; iar cînd va veni vremea, peste vreo două luni, vei cere fata în căsătorie. Cînd vom avea nevoie să ne vedem, vii aici seara. Nu scrii nici măcar un rînd.

— Vreți deci să-l aduceți pe Séchard la sapă de lemn ? întrebă Petit-Claud.

— Nu tocmai ; însă trebuie să-l ținem cîtva timp la închisoare...

— Și în ce scop ?

— Mă crezi atît de prost ca să-ți spun ? Dacă ești deștept să ghicești, vei fi ca să și taci.

— Bătrînul Séchard e bogat, zise Petit-Claud începînd să intre în socotelile lui Boniface și întrezărind o pricină de nereușită.

— Cîtă vreme trăiește, tatăl n-o să-i dea nici o lețcaie fiului, iar fostul tipograf nici gînd n-are să-și tipărească anunțul mortuar...

— S-a făcut ! spuse Petit-Claud, care se hotărî repede. Nu vă cer garanții, sînt avocat ; dacă mă trageți pe sfoară, ne socotim noi !

„Secătura țintește departe“, gîndi Cointet salutîndu-l pe Petit-Claud.

A doua zi după această întrevedere, 30 aprilie, frații Cointet înaintară prima dintre cele trei polițe plătuite de Lucien. Din nenorocire, polița fu înmînată bieteii doamne Séchard, care, recunoscînd imitarea iscăliturii soțului său de către Lucien, îl chemă pe David și-i spuse cu sufletul la gură :

— Așa-i că n-ai semnat tu polița asta ?

— Nu, îi zise el. Fratele tău era atît de strimtorat, încît a semnat pentru mine...

Ève îi dădu polița înapoi băiatului de la casă al firmei Cointet-frații spunîndu-i :

— Nu putem plăti.

Apoi, simțind că o cuprinde o sfirșeală, se urcă la dînsa în cameră, unde David o urmă.

— Iubitule, îi spuse Ève lui Séchard de-abia vorbind, aleargă la Cointet, o să se poarte bine cu tine ; roagă-i să te păsuiască ; și, de altfel, spune-le că, la reînnoirea contractului cu Cérizet, îți vor mai datora ei o mie de franci.

David se duse numaidecît la vrăjmașii săi. Un lucrător poate ajunge oricînd meșter-tipograf, dar nu întotdeauna un tipograf îndemînat poate fi un bun negustor ; astfel că David, care se pricepea cam puțin în afaceri, nu știu ce să-i spună lui Cointet cel mare, cînd, după ce-i înșirase, cam încurcat și cu inima bătînd, scuzele și cererea, primi acest răspuns :

— Asta nu ne privește pe noi, polița o avem de la Métivier. Métivier ne-o va plăti. Adresați-vă domnului Métivier.

— Oh ! răsuflă Ève aflînd acest răspuns, de vreme ce polița se întoarce la Métivier, putem fi liniștiți.

A doua zi, Victor-Ange-Herménégil de Doublon, portărelul domnilor Cointet, făcu protestul poliței la ora două, oră cînd piața du Mûrier e plină de lume și, cu toată grija ce o avu să stea de vorbă în poartă cu Marion și cu Kolb, protestul fu cunoscut totuși pînă seara de toată ne-

gustorimea din Angoulême. De altfel, parcă prefăcătoriile lui Doublon, căruia Cointet cel mare îi recomandase să se poarte cât mai frumos, îi puteau oare scăpa pe Ève și pe David de rușinea comercială ce rezultă din suspendarea plăților? Stați și judecați și domniile-voastre! Aici, lungimile vor părea prea scurte. Nouăzeci la sută dintre cititori vor fi încântați de amănuntele ce vor urma, ca de noutatea cea mai interesantă. În acest fel, se va dovedi încă o dată adevărul axiomei:

Nimic nu e mai puțin cunoscut decât tocmai ceea ce ar trebui toată lumea să cunoască: LEGEA!

Cu siguranță că, pentru marea majoritate a francezilor, descrierea amănunțită a unui mecanism bancar oferă același interes ca și un capitol de călătorie dintr-o țară străină. Cînd un negustor trimite, din orașul unde își are întreprinderea, una din polițele sale unei persoane locuind într-un alt oraș, cum s-ar fi părut că făcuse David ca să-l îndatoreze pe Lucien, el schimbă operațiunea atît de simplă a unei polițe, subscrise între negustori din același oraș pentru nevoile unei afaceri, într-o cambie trasă asupra unei persoane aflate în alt oraș. Astfel, luînd cele trei polițe de la Lucien, Métivier era silit, pentru a încasa valoarea lor, să le trimită domnilor Cointet-frații, corespondenții săi. De aici, o primă pagubă pentru Lucien, numită *comision pentru schimbul de loc*, și care se tradusese printr-un atîta la sută scăzut la fiecare poliță, pe lingă scont. Polițele Séchard trecuseră prin urmare în categoria afacerilor de bancă. Nu vă puteți închipui pînă la ce punct calitatea de bancher, adăugată la titlul august de creditor, schimbă condiția debitorului. Astfel, în *materie de bancă* (băgați bine de seamă!) de îndată ce o poliță transmisă de la Paris la Angoulême nu e plătită, bancherii își adresează ceea ce legea numește un *cont de înapoiere*. Niciînd romancierii n-au născocit ceva mai de necrezut decât ingenioasele scamatorii permise de un anumit articol din codul

comercial și a căror explicare va demonstra câte grozăvii se ascund sub acest cuvânt înfricoșător : **LEGALITATEA !**

De îndată ce jupin Doublon își înregistrează protestul, îl aduse el însuși domnilor Cointet-frății. Portărelul avea cont la cămătarii noștri din Angoulême și le făcea credit de șase luni, pe care Cointet cel mare îl prelungea pînă la un an prin modul în care îl solda, tot întrebîndu-l din lună în lună pe acest subcămătar : „Doublon, ai cumva nevoie de bani ?“ Și asta nu era tot ! Doublon mai fereceea cu încă un rabat această firmă puternică ce cîștiga astfel câte ceva la fiecare act, un fleac de nimic, un franc și cincizeci de centime de fiecare protest !... Cointet, cel mare se așează frumușel la birou, luă o hîrtie timbrată de treizeci și cinci de centime, stînd în același timp de vorbă cu Doublon ca să capete informații despre situația adevărată a negustorilor.

— Ei, ești mulțumit de Gannerac ?

— Nu merge rău. Ce Dumnezeu ? Doar e o întreprindere de cărăușie !...

— Da, e-adevărat că s-a înhămat bine ! Dar am auzit că nevastă-sa îl păgubește mult cu cheltuielile ei.

— Să-l păgubească cineva pe el ?! exclamă Doublon zeflemitor.

Și cămătarul, care tocmai isprăvisese de pregătit hîrtia, scrise cu litere mari titlul înfiorător sub care înșiră următorul cont (Sic !):

CONT DE ÎNAPOIERE ȘI DE CHELTUIELI

La o poliță de **UNA MIE FRANCI**, datată din Angoulême, în zece februarie una mie opt sute douăzeci și doi, subscrisă de **SÉCHARD-FIUL**, la ordinul lui **LUCIEN CHARDON**, zis **DE RUBEMPRÉ**, trecută la ordinul lui **MÉTIVIER**, și la ordinul nostru, scadentă la treizeci aprilie trecut, protestată de **DOUBLON**, portărel, în ziua de întii mai una mie opt sute douăzeci și doi.

Capital	1 000 fr. 00 „
Protest	12 „ 35 „
Comision de 0,50 la sută	5 „ 00 „
Comision de curaj de 0,25 la sută	2 „ 50 „
Timbrele retratelor noastre și ale prezentei	1 „ 35 „
Dobânzi și cheltuieli de corespondență	3 „ 00 „
	1 024 „ 20 „
Transfer pe altă piață de 1,25 la sută din suma de 1 024,20.	13 „ 25 „
TOTAL	1 037 „ 45 „

Una mie treizeci și șapte de franci și patruzeci și cinci de centime, sumă de care ne rambursăm prin trata noastră la vedere asupra domnului Métivier, din strada Serpente, la Paris, la ordinul domnului Gannerac, din Houmeau. Angoulême, în doi mai una mie opt sute douăzeci și doi.

Cointet-frății

În josul acestui memoriu, făcut cu toată deprinderea unui om priceput în afaceri, căci stătea în același timp de vorbă cu Doublon, Cointet cel mare scrise declarația următoare :

„Noi, subsemnații, Postel, farmacist din Houmeau, și Gannerac, antreprenor de transporturi, negustor din acest oraș, certificăm că schimbul locului nostru cu Parisul este de 1,25 la sută.

Angoulême, în 3 mai 1822“

— Uite, Doublon, fii bun și du-te la Postel și la Gannerac să-i rogi să iscălească declarația asta, și adu-mi-o mâine dimineață înapoi.

Și Doublon, la curent cu aceste instrumente de tortură, se duse, ca și cum ar fi fost vorba de lucrul cel mai simplu. Fără îndoială, chiar dacă protestul ar fi fost înmînat, ca la Paris, în plic închis, și întregul Angoulême tot ar fi aflat de starea proastă a afacerilor nenorocitului de Séchard. Și cite învinuiri nu îi aduseră nepăsării sale ! Unii îl socoteau pierdut din prea multă iubire față de soție ; alții îl acuzau de prea multă dragoste față de cumnat. Și ce concluzii groaznice trăgea fiecare din aceste premize. Nu e bine niciodată să îmbrățișezi interesele rudelor ! Lu-mea aproba neînduplecarea bătrînului Séchard față de nevoile fiului, îl admira !

Acuma, voi toți aceia care, din diferite motive, uitați să vă onorați datoriile, studiați cu luare-aminte procedeele, perfect legale, prin care, în zece minute, la bancă, se face ca un capital de o mie de franci să aducă o dobîndă de douăzeci și opt de franci.

Primul punct al acestui *cont de înapoiere* este singurul ce nu se poate tăgădui.

Al doilea punct conține partea fiscului și a portărelului. Cei șase franci pe care îi percepe statul, pentru că înregistrează necazul datornicului și îi furnizează hîrtia timbrată, vor întreține abuzul încă multă vreme ! Mai știți, de altfel, că acest articol îi aduce un beneficiu de un franc și jumătate bancherului de pe urma reducerii făcute de Doublon.

Comisionul de 0,50 la sută, obiectul celui de al treilea punct, e luat sub pretextul ingenios că a nu încasa plata datorată echivalează pentru bancă cu a sconta o poliță. Deși absolut contrariul, e ca și cum a da o mie de franci ar echivala cu a nu-i încasa. Oricine a dus polițe la scont știe că, pe lîngă cei șase la sută datorăți legalmente, cel ce scontează mai ciupește, sub modestul nume de *comision*, un atîta la sută ce reprezintă dobînzile aduse, peste plafo-nul stabilit prin lege, de priceperea cu care își valorifică fondurile. Cu cît poate cîștiga mai mulți bani, cu atît îi

cere mai mult. De aceea, e bine să scontezi la proști, e mai ieftin. Dar parcă găsești, la bancă, proști ?...

Legea îl obligă pe bancher să certifice printr-un agent de schimb dobînda schimbului. În localitățile destul de nefericite care nu au bursă, agentul de schimb e înlocuit de doi negustori. Comisionul zis de curtaj, datorat agentului, e fixat de 0,25 la sută din suma exprimată în poliță protestată. S-a introdus obiceiul să se socotească acest comision ca dat negustorilor ce-l înlocuiesc pe agent, dar bancherul îl pune pur și simplu în buzunarul lui. De aici cel de al patrulea punct al acestei frumuseți de cont.

Cel de-al cincilea punct cuprinde costul hîrtiei oficiale pe care e redactat *contul de înapoiere* și al timbrului pentru ceea ce se numește, în mod foarte iscusit, *retrata*, adică noua trată trasă de bancher asupra cónfratelui său.

Cel de-al șaselea punct cuprinde prețul cheltuielilor de corespondență și dobînzile legale ale sumei pe tot timpul cît aceasta poate lipsi din casa bancherului.

În sfîrșit, transferul pe altă piață, obiectul însuși al operațiilor bancare, reprezintă ceea ce trebuie să plătești ca să ți se achite suma în altă localitate.

Acum, purificați acest cont, în care, după cum socotește Polichinelle din cîntecul napolitan, în minunata interpretare a lui Lablache¹, cincisprezece și cu cinci fac douăzeci și doi ! Neîndoios, semnăturile lui Postel și a lui Gannerac erau date de complezență : frații Cointet certifica și ei la nevoie ceea ce Gannerac certifica pentru frații Cointet acum. Era punerea în practică a proverbului : *Fă tu pentru mine, că o să fac și eu pentru tine*. Frații Cointet, avînd cont deschis cu Métivier, n-aveau nevoie de trată. Între ei, o poliță înapoiată producea doar un rînd în plus la *credit* sau la *debit*.

Contul acesta fabulos se reducea deci, în realitate, la o mie de franci datorăți, la protestul de doisprezece franci

² Louis Lablache (1794—1858), bas celebru, interpreta minunat cîntecele napolitane.

și la 0,50 la sută pentru o lună de întârziere, în total cam o mie optsprezece franci.

Dacă o mare întreprindere bancară are în fiecare zi, în medie, un *cont de înapoiere* la un capital de o mie de franci, atunci încasează în fiecare zi douăzeci și opt de franci prin mila lui Dumnezeu și prin regulile bancare, putere formidabilă născocită în secolul al XII-lea, și care astăzi domină regi și popoare. Cu alte cuvinte, o mie de franci îi produc acelei întreprinderi douăzeci și opt de franci pe zi sau zece mii două sute douăzeci de franci pe an. Înmulțiți cu trei media *conturilor de înapoiere* și căpătați un venit de treizeci de mii de franci, produs de aceste capitaluri fictive. De aceea, nimic nu se practică mai cu drag decât aceste *conturi de înapoiere*. Dacă David Séchard s-ar fi prezentat, chiar în ziua de 3 mai, sau chiar a doua zi după protestul poliței, domnii Cointet tot i-ar fi spus : „Am înapoiat polița dumitale domnului Métivier !“ chiar și în cazul când polița s-ar fi aflat încă pe biroul lor. Căci la *contul de înapoiere* ai drept din chiar seara protestului. În limbajul băncilor de provincie, această operație se cheamă *a scoate bani din piatră seacă*. Numai cheltuielile de corespondență îi produc circa douăzeci de mii de franci firmei Keller care e în corespondență cu lumea întreagă, iar *conturile de înapoiere* scot banii pentru loja de la Théâtre des Italiens¹, trăsura și toaletele doamnei baroane de Nucingen. Cheltuielile de corespondență constituie un abuz cu atât mai revoltător, cu cât bancherii se ocupă de zece asemenea afaceri în cel mult zece rînduri dintr-o singură scrisoare. Lucru ciudat ! Fiscul își are partea lui din această primă smulsă nenorocirii, și visțieria se umflă astfel de pe urma ghinionului în afaceri. Cît despre bancă, ea îi zvîrle debitorului, de la înălțimea birourilor sale, vorba aceasta foarte înțeleaptă : „Pentru

¹ Trupa italiană, instalată la Paris în secolul al XVII-lea, a dat numele unei săli unde orice „femeie elegantă“ își avea loja ei, cu abonament.

ce nu ești în stare să plătești ?* la care din păcate nu poți răspunde nimic. În acest fel, contul de înapoiere este un cont plin de ficțiuni îngrozitoare de care debitorii ce vor cugeta asupra acestor rinduri instructive se vor feri de-acum încolo ca de moarte.

În ziua de 4 mai, Métivier primi de la frații Cointet *contul de înapoiere*, cu ordinul de a urmări fără cruțare la Paris pe domnul Lucien Chardon, zis de Rubempré.

Peste câteva zile, Eve primi, ca răspuns la scrisoarea pe care o scrisese lui Métivier, biletul următor, care îi alungă orice grijă:

Domnului Séchard-fiul, tipograf la Angoulême

Am primit scrisoarea dumneavoastră din 5 ale lunii curente. Din explicațiile relative la polița neplătită din 30 aprilie trecut, am înțeles că i-ați făcut un serviciu cumnatului dumneavoastră, domnul de Rubempré, care cheltuiește destul aici, și că înseamnă a vă face noi acum un serviciu dumneavoastră constrângându-l pe dînsul să plătească: e într-o situație ce nu-i va mai permite multă vreme să fie urmărit. Dacă onoratul dumneavoastră cumnat nu plătește, mă voi bizui pe cinstea vechii dumneavoastră firme, și mă socotesc, ca întotdeauna,

*Sluga dumneavoastră devotată,
Métivier*

— Acum, îi spuse Eve lui David, fratele meu o să-și dea seama cînd se va vedea urmărit că noi n-am putut să plătim.

Ce schimbare vestea la Eve vorba aceasta ! Iubirea tot mai mare ce i-o inspira caracterul tot mai bine cunoscut al lui David lua în inima ei locul dragostei de frate. Dar de la cîte iluzii nu își lua ea rămas bun !

Să vedem acum tot drumul făcut de *contul de înapoiere* pe piața Parisului. Un terț purtător, numele comercial al celui care prin transmisiune e în posesia unei

polițe, este liber, după lege, a urmări numai pe acela dintre diverșii debitori ai acestei polițe care îi prezintă sortii de a-l plăti pe el mai degrabă. În virtutea acestei facultăți, Lucien fu urmărit de portărelul domnului Métivier. Iată care fură fazele acestei acțiuni, de altfel cu totul zadarnice. Métivier, în spatele căruia se ascundeau frații Cointet, cunoștea imposibilitatea lui Lucien ; însă, tot după spiritul legii, insolvabilitatea *de fapt* nu există în drept decît după ce a fost constatată.

Se constată deci imposibilitatea de a obține de la Lucien plata poliței în felul următor :

Portărelul lui Métivier îi notifică lui Lucien, în ziua de 5 mai, *contul de înapoiere* și protestul de la Angoulême, chemîndu-l să se înfățișeze la Tribunalul de comerț din Paris ca să audă acolo o mulțime de lucruri, printre altele și că va fi închis ca negustor. Cînd, în mijlocul vieții sale de cerb încolțit, Lucien citi această mîzgăleală, primea în același timp și comunicarea unei hotărîri judecătorești obținute contra lui în lipsă la Tribunalul de comerț. Ce se întîmplase ? Coralie, iubita lui, neștiind despre ce era vorba, crezu că Lucien îl împrumutase pe cumnatul lui ; astfel că îi dădu hîrțiile prea tîrziu. O actriță vede prea mulți actori jucînd roluri de portărei în vodeviluri ca să se mai sperie de o hîrtie oficială. Pe Lucien îl podidiră lacrimile, îl plînsese pe Séchard, se rușină de falsul săvîrșit și vru să plătească. Firește, își consultă prietenii asupra a ceea ce avea de făcut ca să cîștige timp. Dar, pînă ce Lous-teau, Blondet, Bixiou, Nathan îl dăscăliră că un poet nu se sinchisește de Tribunalul de comerț, jurisdicție stabilită numai pentru negustori, poetul se și pomeni amenințat cu un sechestrul. Văzu pe ușa lui micul afiș galben, care e ca o pată pe casă, care are darul de a izgoni creditul, care provoacă spaima în inima celor mai mici furnizori și care mai ales îngheață singele în vinele poezilor, destul de sensibili ca să mai țină la acele obiecte de lemn,

la zdrențele de mătase, la grămezile de lină colorată, la flecușetele lor numite mobile.

Cînd veniră să ridice mobila Coraliei, autorul *Margaretelor* se duse în grabă la un prieten al lui Bixiou, Desroches, un jurisconsult, care începu să ridă văzînd spaima lui Lucien pentru atîta lucru.

— Nu-i nimica, dragă... Vrei să cîștigi vreme ?

— Cît mai multă cu putință.

— Ei bine, opune-te la executarea hotărîrii. Du-te la un prieten de-al meu, Masson, care a fost admis de Tribunalul de comerț să pledeze, arată-i toate actele, el o să reinnoiască opoziția, se va prezenta pentru dumneata și va declina competența Tribunalului de comerț. Asta o să fie foarte ușor, dumneata ești doară un ziarist destul de cunoscut. Dacă vei fi citat la Tribunalul civil, vii la mine, mă privește pe mine : mă însărcinez eu să-i port pe drumuri pe cei ce vor s-o necăjească pe frumoasa Coralie.

În ziua de 28 mai, Lucien, citat la Tribunalul civil, fu condamnat acolo mai repede decît își închipuia Desroches, Lucien fiind urmărit fără cruțare. Cînd se aplică un nou sechestr, cînd afișul galben auri din nou ușa Coraliei și cînd voiră să ridice mobila, Desroches, puțin cam înțepat că *îl dusesese de nas* confratele său (după expresia lui), se opuse, pretinzînd, și pe bună dreptate de altfel, că mobila aparținea domnișoarei Coralie și introduse o cerere de *référé*. Pe cerere, președintele tribunalului fixă părților un termen de judecată, în care proprietatea mobilelor fu recunoscută actriței printr-o sentință. Métivier, care făcu apel contra acestei sentințe, îl pierdu în ziua de 30 iulie.

• La 7 august, maestrul Cachan primi cu diligență un dosar cît toate zilele, intitulat : **MÉTIVIER CONTRA LUI SÉCHARD ȘI LUCIEN CHARDON.**

Primul act era următoarea frumușică notă, a cărei exactitate o garantăm, fiind copiată întocmai :

Polița din 30 aprilie a.c., subscrisă de
 SÉCHARD-FIUL, la ordinul lui LUCIEN DE
 RUBEMPRÉ (2 mai).

Cont de înapoiere	1 037 fr. 45 c.
(5 mai) Denunțarea contului de înapoiere și a protestului, cu citare în fața Tribunalului de comerț din Paris pentru 7 mai	8 „ 75 „
(7 mai) Sentință, condamnare în lipsă	35 „ 00 „
(10 mai) Comunicarea sentinței	8 „ 50 „
(12 mai) Comandament	5 „ 50 „
(14 mai) Proces-verbal de sechestrul	16 „ 00 „
(18 mai) Proces-verbal de afișare	15 „ 25 „
(19 mai) Publicare în ziar	4 „ 00 „
(24 mai) Proces-verbal de inventariere precedind ridicarea și cuprinzând opoziția domnului Lucien de Rubempré la executarea sentinței	12 „ 00 „
(27 mai) Sentință a tribunalului care trimite, potrivit opoziției, părțile în fața Tribunalului civil	35 „ 00 „
(28 mai) Intentare de acțiune cu termen scurt de către Métivier în fața Tribunalului civil, cu angajare de avocat	6 „ 50 „
(2 iunie) Sentință contradictorie ce condamnă pe Lucien Chardon să plătească sumele prevăzute în contul de înapoiere și lasă în sarcina reclamantului cheltuielile de la Tribunalul comercial	150 „ 00 „
(6 iunie) Comunicarea celor de mai sus	10 „ 00 „

(15 iunie) Comandament	5 fr. 50 c.
(19 iunie) Proces-verbal în vederea sechestrului, cuprinzînd și opozi- ția la acest sechestru a domnișoa- rei Coralie, care pretinde că mo- bila îi aparține, și a i se admite neîntîrziat cererea de <i>référé</i> , în cazul că s-ar păși la executare. .	20 „ 00 „

De reportat :	332 „ 00 „
---------------	------------

Report :	332 fr. 00 c.
----------	---------------

Ordonanță a președintelui, care fixează părților termen de jude- cată a cererii de <i>référé</i>	40 „ 00 „
--	-----------

(19 iunie) Sentință care recunoaște numitei Coralie proprietatea mo- bilelor	250 „ 00 „
--	------------

(20 iunie) Apel al lui Métivier . . .	17 „ 00 „
---------------------------------------	-----------

(30 iunie) Deciziune confirmativă a sentinței	250 „ 00 „
--	------------

TOTAL	889 „ 00 „
-------	------------

Polița din 31 mai, cont de înapoiere	1 037 „ 45 „
--------------------------------------	--------------

Denunțarea către Lucien	8 „ 75 „
-----------------------------------	----------

	1 046 „ 20 „
--	--------------

Polița din 30 iunie, cont de înapoiere	1 037 „ 45 „
--	--------------

Denunțare către Lucien	8 „ 75 „
----------------------------------	----------

	1 046 „ 20 „
--	--------------

Aceste acte erau însoțite de o scrisoare prin care Métivier îi dădea ordin maestrului Cachan, avocat din Angoulême, să-l urmărească pe David Séchard cu toate mijloacele de drept. Jupîn Victor-Ange-Herménégilde Doublon îl cită deci pe David Séchard, în ziua de 3 iulie, la Tribu-

nalul de comerț din Angoulême, pentru plata sumei totale de patru mii optsprezece franci și optzeci și cinci de centime, contravaloarea celor trei polițe și a cheltuielilor făcute pînă atunci. În ziua în care Doublon urma să-i aducă el însuși cîmandamentul de a plăti această sumă, enormă pentru dînsa, Ève primi, în cursul dimineții, scrisoarea aceasta, căzută ca un trăsnet, de la Métivier :

Domnului Séchard-fiul, tipograf la Angoulême

Cumnatul dumneavoastră, domnul Chardon, e un om de o deosebită rea-credință, ce și-a pus mobilierul pe numele unei actrițe cu care trăiește, iar dumneavoastră, domnule, ar fi trebuit să mă preveniți cîstit de aceste împrejurări ca să nu mă lăsați a face urmăriri inutile, căci nu ați răspuns la scrisoarea mea din 10 mai trecut. Să nu vi se pară deci urît din partea mea că vă cer imediat rambursarea celor trei polițe și a tuturor cheltuielilor făcute de mine.

*Primiți salutările mele,
Métivier*

Deoarece Ève nu mai auzise vorbindu-se de afacerea asta, și cum nu avea prea multe cunoștințe de drept comercial, crezuse că fratele său își îndreptase greșeala plătind polițele plăsmuite de el.

— Dragul meu, îi spuse ea bărbatului, dă fuga mai întîi la Petit-Claud, explică-i situația noastră și consultă-l.

— Prietene, zise bietul tipograf intrînd în biroul fostului său coleg la care alergase în grabă, nu știam deunăzi, cînd ai venit să-mi anunți numirea ta și mi-ai oferit serviciile, că voi putea avea așa de curînd nevoie de ele.

Petit-Claude studie frumoasa figură de gînditor ce i-o înfățișa acest om prăbușit într-un fotoliu în fața lui, căci nu ascultă toate amănuntele unei afaceri pe care el o cunoștea mai bine decît acela ce i-o explica. Văzîndu-l intrînd pe Séchard tulburat, își zisese :

„Smecheria a prins ! (Scena aceasta se joacă destul de des în biroul avocaților.) De ce l-or fi persecutând frații Cointet ?...“ se întrebă Petit-Claud. E în spiritul avocaților să pătrundă și în sufletul clienților ca și în acela al adversarilor : trebuie să cunoască amîndouă fețele urzelii judiciare.

— Vrei să cîștigi timp, îi răspunse în sfîrșit Petit-Claud lui Séchard, cînd acesta isprăvi. Cît timp îți trebuie ? Vreo trei-patru luni ?

— O ! patru luni ! Atunci sînt salvat, exclamă David, căruia Petit-Claud i se păru un înger.

— Ei bine, n-o să se atingă nimeni de vreo mobilă de a ta și n-or să te poată aresta pînă în trei-patru luni... Dar asta o să te coste scump, zise Petit-Claud.

— Hei, ce-mi pasă ? exclamă Séchard.

— Aștepți ceva bani, ești sigur de ei ? întrebă avocatul, aproape uimit de ușurința cu care clientul se lăsa prins în mașinațiunea lui.

— Peste trei luni voi fi bogat, răspunse inventatorul cu o siguranță de inventator.

— Tatăl tău nu e încă la cimitir, răspunse Petit-Claud, îi place mai degrabă la vie.

— Parcă mă bizui eu pe moartea tatei ? răspunse David. Sînt pe urmele unui secret industrial care-mi va îngădui să fabric fără un fir de bumbac o hîrtie trainică, precum e hîrtia de Olanda, și cu cincizeci la sută mai ieftină decît cea de azi...

— Asta-i o avere, exclamă Petit-Claud, care pîricepu atunci proiectul lui Cointet cel mare.

— O avere mare, prietene, căci peste zece ani va fi nevoie de hîrtie de zece ori mai multă decît astăzi. Gazetăria va fi nebunia epocii noastre !

— Nu-ți cunoaște nimeni secretul ?

— Nimeni, afară de soția mea.

— Nu i-ai vorbit de proiectul, de programul tău altcuiva... lui Cointet, de pildă ?

— Le-am spus eu ceva, dar foarte puțin, cred.

O rază de mărinimie trecu prin inima înrăită a lui Petit-Claud, care încercă să împace totul, interesul fraților Cointet, al său și al lui Séchard.

— Ascultă, David, noi sintem colegi de liceu, o să te apăr ; dar, află de la mine : apărarea asta împotriva legilor o să te coste cinci-șase mii de franci ! Nu-ți compromite viitorul. Cred că vei fi silit să împarți beneficiile invenției cu vreunul din fabricanții noștri. Trebuie să te gîndești înainte de a cumpăra sau de a construi o fabrică de hîrtie. O să-ți mai trebuiască, pe urmă, și un brevet de invenție. Toate acestea cer timp și bani. Portăreii se vor năpusti asupra ta prea curînd poate, cu toate ocolișurile pe care le vom încerca noi...

— Am secretul în mînă ! răspunse David cu naivitatea savantului.

— Ei bine, secretul îți va fi scîndura de salvare, reluă Petit-Claud văzîndu-și respinsă intenția cinstită de mai înainte de a ocoli procesul printr-o tranzacție, nu vreau să mi-l spui ; dar ascultă-mă bine : caută de lucrează undeva în fundul pămîntului, nimeni să nu te vadă și să nu-ți poată bănuî mijloacele de execuție, căci altfel scîndura îți va fi furată de sub picioare. Inventatorii sînt uneori cam gugumani ! Vă gîndiți prea mult la secretele voastre, ca să vă puteți gîndi la toate. Lumea o să bănuie în cele din urmă ce cauți tu, ești doar înconjurat numai de fabricanți pe aici ! Cîți fabricanți, tot atîți dușmani ! Ești ca un iepure încolțit de vînători, nu le lăsa pielea...

— Îți mulțumesc, prietene, mi-am spus singur toate astea, exclamă Séchard ; însă îți rămîn îndatorat că-mi arăți atîta grijă !... Nu pentru mine muncesc eu. O mie două sute de franci rentă mie mi-ar ajunge, și tata o să-mi lase cel puțin de trei ori pe atîta într-o zi... Eu trăiesc numai cu iubirea și cu gîndul meu !... o viață cerească... E vorba însă de Lucien și de soția mea, pentru ei muncesc.

— Hai, iscălește-mi procura asta și nu te mai ocupa decât de descoperirea ta. În ziua când va trebui să te ascunzi ca să nu pună mîna pe tine, îți dau eu de veste din ajun ; pentru că trebuie să ne gîndim la toate. Și dă-mi voie să-ți spun : nu lăsa în casă pe nimeni de care nu ești sigur ca de tine însuși.

— Cérizet n-a mai vrut să prelungească contractul de închiriere a tipografiei mele, și de aici ni s-au tras toate necazurile. Așa că nu mai am acasă decât pe Marion, pe Kolb, un alsacian care e ca un cîine credincios, pe soția și pe soacră-mea.

— Ascultă, zise Petit-Claud, ferește-te de cîinele credincios.

— Nu-l cunoști ! exclamă David. Ori Kolb, ori eu...

— Îmi dai voie să-l pun la încercare ?

— Da, zise Séchard.

— Atunci, la revedere ; dar trimite-mi-o pe frumoasa doamnă Séchard, e absolută nevoie și de o procură din partea soției tale. Și, dragul meu, adu-ți aminte mereu că focul ți-a intrat în casă, îi spuse Petit-Claud colegului său, prevenindu-l astfel de toate nenorocirile judiciare ce aveau să se abată asupra lui.

„Iată-mă cu un picior într-o tabără și cu un picior în cealaltă“, își zise Petit-Claud ce îl confușe pe prietenul său David Séchard pînă la ieșire.

Chinuit de necazurile ce le pricinuieste lipsa de bani, chinuit de grijile ce i le dădea starea soției sale, amărită de ticăloșia lui Lucien, David căuta neîncetat soluția problemei sale ; și, mergînd pe drum de la Petit-Claud spre casă, mesteca din distracție o tulpină de urzică pe care o pusese în apa în care topea ierburile folosite ca materie primă pentru pastă. Dorința lui era să obțină efectele rezultate de urma macerației sau uzării a tot ce e fir, pinză sau cîrpă, prin alte procedee echivalente. Umblînd pe străzi destul de mulțumit de discuția cu Petit-Claud, simți în dinți un cololoș de pastă ; îl luă în mînă, îl întinse pe palmă

și văzu că e o pastă mai bună decît toate compozițiile pe care le obținuse el pînă atunci ; căci cel mai mare neajuns al pastei obținute din vegetație e că e fărîmicioasă. Astfel, paiele dau o hirtie care crapă ușor, aproape metalică și sonoră. Peste întîmplări din acestea nu dau decît îndrăzneții cercetători ai cauzelor naturale ! „Voi înlocui, cu ajutorul unei mașini și al unui agent chimic, își zise el, operația pe care eu am făcut-o fără să-mi dau seama.“

Și se înfățișă soției cu bucuria încrederii în izbîndă.

— O ! iubito, fii fără grijă ! zise David văzînd că soția plînsese. Petit-Claud ne garantează cîteva luni de liniște. Or să mă pună la cheltuieli ; însă, cum îmi spunea el la plecare : „Toți francezii au dreptul să-i lase pe creditori să aștepte, cu condiția să le plătească pînă la urmă capitalul, dobînzile și cheltuielile !...“ Așa că o să plătim...

— Și din ce o să trăim ? întrebă biata Ève, care se gîndea la toate.

— Ah ! adevărat, răspunse David ducîndu-și mîna la ureche cu un gest neexplicabil și obișnuit mai tuturor oamenilor atunci cînd se află în încurcătură.

— Mama o să aibă grijă de micul nostru Lucien, iar eu pot să mă apuc iar de treabă, zise ea.

— Ève, Ève ! exclamă David luîndu-și în brațe soția și strîngînd-o la piept. Ève, la doi pași de-aici, la Saintes, în secolul al XVI-lea, unul din cei mai mari oameni ai Franței, pentru că n-ă fost numai inventatorul smălțuitului, ci și înaintașul falnic al lui Buffon, al lui Cuvier, descoperind geologia înaintea lor, Bernard Palissy (căci despre el e vorba) a îndurat toate pătimirile cercetătorilor de taine ascunse, dar el își vedea soția, copiii și toată mahalaua porniți împotriva lui. Nevasta îi vindea sculele... El rătăcea pe cîmp, neînțeles !... urmărit fără cruțare, arătat cu degetul ! Eu, însă, sînt iubit.

— Prea iubit ! răspunse Ève cu expresia simplă a iubirii sigure de sine.

— Atunci, pot să îndur şi eu ce-a îndurat sărmanul Bernard Palissy, autorul faianţelor de Écouen, şi pe care Carol al IX-lea l-a scăpat de noaptea Sfîntului Bartolomeu; el care a făcut în cele din urmă pentru Europa întreagă — bătrîn, bogat şi onorat — cursuri publice de *ştiinţa olăritului*, cum îi zicea el.

— Cîtă vreme degetele mele vor mai avea putere să ţină un fier de călcat, n-o să duci lipsă de nimic! exclamă biata femeie, cu cel mai adînc devotament în glas. Pe cînd lucram la doamna Prieur, aveam o prietenă, o feţiţă foarte cumînte, vara lui Postel, Basine Clerget. Ei bine! Basine, cînd mi-a adus acum de curînd rufe, mi-a spus că i-a luat locul doămnei Prieur. Voi lucra la ea...

— A! n-o să lucrezi multă vreme! răspunse Séchard. Am găsit...

Pentru întia dată, credinţa sfîntă în izbinză care îi susţine pe inventatori şi le dă curajul să meargă înaintea prin pădurile virgine din ţara descoperirilor fu întîmpinată de Ève cu un zîmbet aproape trist, şi David lăsa capul în jos cu o figură de îngropăciune.

— O! iubitele, eu nu rîd de tine, nu mă îndoiesc de tine, exclamă frumoasa Ève îngenunchind în faţa soţului. Dar vîd cîtă dreptate aveai tu să nu spui nici o vorbă despre încercările, despre nădejdiile tale. Da, dragul meu, inventatorii trebuie să ţină ascunsă de ochii lumii naşterea grea a gloriei lor, chiar şi de ochii soţilor lor! O femeie e tot femeie. Ève a ta nu s-a putut ţine să nu zîmbească auzindu-te spunînd: „Am găsit!...” pentru a şaptesprezecea oară într-o lună.

David începu să rîdă cu atîta poftă de el însuşi, încît Ève îi luă mîna şi i-o sărută cu sfîntenie. A fost o clipă minunată, ca una din acele roze ale dragostei şi duioşiei ce înfloresc chiar şi pe marginea celor mai anevoioase

drumuri ale mizeriei, uneori pînă chiar și pe fundul prăpăstiilor.

Ève își spori curajul văzînd nenorocirile îngrămădin-du-se pe capul lor. Măreția soțului, naivitatea lui de inventator, lacrimile surprinse uneori în ochii acestui om de inimă cu suflet de poet, toate îi dezvolară o putere de rezistență de necrezut. Recurse încă o dată la mijlocul ce-i reușise atît de bine prima oară. Îi scrisese lui Métivier să anunțe vînzarea tipografiei, oferindu-i să-l plătească din prețul ce-l va dobîndi și rugîndu-l să nu-l ruineze pe David prin cheltuieli de prisos. În fața acestei scrisori minunate, Métivier făcu pe mortul ; subdirectorul răspunse că, în lipsa domnului Métivier, nu putea să ia asupra-și sistarea urmărilor, deoarece nu era în obiceiul patronului său să procedeze astfel în afaceri. Ève propuse să reînnoiască polițele, plătind toate cheltuielile, și subdirectorul se învoi, cu condiția ca tatăl lui David Séchard să garanteze cu un aval. Ève se duse atunci pe jos pînă la Marsac, însoțită de mama ei și de Kolb. Dădu piept cu bătrînul viticultor, fu încîntătoare, izbuti să descrețească chipul moșneagului, însă, cînd, cu inima tremurîndă, îi vorbi de aval, văzu o schimbare bruscă și completă pe fața bețigrafului.

— Dacă l-aș lăsa pe fiu-meu să ajungă cu mina la buzele mele doar, adică la încuietorea casei de bani, el ar băga-o pînă în măruntaie și ar goli totul, strigă el. Copiii dau gata punga părinților. Dar eu, mă rog, cum am făcut avere ? Ai mei n-au cheltuit o lețcaie cu mine. Tipografia voastră e pustie. Numai șoarecii și șobolanii mai lucrează în ea... Dumneata ești frumoasă, și îmi plăci ; ești o femeie muncitoare și grijulie ; dar fiu-meu !... Știi dumneata ce e David ? e un puturos de savant. Dacă l-aș fi lăsat în plata Domnului cînd era mic, cum m-au lăsat ai mei pe mine, fără să mă dea la învățătură, și dacă l-aș fi făcut urs, ca taică-său, ar avea acum o rentă... Of ! băiatul ăsta mă face să-mi ispășesc toate păcatele, vezi dumneata ? Și parcă pe

dumneata nu te nenorocește ? (Ève prote tă cu un gest de tăgadă absolută.) Ba da, reluă el răspunzind gestului, ai fost nevoită să-ți iei o doică, îți secase laptele de supărare. Las' că știu eu totul ! Ați ajuns la tribunal, v-au bătut toba prin oraș. Eu eram doar un urs, nu sînt un savant, n-am făcut școală la domnii Didot, fala tipografiei ; dar nici-odată n-am primit vreo hîrtie de la tribunal ! Știi ce-mi spūn eu cînd robotesc prin vie sau cînd văd de lucrușoarele mele ?... Îmi zic : „Sărmane, mult te mai ostenești, aduni bani peste bani, o să lași o avere frumușică și o să fie pentru portărei, pentru avocați... sau pentru cai verzi pe pereți... pentru idei...” Uite, copila mea, dumneata ești mama băiețașului, care mi se pare că seamănă cu bunicul, de cînd l-am ținut la botez împreună cu doamna Chardon ; ei bine, gîndește-te mai mult la el decît la Séchard... Numai în dumneata mai am încredere. Dumneata ai putea împiedica risipirea averii mele... puținei mele averi...

— Păi, dragă tată, fiul dūmitale va fi mîndria dūmitale, și o să-l vezi într-o bună zi bogat prin el însuși și cu crucea Legiunii de Onoare la butonieră.

— Și ce-o să facă pentru asta ? întrebă viticulorul.

— O să vezi ! Dar pînă atunci, trei mii de franci nu te-ar săraci ! Cu trei mii de franci ai putea opri urmărirea. Și, uite, dacă n-ai încredere în el, împrumută-mi-i mie, ți-i dau înapoi, ipotechezi zestrea mea, munca mea.

— Va să zică, îl urmăresc pe David Séchard ? exclamă viticulorul mirat să afle că ceea ce socotea el numai o calomnie era adevărat. Iată ce înseamnă să știi să te iscălești !... Și chiria mea ! O ! fetișo, trebuie să mă duc degrabă la Angoulême, să mă îngrijesc de-ale mele și să-l consult pe Cachan avocatul. Ai făcut foarte bine că ai venit. E mare lucru cînd știe omul din timp ce-l așteaptă.

După o luptă de două ceasuri, Ève se văzu nevoită să plece, doborîită de argumentul de neînvins : „Femeile nu se pricep la afaceri”. Venită cu o slabă speranță de reușită, Ève străbătu drumul de la Marsac la Angoulême aproape

zdrobită. Ajunse acasă tocmai la timp ca să primească comunicarea sentinței ce-l condamnă pe Séchard să-i plătească totul lui Métivier. În provincie, prezența unui portărel la ușa unei case e un eveniment ; și pe urmă, Doublon venea mult prea des de cităva vreme încoace, pentru ca vecinii să nu aibă de vorbit. De aceea Ève nu îndrăznea să mai iasă din casă : se temea de sușotelile vecinilor.

— O ! frate, frate ! exclamă sărmana Ève intrînd în curte și alergînd pe scară, nu te-aș putea ierta, decît dacă ar fi fost vorba de...

— Chiar așa ! îi zise Séchard, care îi ieșise în întîmpinare, era vorba să scape de sinucidere.

— Să nu mai vorbim niciodată despre asta, răspunse ea blîndă. Femeia care l-a dus în vîrtejul Parisului e cea mai vinovată !... Și tatăl tău, dragă David, e neînduplecat !... Să răbdăm în tăcere.

Un ciocănit ușor în ușa opri cine știe ce vorbă drăgăștoasă pe buzele lui David, și Marion se ivi trăgînd după ea pe grasul și grosul de Kolb.

— Coniță, spuse ea, Kolb și cu mine am aflat că domnul și conița sînt foarte amăriți ; și, pentru că noi avem strînși o mie și o sută de franci, ne-am gîndit că nicăieri n-ar sta mai bine decît la conița...

— *Ta, la gonitza*, repetă Kolb cu avînt.

— Kolb, exclamă David Séchard, noi n-o să ne despărțim niciodată ! Du-i o mie de franci acot lui Cachan avocatul, dar să-i ceri chitanță ; restul îl oprim noi. Kolb, nici o putere din lume să nu-ți smulgă vreo vorbă despre ceea ce fac eu, despre plecările mele de acasă, despre ceea ce ai putea să vezi că aduc la întoarcere, și, cînd te trimit după ierburi, știi, nimeni să nu te vadă. Or să caute unii, dragă Kolb, să te cumpere, or să-ți dea poate mii, zeci de mii de franci, numai să vorbești...

— *Pod se tea și milioane la mine, și dod nu spus nici un forba ! Gum ? Nu știi eu ce însemna gonsemnu-n armade ?*

— Acum ești la curent, du-te și roagă-l pe domnul Petit-Claud să fie de față la predarea banilor, la domnul Cachan acasă.

— *Ta, făcu alsacianul, sper ca într-o zi se fiu tesdul te pogat ca să arad eu la el. La miné nu blace mudra te la el !*

— E un om foarte de treabă, conită, zise Marion cea grasă, vînjos ca un taur și blînd ca un miel. Ce noroc pe soția ce și-o va lua ! Lui i-a dat prin gînd să vă dea dumneavoastră banii, *panii*, cum zice el ! Săracul de el ! dacă vorbește prost, gîndește bine, și eu îl înțeleg îndată. Acuma vrea să lucreze pe la alții, ca să nu ne mai coste pe noi hrana lui...

— Aș vrea să fiu bogat numai ca să-i pot răsplăti pe acești oameni, spuse Séchard uitîndu-se la soția sa.

Èvei i se părea aceasta foarte simplu, nu se mira de loc văzînd că și alții aveau suflet ca al său. Atitudinea ei ar fi lămurit toată frumusețea caracterului său chiar și ființelor celor mai sărace cu duhul, chiar și unui nepăsător.

— O să fii bogat, conașule, o să ai un venit frumușel, spuse Marion ; tatăl dumitale a cumpărat de curînd și o fermă, așa că are el grijă să vă lase din ce să trăiți...

În împrejurarea de față, vorbele astea rostițe de Marion, pentru a micșora într-o oarecare măsură meritul gestului ei, nu-i dovedeau oare limpede isteția și gingășia ?

Ca toate lucrurile omenești, și procedura judecătorească franceză are păcatele ei ; totuși, întocmai ca arma cu două tăișuri, servește deopotrivă în apărare ca și în atac. Pe deasupra, mai are și partea nostimă că, dacă doi avocați cad la învoială (și pot cădea la învoială fără să aibă nevoie de a schimba nici două vorbe, se înțeleg doar prin mersul procedurii !), un proces poate semăna atunci cu războiul, așa cum îl făcea întîiul mareșal de Biron¹, căruia fiul său

¹ *Armand de Gontaut, baron de Biron* (1524—1592), în serviciul lui Henric al IV-lea.

ii propunea, la asediul oraşului Rouen, un mijloc de a cucerii oraşul în două zile : „Ce te grăbeşti aşa, îi zise el ; şi s-a făcut să te întorci mai degrabă la coarnele plugului?“ Doi generali pot trăgăna un război neajungînd la nimic hotărîtor şi cruţîndu-şi trupele, după metoda generalilor austrieci, pe care consiliul aulic nu-i mustră niciodată de a fi scăpat vreo combinaţie fericită numai ca să le dea răgaz soldaţilor să stea la masă. Maestrul Cachan, Petit-Claud şi Doublon se purtară încă şi mai bine decît generalii austrieci şi îşi luară ca model pe un „austriac“ din antichitate : pe Fabius Cunctator ¹ !

Şiretul Petit-Claud îşi dădu repede seama de toate avantajele poziţiei sale. De îndată ce plata cheltuielilor ce urmau să se facă era garantată de Cointet cel mare, el se hotări să-l poarte cu tot felul de chiţibuşuri pe Cachan şi să-şi arate iscusinţa faţă de negustorul de hîrtie, ridicînd incidente peste incidente care să cadă în sarcina lui Métivier. Dar, din nenorocire pentru gloria acestui *Figaro* al baroului, istoricul trebuie să treacă peste terenul isprăvilor sale judiciare ca şi cum ar călca pe jăratîc. Un singur memoriu de cheltuieli, ca acela făcut la Paris, e de ajuns pentru istoria moravurilor contemporane. Să ne mărginim, deci, a înmîta stilul comunicatelor de război ale marii armate ; căci, pentru a înţelege povestirea noastră, cu cît va fi mai scurtă înşirarea acţiunilor întreprinse de Petit-Claud, cu atît mai limpede va fi această pagină exclusiv judiciară.

Chemat, în ziua de 3 iulie, la Tribunalul de comerţ din Angoulême, David lipsi ; sentinţa îi fu comunicată în ziua de 8. În ziua de 10, Doublon se înarmă cu un comandament şi încercă, în 12, un sechestru, la care Petit-Claud se opuse citîndu-l pe Métivier peste două săptămîni. La rîndu-l, Métivier găsi răstimpul prea lung, cită din nou a doua zi

¹ General şi om politic roman, care a ştiut, printr-o tactică prudentă, să oprească înaintarea lui Anibal spre Roma ; era cunoscut pentru succesele pe care le obţinea prin temporizare (mort 203 î.e.n.).

cu termen scurt și obținui, în ziua de 19, o sentință care îi respingea lui Séchard opoziția. Sentința aceasta, comunicată urgent în 21, dădea dreptul la un comandament în ziua de 22, la o notificare de constrângere corporală în ziua de 23 și la un proces-verbal de sechestru în ziua de 24. Graba după sechestru fu stăvilită de Petit-Claud, care se opuse introducând apel la curtea regă ă. Acest apel, cu termen la 15 iulie, îl tiră pe Métivier la Poitiers. „Ehei ! își zise Petit-Claud, mai cistigăm noi ceva timp și acolo.” Izbutind să îndrepte furtuna spre Poitiers, la un avocat al curții regale căruia Petit-Claud îi dădu instrucțiuni, apărătorul nostru cu două fețe îl cită cu termen scurt pe David Séchard, din partea doamnei Séchard, pentru separație de bunuri. După expresia avocațească, *acceleră* în așa fel, încît să obțină decizia de separație în ziua de 28 iulie, o inseră în *Curierul Charentei*, o comunică după cum se cuvine, și, în ziua de 1 august, în fața notarului, procedă la o lichidare a cheltuielilor făcute de doamna Séchard din bunurile comune, ce o constituia creditoare a soțului său pentru modesta sumă de zece mij de franci pe care îndrăgostitul David i-o recunoscuse ca dotă prin actul de căsătorie și pentru plata căreia îi ceda mobilierul tipografiei și al domiciliului conjugal. În timp ce Petit-Claud punea astfel la adăpost averea căsniciei, obținea cistig de cauză și la Poitiers în pretențiunea pe care își întemeiasă apelul. După el, David nu putea fi tras la răspundere pentru cheltuielile făcute la Paris împotriva lui Lucien de Rubempré, întrucît Tribunalul civil al Senei le pusese în sarcina lui Métivier. Acest punct de vedere, adoptat de curte, fu consfințit printr-o decizie ce confirmă condamnarea pronunțată de Tribunalul de comerț din Angoulême contra lui Séchard-fiul, apărîndu-l de plata unei sume de șase sute de franci din cheltuielile de la Paris, puse în sarcina lui Métivier, care compensau astfel cîteva din cheltuielile dintre părți, avîndu-se în vedere incidentul ce motiva apelul lui Séchard. Această decizie, comunicată în ziua de

17 august lui Séchard-fiul, se traduse, în ziua de 18, printr-un comandament de a plăti capitalul, dobânzile și cheltuielile datorate, urmat de un proces-verbal de sechestru în 20. Aici, Petit-Claud interveni în numele doamnei Séchard și revendică mobilierul ca aparținând soției, separată în regulă. Mai mult, Petit-Claud îl reprezintă în instanță și pe Séchard-tatăl, devenit clientul său. Iată de ce :

A doua zi după vizita ce i-o făcu nora sa, viticultorul se duse la avocatul lui din Angoulême, Cachan, pe care îl întreabă în ce chip putea să pună mâna pe chiriile sale, compromise în încurcătura bănească a fiului său.

— Nu pot să stau în instanță pentru tată când îl urmăresc pe fiu, îi zise Cachan, dar du-te dumneata la Petit-Claud, e foarte dibaci și o să te servească poate mai bine decât mine...

La tribunal, Cachan îi spuse lui Petit-Claud : „Ți l-am trimis pe bătrînul Séchard, ia-l dumneata în locul meu și o să-mi dai și mie ceva altă dată“.

Între avocați, acest fel de servicii se obișnuiește atît în provincie, cît și la Paris.

A doua zi, după ce bătrînul Séchard îi încredință lui Petit-Claud interesele sale, Cointet cel mare veni la complicele său și îi spuse :

— Încearcă să-i dai o lecție bătrînului ! E în stare să nu-l ierte niciodată pe fecior dacă îl va costa o mie de franci ; iar spezele acestea îi vor seca în inimă orice pornire generoasă, dacă i-ar veni cumva !

— Du-te la vie, îi zise Petit-Claud noului său client ; fiul dumitale e la ananghie, nu-l împovăra luînd masa la el. Te chem eu cînd va sosi ceasul.

Deci, în numele lui Séchard, Petit-Claud pretinse că presele, fiind fixate în podea, erau cu atît mai mult imobile prin destinație, cu cît, încă de pe vremea lui Ludovic al XIV-lea, casa slujea de tipografie. Cachan, înfuriat în numele lui Môtivier, care, după ce se pomenise la Paris că

mobilele lui Lucien aparțineau Coraliei, se pomeni și la Angoulême că mobilele lui David aparțin soției și tatălui (se schimbă vorbe foarte puțin politicoase în ședință), îi cită și pe tată și pe fiu ca să se lămurească lucrurile. „Vrem, exclamă el, să demascăm fraudele acestor oameni care se servesc de cele mai primejdioase fortificații ale relei-credințe; care, din articolele cele mai nevinovate și mai limpezi ale codului, își fac o apărare rușinoasă! Contra a ce? contra plății a trei mii de franci! Luați de unde?... din punga bietului Métivier. Și mai îndrăznește cineva să-i învinovățească pe cămătari! În ce vremuri trăim!... Mă rog, atunci întreb: nu înseamnă asta că trebuie să ne grăbim a băga cu toții mâna în punga vecinului?... Cred că domniile-voastre nu o să confirmați o pretențiune ce ar strămuta imoralitatea în chiar inima justiției!...” Tribunalul din Angoulême, emoționat de pledoaria lui Cachan, dădu o sentință prin care atribuia numai proprietatea mobilelor din casa doamnei Séchard, respingînd pretențiunile lui Séchard-tatăl și condamnîndu-l la plata cheltuielilor de patru sute treizeci și patru de franci și șaiszeci și cinci de centime.

— Bătrînul Séchard a pățit-o, își ziseră rîzînd avocații, a vrut să se aleagă și el cu ceva! Să plătească!

În ziua de 26 august, sentința aceasta fu comunicată spre a se putea sechestra preșele și acesoriile tipografiei la 28 august. Se făcu afișarea!... Se obținu, la cerere, o sentință de a se vinde de pe loc. Se inseră publicația de vînzare în ziare, și Doublon se lăudă că va putea proceda la inventariere și vînzare în ziua de 2 septembrie. În acel moment, David Séchard îi datora lui Métivier, prin sentință în regulă și prin diverse acte executorii dobîndite cu toate formele legale, suma totală de cinci mii două sute șaptezeci și cinci de franci și douăzeci și cinci de centime, fără dobînzii. Lui Petit-Claud îi datora o mie două sute de franci și onorariile, a căror cifră era — potrivit nobilci încrederi ce ți-o arată birjarii care te-au transportat cu

bine la adresa dorită — lăsată la aprecierea lui. Doamna Séchard îi datora lui Petit-Claud cam vreo trei sute cincizeci de franci, precum și onorarii. Bătrînul Séchard îi datora cei patru sute treizeci și patru de franci și șaizeci și cinci de centime, iar Petit-Claud îi mai cerea și trei sute de franci ca onorarii. Așa că totul se urca la vreo zece mii de franci. Pe lângă folosul acestor documente pentru națiunile străine, care pot urmări în ele jocul artileriei judiciare din Franța, e necesar ca legiuitorul, dacă legiuitorul are cumva vreme de citit, să afle pînă unde poate merge abuzul cu procedura. N-ar trebui oare să se vină cu o mică lege care, în anumite cazuri, să interzică avocaților să întrecă în *cheltuieli* suma care face obiectul procesului? Nu-i oarecum caraghios a supune o proprietate de o sută de metri pătrați la aceleași proceduri ca și o moșie de un milion? Din această expunere foarte pe scurt a tuturor fazelor prin care trece procesul, se va înțelege mai bine valoarea cuvintelor: *forma, justiția, cheltuielile*, de care marea majoritate a francezilor habar n-au. Iată ceea ce se numește, în limbajul justiției, *a băga la apă* pe cineva. Caracterele tipografiei, cîntărind cam cinci kilograme, făceau, la prețul lor de turnare, două mii de franci; iar cele trei prese, șase sute de franci. Restul materialelor s-ar fi vîndut ca fier vechi și ca lemnărie putredă. Mobila casei ar fi produs cel mult o mie de franci. În felul acesta, din bunuri aparținînd lui Séchard-fiul și reprezentînd o sumă de aproximativ patru mii de franci, Cachan și Petit-Claud făcuseră pretextul a șapte mii de franci cheltuieli, fără să mai punem la socoteală și viitorul care promitea multe, după cum se va vedea. Fără îndoială că specialiștii din Franța și Navarra, ba chiar și din Normandia, vor simți toată stima și toată admirația pentru Petit-Claud; dar oare oamenii de suflet nu vor avea o lacrimă de simpatie pentru Kolb și Marion?

În timpul acestui război, Kolb, stînd jos la poarta curții cită vreme David n-avea nevoie de el, îndeplinea funcția

de ciine păzitor. El primea actele judecătorești, de altfel, supravegheat mereu de un secretar al lui Petit-Claud. Cînd afișele anunțau vînzarea materialului din tipografie, Kolb le smulgea de îndată ce fuseseră puse și alerga prin oraș să le scoată strigînd :

— *Bungașii !... se ghinuie ein om atit de ginstit ! Asta iste trebdade !*

Marion cîștiga, dimineața, o monedă de cincizeci de centime, învîrtind la o mașină într-o fabrică de hîrtie, și o întrebuinta la cheltuielile zilei. Doamna Chardon își reluase veghea ei obositoare la căpătîiul bolnavilor și îi aducea fiicei sale salariul la sfîrșitul săptămînii. Dăduse pînă atunci două acatiste și se mira că Dumnezeu rămîne surd la rugăciunile ei și orb la lîminările ce le aprindea.

În ziua de 2 septembrie, Ève primi singura scrisoare trimisă de Lucien în urma aceleia prin care îi dăduse de veste cumnatului său tragerea a trei polițe și pe care David i-o ascunsese soției.

„Iată cea de-a treia scrisoare pe care o primesc de la el de cînd a plecat !“ își spusese sărmana soră șovăind a deschide plicul.

În acel moment, îi dădea copilului de mîncare, îl hrănea cu biberonul, căci fusese nevoită să-i dea drumul doicii. Vă puteți închipui în ce stare o adusesese citirea scrisorii următoare, ca și pe David, pe care îl trezi. După ce petrecuse noaptea cu fabricantul hîrtiei, inventatorul se culcase în zori.

Paris, 29 august

Dragă soră,

Acum două zile, la cinci dimineața, mi s-a încredințat ultimul suspin al uneia dintre cele mai frumoase făpturi ale lui Dumnezeu, singura femeie ce mă putea iubi așa cum mă iubești tu, așa cum mă iubesc David și mama, alăturînd acestor sentimente dezinteresate ceea ce o mamă și o soră n-ar putea dărui : toate fericirile iubirii ! După ce mi-a

jerțfit totul, poate că sărmana Coralie a murit pentru mine ! pentru mine, care n-am în momentul acesta nici cu ce s-o îngrop... Ea mi-ar fi mîngîiat viața ; voi singuri, iubii mei îngeri, mă puteți mîngîia de moartea ei. Nevinovata fată a fost, cred, iertată de Dumnezeu, căci a murit creștinește. O ! Parisul !... Eve dragă, Parisul este deopotrivă toată gloria și toată ticăloșia Franței ; mi-am pierdut în el multe iluzii, și îmi voi mai pierde și altele cerșind puținii bani de care am nevoie ca să așez în pămînt sfîntit trupul unui inger !

Fratele tău nefericit,
Lucien

P.S. — Trebuie să-ți fi pricinuit multe necazuri cu ușurința mea ; într-o zi vei afla totul și mă vei înțelege. De altminteri, poți fi liniștită ; văzîndu-ne atît de chinuiți, pe Coralie și pe mine, un negustor de treabă căruia eu i-am făcut multe supărări, domnul Camusot, s-a însărcinat să aranjeze, zice el, afacerea aceea.

— Scrisoarea e încă udă de lacrimile lui ! îi zise ea lui David privindu-l cu atîta milă, încît în ochi îi sclipi iar ceva din vechea-i dragoste pentru Lucien.

— Bietul băiat, trebuie să fi suferit mult, dacă a fost iubit așa, cum spune, exclamă fericitul soț al Evei.

Și bărbatul ca și nevasta uitară de toate durerile lor în fața acestei dureri supreme. În acea clipă, Marion se năpusti înăuntru, zicînd :

— Coniță, au venit !... au venit !...

— Cine ?

— Doublon cu oamenii lui, dracul gol ! Kolb se bate cu ei ; vor să scoată lucrurile la mezat.

— Nu, nu, n-or să scoată nimic, n-aveți nici o grijă ! le strigă Petit-Claud, din camera de alături, de unde trecu la ei ; am venit să fac un nou apel. Nu trebuie să ne plecăm în fața unei sentințe care ne învinuiește de rea-cre-

dință. M-am hotărît să nu mă apăr aici. Ca să câștig timp, l-am lăsat pe Cachan să vorbească, dar sint sigur că izbîndesc încă o dată la Poitiers.

— Dar cit o să ne coste izbînda asta ? întrebă doamna Séchard.

— Niște onorarii dacă izbîndesc și o mie de franci dacă pierdem.

— Dumnezeu ! exclamă sărmana Ève, dar leacul nu e oare mai primejdios decît boala ?

Auzind strigătul acesta de nevinovăție luminată de focul artileriei judiciare, Petit-Claud rămase fără grai, într-atît de frumoasă i se păru Ève. Bătrînul Séchard, chemat de Petit-Claud, sosi în acest timp. Prezența bătrînului în dormitorul copiilor, în care nepoțelul zîmbea nenorocirii, făcu atunci ca scena să fie completă.

— Domnule Séchard, zise tînărul avocat, îmi datorezi șapte sute de franci pentru intervenție ; dar îi vei reclama de la fiul dumitale adăugîndu-i la chiriile ce ți le datorează.

Bătrînul viticultor înțelese, din intonație și privire, înțepătura lui Petit-Claud.

— Te-ar fi costat mai puțin să fi dat cauțiune pentru feciorul dumitale ! îi spuse Ève depărtîndu-se de leagăn și apropiindu-se de moșneag ca să-l îmbrățișeze.

David, copleșit de muțimea ce o vedea adunată în fața casei, unde Kolb se lupta cu oamenii lui Doublon, îi întinse mîna tatălui fără să-i dea bună ziua.

— Și cum de îți datorez eu șapte sute de franci ? îl întrebă bătrînul pe Petit-Claud.

— Păi, mai întii, pentru că *am stat în instanță* pentru dumneata. Fiind vorba de chiriile dumitale, față de mine ești solidar cu debitorul. Dacă fiul dumitale nu-mi plătește cheltuielile astea, mi le plătești dumneata... Asta însă nu-i nimic ; peste cîteva ceasuri, or să vină să-l ducă la închisoare pe David, o să-l lași dumneata ?

— Cît datorează ?

— Păi, cam vreo cinci-șase mii de franci, afară de ceea ce îți datorează dumitale și soției.

Bătrînul, devenit foarte bănuitor, privi tabloul mișcător ce i se înfățișa în odaia albă și albastră : o femeie frumoasă înlăcrimată lingă un leagăn, David clătînîndu-se în fine sub povara suferințelor, avocatul care îl atrăsese acolo poate într-o cursă ; *ursul* își crezu atunci inima sa de părinte pusă în joc de către ei, îi fu frică să nu fie speculat. Se apropie să-l mîngîie pe copilaș care îi întindea mînușile. Cu toate necazurile părinților, copilul, îngrijit la fel cu al unui mare nobil englez, purta pe căpșor o bonetă brodată și căptușită cu roz.

— Hei ! David să facă ce-o ști ; eu nu mă gîndesc decît la copilul ăsta, exclamă bunicul ; și sînt sigur că și mama lui va zice ca mine. David e atît de savant, că trebuie să știe el cum să-și plătească datoriile !

— Să-ți spun eu care-ți sînt sentimentele, zise avocatul batjocoritor. Uite, domnule Séchard : dumneata ești gelos pe fiul dumitale. Ascultă adevărul ! dumneata l-ai adus pe David în halul ăsta, vînzîndu-i tipografia de trei ori mai scump decît făcea și ruinîndu-l ca să-ți plătească prețul acela cămătăresc. Da, da, nu da din cap ! Ziarul vîndut fraților Cointet, al cărui preț l-ai luat dumneata în întregime, era toată valoarea tipografiei... Îl urăști pe fiul dumitale nu numai pentru că l-ai jecmănit, ci și pentru că ai făcut din el un om mai presus de dumneata. Te faci că-ți iubești grozav nepotul ca să-ți ascunzi pierderea sentimentelor față de fiu și de noră, care te-ar costa bani *hic et nunc*¹, pe cîtă vreme nepotul n-are nevoie de dragostea dumitale decît *in extremis*². Îl iubești pe copilașul ăsta, ca să se pară că ții la cineva din familie și să nu se zică, Doamne ferește ! că n-ai inimă. Asta-mi ești, domnule Séchard !...

¹ Aici și acum, pe loc (termen juridic) (lat.).

² În ultimul moment, în cazuri extreme (lat.).

— Ca să aud asemenea lucruri m-ai chemat aici ? în-
trebă moșneagul amenințător, uitându-se pe rînd la avocat,
la noră și la fiu.

— Vai ! domnule, exclamă biata Ève adresîndu-se lui
Petit-Claud. Ți-ai pus în gînd să ne nenorocești ? Nici-
odată soțul meu nu s-a plîns de tatăl lui... Viticultorul își
privi nora cu îndoială. De atîtea ori mi-a spus că dumneata
ții la el în felul dumitale, îi zise ea bătrînului, pricepin-
du-i neîncrederea.

După ordinele lui Cointet cel mare, Petit-Claud desă-
virșea cearta dintre tată și fiu, pentru ca nu cumva tatăl
să-l scoată pe David din marea încurcătură în care se afla.

— Chiar în ziua în care David`va fi închis, îi spusese
în ajun Cointet cel mare lui Petit-Claud, te voi prezenta
doamnei de Senonches.

Cu inteligența pe care o dă iubirea, doamna Séchard
ghicise dușmănia aceasta de comandă, după cum presimțise
și trădarea lui Cérizet. Oricine își poate ușor închipui mi-
rarea lui David, care nu putea înțelege cum de cunoștea
atît de bine Petit-Claud și pe tatăl său și afacerile lui.
Cînstitul tipograf nu știa de legăturile apărătorului său cu
frații Cointet, și, pe de altă parte, nici nu bănuia că în
pielea lui Métivier se ascundeau cei doi Cointet. Tăcerea
lui David era o insultă pentru bătrînul viticultor ; de aceea
avocatul profită de uimirea clientului său ca să spele
putina.

— Adio, scumpul meu David ; acumă știi și tu : con-
stringerea corporală nu poate fi infirmată prin apelul nos-
tru ; nu le mai rămîne creditorilor tăi decît calea asta, și o
vor lua. Așa că fugi !... Sau, mai degrabă, dacă vrei să mă
crezi, iată : du-te la frații Cointet, ei au bani, și, dacă des-
coperirea ta e gata, dacă e bănoasă, asociază-te cu ei ; la
urma urmelor, sînt niște oameni foarte de ispravă...

— Ce descoperire ? întrebă tatăl.

— Doar nu-l crezi atît de prost pe fiul dumitale să-și
fi lăsat tipografia în părăsire fără să nu se fi gîndit la

altceva ? exclamă avocatul. E pe cale, după cum mi-a spus, să găsească mijlocul de a fabrica la trei franci topul de hirtie care costă azi zece...

— Altă păcăleală ! izbucni bătrînul. V-ați înțeles aici cu toții, ca niște tilhari de codru. Dacă David a descoperit asta, n-are nevoie de mine, a ajuns milionar ! Rămîneți cu bine, frumușeilor, bună seara.

Și moșneagul o porni în jos pe scară.

— Găsește-ți o ascunzătoare, îi zise lui David Petit-Claud, alergînd după bătrînul Séchard ca să-l scoată și mai tare din fire.

Avocățelul îl regăsi pe viticultor bombănind prin piața du Mûrier, îl întovărăși pînă la Houmeau și se despărți de el amenințîndu-l să obțină un executoriu pentru cheltuielile ce i se datorau, dacă nu i le plătea în cursul acelei săptămîni.

— Îți plătesc, dacă mă înveți cum să-l dezmoștenesc pe fiu-meu fără să-i dăunez nepotului și nurorii ! zise bătrînul Séchard depărtîndu-se deodată.

„Ce bine își mai cunoaște Cointet cel mare oamenii !... Nu-mi spunea el : «cei șapte sute de franci de dat o să-l oprească pe tată să plătească cei șapte mii de franci ai fiului ?» exclamă avocatul suind în Angoulême. Totuși, nu trebuie să mă las dus de vulpoiul ăsta de negustor de hirtie ; a venit vremea să-i cer și altceva decît vorbe.“

— Ei, David dragă, ce ai de gînd să faci ? îl întrebă Eve pe soțul său, după ce plecară bătrînul Séchard și avocatul.

— Pune la foc, Marion, ceaunul cel mai mare, îi strigă David slujnicei, am găsit ce căutam !

Auzind vorbele acestea, Eve își puse în mare grabă pălăria, șalul și pantofii.

— Îmbracă-te, prietene, îi zise ea lui Kolb, și hai cu mine, pentru că trebuie să aflu dacă nu există o cale să ieșim din iadul ăsta.

— Conașule, exclamă Marion după ce ieși Eve, gîndiți-vă să faceți ceva, altfel conîta se prăpădește de inimă rea. Cîștigați bani să plătiți datoriile și, pe urmă, n-aveți decît să căutați comorile cît veți pofti.

— Taci din gură, Marion, răspunse David ; voi înfrînge ultima piedică. Îmi scot o dată și brevetul de invenție și brevetul de perfecționare.

În Franța, nenorocirea inventatorilor e brevetul de perfecționare. Un om își jertfește zece ani de zile din viață ca să găsească un secret de industrie, o mașină, o descoperire oarecare, și capătă un brevet, se crede stăpîn pe munca lui ; e urmat însă numaidecît de un concurent, care, dacă el n-a prevăzut totul, îi perfecționează invenția, adăugîndu-i un șurub, și i-o ia astfel din mînă. Așa că, inventînd, pentru fabricarea hîrtiei, o pastă ieftină, povestea nu se sfîrșise ! Alții puteau perfecționa procedeul. David Séchard voia să previe totul, spre a nu-și vedea smulsă pricopsirea urmărită cu atîta trudă și printre atîtea greutăți. Hîrtia de Olanda (căci hîrtia fabricată numai din cîrpe de în a păstrat acest nume, deși Olanda n-o mai fabrică) conține și puțin clei ; dar se încleiază foaie cu foaie, manoperă ce-i scumpește prețul. Dacă s-ar putea încleia pasta de-a dreptul în cazan, și cu clei puțin costisitor (ceea ce se face de altfel și astăzi, dar încă imperfect), nu mai rămînea nici o perfecționare de găsit. De o lună încoace, David căuta deci să încleieze pasta hîrtiei în cazan. Urmărea dintr-o dată două secrete.

Eve se duse s-o vadă pe maică-sa. Printr-o întîmplare fericită, doamna Chardon îngrijea tocmai de soția primului substituit pe procuror. Aceasta adusese de curînd pe lume un moștenitor prezumtiv al familiei Milaud din Nevers. Eve, neîncrezîndu-se în nici un slujbaş ministerial, avusese ideea să-l consulte cu privire la situația ei pe apărătorul legal al văduvelor și orfanilor, să-l întrebe dacă nu-l putea libera pe David, obligîndu-se ea în locul lui sau vînzîndu-și drepturile ei ; și mai spera să afle adevărul și

asupra purtării omului cu două fețe care era Petit-Claud. Magistratul, surprins de frumusețea doamnei Séchard, o primi nu numai cu atenția cuvenită unei femei, ci și cu un fel de curtenie cu care Ève nu era obișnuită. Sărmana femeie văzu, în sfârșit, în ochii magistratului, expresia aceea pe care, de la nunta ei, n-o mai găsisese decit la Kolb și care, pentru femeile frumoase ca Ève, este *criteriul* de apreciere al bărbaților. Cînd vreo pasiune, un interes sau vîrsta îngheață în ochii unui bărbat scînteia supunerii depline care îi lucea în priviri la tinerețe, o femeie începe a se îndoi de acel bărbat și a-l supraveghea. Cei doi Cointet, Petit-Claud, Cérizet, toți oameni în care Ève ghicise niște dușmani, o priviseră cu ochi reci și uscați ; așa că acum se simți la largul ei în fața substitutului care, primind-o curtenitor, îi năruie însă, totodată, în cîteva cuvinte, toate speranțele.

— Nu e sigur, doamnă, îi zise el, ca la curtea din Poitiers să se modifice sentința ce restrînge la mobilele din casă cesiunea obținută de la soțul dumneavoastră asupra tuturor bunurilor sale, drept despăgubire pentru cheltuielile făcute de dumneavoastră cu casa. Privilegiul dumneavoastră nu trebuie să servească la acoperirea unei fraude. Însă, cum dumneavoastră veți fi admisă, în calitate de creditoare, la împărțeala obiectelor sechestrate ; cum socrul dumneavoastră trebuie, de asemeni, să-și exercite privilegiul pentru valoarea chiriilor ce i se datorează, veți avea, după ce curtea se va pronunța, materie pentru noi contestații asupra a ceea ce numim noi, în termeni de drept, o *contribuție*.

— Prin urmare, domnul Petit-Claud ne ruinează ? exclamă ea.

— Purtarea lui Petit-Claud, reluă magistratul, e conformă mandatului dat de soțul dumneavoastră, care vrea, zice avocatul, să cîștige timp. După mine, poate c-ar fi mai bine să vă desistați de apel și să achiziționați la vînzare, dumneavoastră și socrul dumneavoastră, uneltele cele mai

necesare întreprinderii, dumneavoastră în limitele a ceea ce vi se cuvine, iar dînsul pentru valoarea chiriiilor. Dar aceasta ar însemna să ajungeți prea repede la țintă. Avocații vă bagă la apă !

— Aș intra atunci pe mina bătrînului Séchard, căruia i-aș datora și chiria uneltelor și aceea a casei, soțul ar rămîne tot urmărit de domnul Métivier, care nu s-ar alege nici el cu mare lucru...

— Da, doamnă.

— În acel caz, situația noastră ar fi mai proastă ca azi.

— Puterea legii, doamnă, e, la urma urmelor, de partea creditorului : dumneavoastră ați primit trei mii de franci, trebuie neapărat să-i dați îndărăt.

— Vai, domnule, ne credeți în stare să... ?

Ève se opri, dîndu-și seama de primejdia în care justificarea ei l-ar azvîrli pe fratele său.

— O ! știu eu, reluă magistrul, că afacerea e cam nelămurită, cam încilcită, și de partea debitorilor, care sînt cinstiți, delicați, aleși chiar !... și de partea creditorului, care nu-i decît un om de paie... Ève se uită înfricoșată la magistrat. Înțelegeți și dumneavoastră, zise el cu subînțelesuri, că noi avem tot timpul, cît stăm și ascultăm pledoariile avocaților, spre a cîntări ceea ce se petrece sub ochii noștri.

Ève se întoarse acasă deznădăjduită. La șapte seara, Doublon aduse comandamentul care făcea cunoscută constrîngerea corporală. Urmărirea atinsese deci punctul culminant.

— Începînd de mîine, zise David, n-o să mai pot ieși decît noaptea.

Ève și doamna Chardon izbucniră în plîns. Pentru ele, ascunderea însemna dezonoarea. Aflînd că libertatea stăpînului este amenințată, Kolb și Marion se speriară cu atît mai mult, cu cît ei îl socotiseră lipsit de orice gînd rău ; și se temură atît de tare pentru el, încît se înfățișară stă-

pînilor, sub pretextul de a afla cu ce puteau ei doi să le fie de folos. Veniră tocmai cînd cele trei ființe, pentru care viața fusese pînă atunci atît de simplă, plîngeau dîndu-și seama de necesitatea de a-l ascunde pe David. Dar cum să te ferești de spionii nevăzuți care, încă de pe atunci, urma-reau desigur fiecare pas al omului aceluia, din păcate atît de distrat ?

— *Taca gonitzza vrè, aștebtzi ein sfert ceas : eu mergi în regunoășterea la inamig, zise Kolb, și se vedetzi chë me brigez... Par eu așa ein neamtz ; dar sint ein atesarat vran-gez ; bot și eu se fii șmeker.*

— Da, conită, spuse Marion ; lăsați-l să se ducă. Nu se gîndește decît cum să-l păzească pe conașul, numai la asta îi e gîndul. Kolb nu-i un om ; e... cum să spun ?... un ciine credincios !

— Du-te dragă Kolb, îi zise David, mai avem încă timp să luăm o hotărîre.

Kolb dădu fuga la portărel, unde dușmanii lui David, adunați la sfat, căutau un mijloc să pună mîna pe el.

Arestarea debitorilor, în provincie, este un fapt nemai-pomenit, cu totul în afara regulii. În primul rînd că toată lumea se cunoaște prea bine ca să recurgă la o cale atît de urită. Toată viața, după aceea, creditorii și debitorii sînt nevoiți să se vadă, să se întîlnească mereu. În al doilea rînd, cînd un negustor pune la cale vreun faliment răsunător, Parisul îi servește ca loc de refugiu. Parisul e întrucîtva Belgia provinciei : se găsesc acolo adăposturi aproape de nepătruns, iar mandatul portărelului expiră la limitele jurisdicției sale. Și mai sînt și alte piedici, tot așa de puternice. Astfel, legea care consfințește inviolabilitatea domiciliului se aplică fără excepție în provincie ; portărelul n-are dreptul, ca la Paris, să pătrundă într-o casă străină pentru a-l aresta pe debitor. Legiuitorul a socotit că trebuie să excepteze Parisul de la această regulă, din cauză că acolo foarte des mai multe familii locuiesc în aceeași casă.

În schimb, în provincie, ca să pătrundă în domiciliul debitorului, portărelul e dator să fie asistat de judele de ocol. Iar judecătorul de ocol, care îi are sub autoritatea sa pe portărei, este aproape liber să-și dea sau să-și refuze concursul. Spre lauda judecătorilor de ocol, trebuie să spunem că această obligație îi apasă, nu vor să slujească unor pasiuni oarbe, sau unor răzbunări. Mai sînt și alte piedici, la fel de grave, și care tind să modifice cruzimea cu totul inutilă a legii asupra constrîngerii corporale, prin acțiunea moravurilor, care ades schimbă legile ajungîndu-se pînă chiar la anularea lor. În orașele mari, se găsesc destui ticăloși, oameni fără căpătîi și fără conștiință, ca să facă pe spionii ; însă, în orașele mici, fiecare se cunoștea prea bine cu ceilalți ca să se poată pune în slujba unui portărel. Ori-care om din clasa de jos care s-ar preta la asemenea degradare ar fi silit să părăsească orașul. În acest timp, arestarea unui datornic nefiind, ca la Paris sau ca în marile centre, obiectul industriei privilegiate a guarzilor comerciali, devine o operă de procedură deosebit de anevoioasă, o luptă de șiretlicuri între debitor și portărel, ale căror născociri au oferit „faptelor diverse“ ale ziarelor din Paris niște foarte nostime relatări. Cointet cel mare nu voise să se arate ; însă Cointet cel gras, care se pretindea însărcinat de Métivier cu această afacere, venise la Doublon împreună cu Cérizet, ajuns șef de atelier în tipografia lor, și a cărui colaborare și-o asiguraseră cu făgăduiala unei hîrtii de o mie de franci. Doublon, la rîndu-i, se putea bizui pe doi din oamenii lui. Astfel, frații Cointet aveau de pe acum trei copoi care să le supravegheze prada. De altminteri, în momentul arestării, Doublon putea să folosească și jandarmeria care, potrivit sentinței, e datoare să-și dea concursul portărelului ce i l-ar cere. Aceste cinci persoane erau deci întrunite în biroul particular al lui Doublon, situat la parterul casei, în încăperea din spatele biroului pentru public.

Intrai în biroul pentru public printr-un coridor destul de lat, cu lespezi pe jos, care constituia un fel de gang. Casa avea o singură uşă, de o parte şi de alta a uşii era atârnată cite o tăbliţă oficială aurită, pe care scria cu negru : PORTAREL. Cele două ferestre dinspre stradă aveau zăbrele. Biroul particular dădea spre grădina în care portarelul, îndrăgostit de Pomona ¹, cultiva cu frumoase rezultate viţa-de-vie. Bucătăria se afla în faţa biroului pentru public, iar în spatele ei urca scara la etajul de deasupra. Casa se afla pe o străduţă din spatele noului palat de justiţie, pe atunci în construcţie şi care nu fu gata decit prin 1830. Amănuntele acestea folosesc ca să se poată înţelege cele ce aveau să i se întâmple lui Kolb. Alsacianul născocise planul de a se prezenta la portărel acasă sub pretextul de a i-l vinde pe stăpînul său, spre a afla astfel cursele ce i se vor întinde şi spre a-l apăra. Bucătăreasa venise să deschidă. Kolb îi spusese că dorea să-i vorbească domnului Doublon pentru nişte afaceri. Supărată că o luase de la spălatul vaselor, femeia deschise uşa biroului pentru public zicîndu-i lui Kolb, pe care nu-l cunoştea, să-l aştepte acolo pe conaşul, reţinut pentru moment în biroul de alături ; apoi se duse să-i spună stăpînului că un om dorea să-i vorbească. Expresia *un om* însemna atît de limpede un ţăran, încît Doublon zise : „Să aştepte !“ Kolb se așeză pe un scaun lîngă uşa dinspre biroul particular.

— Ei, cum ai de gînd să procedezi ? Pentru că, dacă am putea pune mîna pe el, mîine dimineaţă, am cîștiga vreme, spunea Cointet cel gras.

— Cum e *fraier* nu numai cu numele, o să fie foarte ușor, se repezi Cérizet.

Recunoscînd glasul lui Cointet cel gras, dar mai ales auzind aceste două fraze, Kolb ghici îndată că era vorba

¹ Iubitor de grădini ; Pomona este, în mitologie, zeița fructelor și a grădinilor.

de stăpînul său, și mirarea îi crescuse deosebind și glasul lui Cérizet.

— *Ein baiad pe care el l-a gresgud !* exclamă el speriat.

— Copii, zise Doublon, iată ce trebuie să facem. Ne înșirăm oamenii pe o mare distanță, începînd din strada Beaulieu și din piața du Mûrier, prin toate părțile, spre a-l urmări pe *fraier* (porecla asta îmi place !), fără ca el să bage de seamă ; nu-l slăbim din ochi pînă ce nu va intra în casă unde se va socoti bine ascuns ; îl lăsăm cîtva timp să se creadă acolo în siguranță, apoi dăm peste el într-una din zile înainte de răsăritul ori de apusul soarelui.

— Dar, în clipa asta, ce-o fi făcînd ? ar putea să ne scape, zise Cointet cel gras.

— E acasă, răspunse Doublon : dacă iese, știm numai-decît. Am un *specialist* la pîndă în piața du Mûrier, un altul la colțul tribunalului, și un altul la treizeci de pași de casa mea. Dacă omul nostru iese, ei fluieră ; și n-ar face nici trei pași, că eu aș și afla-o prin această comunicare telegrafică.

Partăreii le spun însoțitorilor lor *specialiști* !

Kolb nici nu nădăjduse un noroc așa de mare ! Ieși încet din birou, și îi spuse servitoarei :

— *Tomnu Duplon iste vorte ogubad agum, o să fin mune diminetz.*

Alsacianului, ca fost cavalerist, îi venise o idee pe care se și duse s-o pună în practică. Alergă la un cunoscut care închiria cai, alese un cal și puse de-l înșeură ; apoi se întoarse într-un suflet acasă la stăpîn, unde o găsi pe conia Eve deznădăjduită la culme.

— Ce s-a întîmplat, Kolb ? întrebă tipograful văzîndu-l pe alsacian și vesel și speriat totodată.

— *Te sur impresur, numai hotzi și mînginoji. Cel mai bine iste ca stăpîn sa se asgundă. Gonitza a ghîndit unde se asgunda pe gonajul ?*

După ce credinciosul Kolb le aduse la cunoștință trădarea lui Cérizet, posturile de sentinela din jurul casei,

participarea lui Cointet cel gras la afacere, dindu-le astfel posibilitatea de a bănuî vicleşugurile puse la cale de asemenea oameni împotriva stăpînului său, situaţia lui David îi se înfăţişă în cele mai întunecate culori.

— Fraţii Cointet sînt cei care te urmăresc, exclamă biata Ève doborîtă, şi iată de ce Métivier se arată atît de necruţător... Sînt fabricanţi de hîrtie şi vor să-ţi afle secretul.

— Cum să scăpăm de ei ? exclamă doamna Chardon.

— *Taca gonitza ai un log unde pune pe gonajul*, întrebă Kolb, *eu potzi sa tugi pe el agolo fara ca ei sa ştii.*

— Să nu intri decît noaptea în casă la Basine Clerget, răspunse Ève, mă voi duce să pun totul la cale cu ea. În împrejurarea asta, te poţi încrede în Basine ca şi în mine.

— Spionii or să te urmărească, zise în sfîrşit David, care începuse a-şi mai veni în fire. Trebuie să găsim un mijloc să-i dăm de veste Basinei fără ca vreunul dintre noi să se ducă la ea.

— *Gonitza potzi merce*, zise Kolb. *La mine iste ein plan. Eu ies cu gonajul, şi spioni or sa fine tuba noi. În acest freme, gonitza se tuce la tonnijora Clerget uşor, pentru ca nu iste nimeni se urmaresc la tinsa. La mine iste ein cal ; urchem amintoi la el ; şi nici tragul nu aşunce pe noi !*

— Dragul meu, atunci adio, exclamă sărmana femeie aruncîndu-se în braţele soţului ; nici unul dintre noi n-o să venim pe la tine, căci s-ar putea să te trădăm. Trebuie să ne luăm rămas bun pentru tot timpul cît va ţine această închisoare voluntară. O să ne scriem prin poştă, Basine o să ne aducă scrisorile tale, iar eu o să-ţi scriu pe numele ei.

Cînd ieşiră, David şi Kolb auziră fluierăturile şi îi duseră pe spioni pînă dincolo de poarta Palet, unde locuia cel cu caii. Acolo, Kolb îl luă pe stăpîn în şa, spunîndu-i să se ţină bine de el.

— *Vlueratzi, vlueratzi, tracutzilor ! Nu pase la mine te foi ! striga Kolb. N-o se punetzi foi mina be ein gafale-risd cum mine !*

Și fostul cavalerist dădu pinteni calului ce porni pe cîmp cu o iuțeală care îi împiedică îndată pe spioni de a-i urmări și de a ști încotro se îndreptau.

Ève se duse la Postel, sub pretextul destul de bine găsit de a-l consulta. După ce îndură insulta acelei mile care nu dăruie decît vorbe, plecă de acolo și putu ajunge, fără a fi văzută, la casa Basinei, căreia îi încredință necazurile cerîndu-i ajutor și protecție. Basine, care, pentru mai multă siguranță, o dusesse pe Ève în odaia ei, deschise ușa unui cabinet alăturat luminat doar printr-o tabacheră, astfel încît de afară nu se vedea înăuntru. Cele două prietene destupară o mică sobă a cărei coș mergea de-a lungul celui al sobei din atelier, în care lucrătoarele întrețineau focul pentru fiarele lor de călcat. Ève și Basine întinseră pe jos niște învelitori vechi de pat ca să nu se audă nimic, dacă David ar fi făcut cumva zgomot din neatenție ; îi aduseră un pat de campanie pentru dormit, un cuptor pentru experiențele lui, o masă și un scaun pentru stat și scris. Basine făgădui să-î dea de mîncare noaptea ; și, cum nimeni nu intra vreodată în camera ei, David n-avea pricină să se teamă de dușmani, nici chiar de poliție.

— În sfîrșit, zise Ève îmbrățișîndu-și prietena, aici e în siguranță.

Ève trecu iar pe la Postel ca să-și lămurească o îndoială care, zicea ea, o aducea înapoi la un judecător atît de priceput de la Tribunalul de comerț, și veni pînă acasă însoțită de el, care-i tot spunea :

— Dacă m-ai fi luat pe mine, n-ai fi ajuns aici !...

Gîndul acesta răzbătea în toate frazele micului spițer. La înapoiere, Postel își găsi nevasta geloasă pe minunata frumusețe a doamnei Séchard și furioasă pe politețea soțului, care însă o domoli spunîndu-i că lui îi plăceau mai mult femeiuștile roșcate decît cele oacheșe și înalte care

sînt, precum caii, totdeauna în grajd. Şi pesemne că-i dădu şi cîteva dovezi de sinceritate, căci a doua zi, doamna Postel era foarte dulce cu el.

— Putem fi liniştite, le spuse Ève maică-si şi Marionei, pe care le regăsisse, după expresia Marionei, tot *cutremurate*.

— O ! au plecat, zise Marion, cînd Ève se uită maşinal prin odaie.

— *Unte se merцем ?* întrebă Kolb după ce ajunseră la o leghe de Angoulême, pe şoseaua Parisului.

— La Marsac, răspunse David, dacă m-ai adus pe drumul ăsta, o să mai încerc pentru ultima oară să-l înduplec pe tata.

— *Mai pine aş merce gondra eine baderie te dunuri ! Viinka el nu are inima, tomnu tata te la tumnefostra !*

Fostul tipograf nu credea în fiul său ; îl judeca, aşa cum judecă oamenii de rînd, după rezultate. În primul rînd, nu admitea că-l jefuise pe David ; în al doilea rînd, fără să ia în seamă deosebirea de vremuri, îşi zicea :

„I-am dat în primire o tipografie, aşa cum mi s-a dat şi mie ; iar el, care ştia mult mai mult decît mine, n-a fost în stare să se descurce !“ Nefiind cîtuşi de puţin capabil să-şi înţeleagă fiul, îl osîndea şi îşi dădea asupra acelei mari inteligenţe un fel de superioritate, zicîndu-şi „Tot de la mine o să aibă de mîncare“. Niciodată psihologii nu vor reuşi să facă înţeleasă toată influenţa pe care sentimentele o au asupra intereselor. Influenţa aceasta este tot atît de puternică, pe cît este şi aceea a intereselor asupra sentimentelor. Toate legile naturii se influenţează unele pe altele. David, în schimb, îşi înţelegea tatăl şi, bun cum era, îl scuza. Ajunşi la orele opt la Marsac, Kolb şi David îl găsiră pe bătrîn spre sfîrşitul cinei pe care o lua totdeauna cu puţin înainte de culcare.

— Numai justiţiei îi datorez vizita ta ! zise tatăl, privindu-l pe fiu cu un zîmbet amar.

— *Nu știu gum facetzi che va intilnitzi, tunneavostre toi?... Tinsul umpla mereu prin nori, iar tunneta numai prin vie !* exclamă Kolb scos din fire. *Blatește, blatește ! așa drepuie sa se poarte un tata...*

— Hai, Kolb, du calul la coana Curtrois, ca să nu-l necăjească pe tata, și află că un părinte are totdeauna dreptate.

Kolb plecă, mirînd ca un cîine care, certat de stăpîn pentru grija lui, protestează, dar ascultă. David, fără să-și spună taina, se oferi atunci să-i dea tatălui proba cea mai bună despre descoperirea lui, propunîndu-i o cointeresare în această afacere, în schimbul sumelor ce-i deveneau necesare, fie spre a se libera de îndată, fie spre a se consacra exploatării secretului său.

— Ei ! cum o să-mi dovedești tu că poți face cu nimic hîrtie bună care să nu coste nimic ? întrebă fostul tipograf, țintuindu-și fiul cu o privire înecată de băutură, dar și-reată, curioasă și lacomă. Ai fi zis că e un fulger țîșnind dintr-un nor de ploaie, căci bătrînul *urs*, credincios tabieturilor lui, nu se culca vereodată pînă nu-și lua *scufia de noapte*. Și *scufia* asta însemna două sticle de vin bun și vechi pe care, după expresia lui, *le sorbea pe îndelete*.

— Nimic mai simplu, răspunse David. N-am hîrtie la mine, am venit aici ca să fug de Doublon ; și, văzîndu-mă gonind pe șoseaua către Marsac, mi-a trecut prin gînd că poate găsesc la dumneata înlesnirile pe care le-aș căpăta de la un cămătar. N-am pe mine decît hainele. În-cuie-mă cu cheia într-un loc unde nimeni să nu poată intra, nici să mă vadă, și...

— Cum, zise bătrînul, uitîndu-se fioros la fiul său, n-o să mă lași să văd ce faci ?

— Tată, răspunse David, tu mi-ai arătat că în afaceri nu există tată...

— A ! va să zică n-ai încredere în acela care ți-a dat viața !

— Nu, ci în acela care mi-a luat putința de a trăi.

— Fiecare pentru sine, ai dreptate ! zise bătrînul. Bine, te duc în beci.

— Intru acolo cu Kolb, îmi dai un cazan ca să-mi fac pasta, reluă David fără să fi băgat de seamă privirea ce i-o zvirlise tatăl ; apoi îmi aduci niște tulpini de anghinare, de sparanghel, de urzici, de trestii, pe care le tai de pe malul gîrlei. Iar mîine dimineată, ies din beci cu niște hîrtie de toată frumusețea.

— Dacă e cu puțință, exclamă *ursul* sughițînd, poate c-o să-ți dau... să văd dac-o să pot să-ți dau... în fine, douăzeci și cinci de mii de franci, cu condiția de a mă face să cîștig tot pe atîta în fiecare an.

— Pune-mă la încercare, mă învoiesc ! exclamă David. — Kolb, du-te călare la Mansle, cumpără o sită mare de la un dogar, niște clei de la un spițer și întoarce-te degrabă.

— Na ! bea ! spuse tatăl punînd dinaintea fiului o sticlă de vin, piîne și niște resturi de carne rece. Ia putere, mă duc să-ți caut cîrpele tale verzi, căci sînt verzi cîrpele tale ! Mă tem chiar, să nu fie prea verzi.

Peste două ceasuri, pe la unsprezece seara, bătrînul îi închidea pe băiat și pe Kolb într-o mică încăpere de lîngă beci, acoperită cu olane, și în care se aflau cele trebuincioase pentru prepararea vinurilor din Angoumois, din care se face faimosul coniac.

— O ! dar aici e ca într-o fabrică ! Uite lemne și cazane ! exclamă David.

— Atunci, sîntem înțeleși, zise bătrînul *Séhard*, vă încui aici și dau drumul cîinilor, ca să fiu sigur că nu-ți aduce cineva hîrtie dinafară. Arată-mi foile mîine și îți făgăduiesc să-ți fiu asociat, afacerile or să fie astfel limpezi și bine conduse...

Kolb și David se lăsară încuiați și petrecură cam două ceasuri rupînd și preparînd tulpinile, servindu-se de două scînduri groase de stejar. Focul ardea; apa fierbea. Pe la

două din noapte, Kolb, mai puțin ocupat decît David, auzi un oftat ce semăna cu un sughiț de bețiv, luă o lanternă din cele două și se apucă să cerceteze prin tot locul : zări atunci chipul vinețiu al bătrînului Séchard într-o mică deschizătură pătrată de deasupra ușii care dădea în beci și care era ascunsă de niște butoaie goale. Bătrînul vulpoi îi băgase acolo pe fiu-său și pe Kolb prin ușa din-spre curte. Cea de-a doua ușă slujea la rostogolirea poloboacelor de-a dreptul din beci în acea încăpere, fără a mai fi nevoie de vreun ocol prin curte.

— *Ah ! moșule, asda iste culma, sa spionedzi paiad te la tumneta... Știi ge faci chind pei tumneta eine sdigla te fin pun ? Dai te baud la ein puncaș !*

— Vai, tată ! exclamă și David.

— Venisem să văd dacă n-ai nevoie de ceva, spuse podgoreanul trezit pe loc din beție.

— *Și te tragul noster ai luad eine sgara mik ?* zise Kolb, care deschise ușa după ce făcuse loc și care îl găsi pe moșneag în cămașă, cocoțat pe o scară scundă.

— Puteai să te îmbolnăvești, așa dezbrăcat cum ești ! exclamă David.

— Mi se pare că sint somnambul, zise bătrînul rușinat, dîndu-se jos. Neîncrederea ta în mine m-a făcut să visez, se făcea că te înțeleseseși cu diavolui să înfăptuiești ceea ce alții nu pot.

— *Tiafol este povda tumnefostra te arcintzi !* exclamă Kolb

— Du-te de te culcă, tată, zise David : încuie-ne dacă vrei, dar scutește-ne să mai vii pe aici ; Kolb o să stea de straiă

A doua zi, la patru, David ieși din încăperea unde stătuse încuiat, după ce înlăturase orice urmă a operațiunilor sale, și îi aduse tatălui său vreo treizeci de foi de hîrtie de o finețe, albeață și trăinicie de mai mare mirarea, și care aveau toate, în filigrană, urmele firelor, mai groase sau mai subțiri, ale sitei din pâr de cal. Bătrînul luă mostrele,

le încercă cu limba ca un *urs* deprins în copilărie cu treaba asta ; le îndoi, le mototoli, le supuse la toate încercările la care tipografii pun hîrtille ca să-și dea seama de calitățile lor, apoi, deși nu mai avu ce spune, nu voi totuși să se dea bătut.

— Trebuie să vedem cum or să se facă sub presă ! zise el spre a nu fi nevoit să-și elogieze fiul.

— *Ge vel de om și asda !* exclamă Kolb.

Bătrînul, făcîndu-se tot mai rece, acoperi sub demnitatea părintească o nehotărîre prefăcută.

— Nu vreau să te înșel, tată, hîrtia asta mi se pare încă prea scumpă și vreau să rezolv problema încleierii în cazan. Doar atîta îmi mai rămîne să găsesc.

— Aha ! voiai să mă păcălești !

— Păi, atunci ți-aș mai fi spus ? Și acuma pot să pun cleiul în cazan, dar deocamdată nu pătrunde în mod egal în toată pasta și îi dă hîrtiei o asprime de perie.

— Foarte bine, perfecționează-ți încleierea în cazan și atunci o să-ți dau banii.

— *Stepinul n-o se vade niciodata cum arada panii tunnefostra !*

Se vedea că bătrînul voia să-i plătească lui David rușinea pe care o înghițise ; de aceea se purtă cît mai rece.

— Tată, spuse David, care îl trimisese afară pe Kolb, nu ți-am purtat pică pentru că ți-ai făcut singur prețul tipografiei și încă un preț din cale-afară de mare ; te-am socotit doar tatăl meu. Mi-am zis : „Să-l las pe bătrînul, care s-a trudit din greu, care m-a crescut desigur mai bine decît meritam, să se bucure în liniște și în voie de roadele muncii sale“. Ți-am lăsat chiar și averea mamei și m-am înhămat fără nici o vorbă la traiul greu ce mi-l făcuseși. Plănuisem să mă căpățuiesc fără să-ți dau dumitale nici o bătaie de cap. Și uite, secretul l-am găsit, cu fața dogorită de foc, fără plîne în casă, chinuit de datorii ce nu-s ale mele... Da, am luptat cu răbdare pînă ce mi s-au sleit puterile. Poate că-mi datorezi ajutor !... Dar nu te gîndi la

mine, uită-te la femeia și la copilașul acela... (aici, David nu-și putu opri lacrimile) și dă-le ajutor și ocrotire. Ai să fii tu mai prejos decât Marion și Kolb, care mi-au dat economiile lor? exclamă fiul, văzându-și tatăl rece ca marmura.

— Și nu ți-au fost de ajuns? strigă bătrînul fără pic de rușine; păi, tu ai înghiți Franța întreagă!... Bună seara! Eu sînt prea neînvățat ca să mă vir în niște speculații în care numai eu aș fi speculatul. N-o să-l mănînce *măimuța* pe *urs*, zise el făcînd aluzie la poreclele lor de atelier. Eu sînt viticultor, nu bancher... Și, afară de asta, vezi tu, afacerile dintre tată și fiu dau totdeauna greș. Hai să mîncăm. Poftim! să nu spui că nu-ți dau nimic!...

David era una din acele ființe cu inima largă, în care se pot ascunde suferințele în așa fel, încît să rămînă o taină pentru acei ce le sînt dragi; de aceea, momentul cînd durerea întrece orice margine înseamnă pentru asemenea oameni sfortărea lor supremă. Eve înțelesese bine acest minunat caracter. Însă tatăl văzu, în valul de durere adus de la fund la suprafață, jeluirea obișnuită a copiilor ce vor să-și *păcălească părinții* și luă marea descurajare a fiului drept rușinea nereușitei. Tatăl și fiul se despărțiră certați. David și Kolb se înapoiară pe la miezul nopții la Angoulême, intrînd în oraș pe jos și cu precauțiile hoților care se duc la furat. Pe la ora unu noaptea, David fu introdus, fără martori, în casă la domnișoara Basine Clerget, în adăpostul pregătit de soția sa. Iar acolo, David avea să fie păzit cu cea mai duioasă milă, aceea a unei tinere lucrătoare! A doua zi de dimineață, Kolb se laudă că l-a salvat călare pe stăpîn și că l-a dus la o plută ce avea să-l poarte pînă la Limoges. O provizie destul de mare de materii prime fu înmagazinată în pivnița Basinei, ceea ce a făcut ca Marion, Kolb și doamna Séchard și maică-sa să n-aibă nevoie a merge pe la domnișoara Clerget.

După două zile de la scena cu fiul său, bătrînul Séchard, văzînd că mai are încă douăzeci de zile pînă să înceapă

culesul viei, veni în grabă la noră, minat de zgîrcenia lui. Îi pierise somnul, voia să afle dacă descoperirea avea sorti de izbîndă și de cîștig și dorea să stea la pîndă pentru a vedea *cum încolțește grîul*, după expresia lui. Veni să locuiască, deasupra apartamentului nurorii, într-una din cele două camere de la mansardă, pe care și le rezervase, și stătu acolo, închizînd ochii la lipsurile în care se zbătea casa fiului său. I se datorau chirii, puteau măcar să-l hrănească ! Nu i se părea nimic curios că era servit în farfurii de tablă.

— Și eu am început tot așa, îi răspunse el nurorii cînd ea se scuză că nu îl servește în tacîmuri de argint.

Marion fu nevoită să se îndatoreze pe la negustori pentru tot ce se consuma în casă. Kolb își găsise de lucru pe la niște zidari, cu un franc pe zi. În fine, curînd nu-i mai rămaseră decît zece franci bieteii Ève, care, în interesul copilului și al lui David, își sacrifică ultimii bani ca să-i dea de mîncare cum se cuvine viticultorului. Ea spera mereu că răsfațul în care îl ținea, dragostea ei respectuoasă, resemnarea ei îl vor înduioșa pe zgîrcit ; el însă rămînea mereu de gheață. În cele din urmă, tot văzîndu-i privirea rece ca a fraților Cointet, ca a lui Petit-Claud și a lui Cêrizet, voi să-i studieze caracterul și să-i ghicească gîndurile ; dar degeaba ! Bătrînul Séchard era de nepătruns, prefăcîndu-se totdeauna pe jumătate beat. Beția e un dublu vâl. La adăpostul cherchelelii lui, cînd prefăcută, cînd adevărată, încerca și el să-i smulgă Èvei secretele lui David, cînd alintînd-o, cînd speriînd-o. De cite ori Ève îi răspundea că nu știe nimic, el îi spunea : O să-mi bea toată averea ; o s-o dau pe o *pensie pe viață*.

Lupta aceasta înjositoare o obosea pe sărmana victimă care, ca să nu-și piardă respectul datorat socrului, ajunsese să nu-i mai răspundă. Într-o zi, scoasă din fire, îi zise :

— Păi, tată, există o cale foarte simplă ca să ai totul : plătește-i datoriile lui David, el o să se întoarcă acasă, unde o să cădeți la o învoială.

— Aha ! asta așteptați voi de la mine ! exclamă el ; bine că știu.

Bătrînul Séchard, care nu credea în fiul său, credea în schimb în frații Cointet. Aceștia, cînd se dusesese să-i întrebe, îl uimiră într-adins, spunîndu-i că era vorba de miloane în cercetările întreprinse de fiul său.

— Dacă David poate să-mi dea dovada că a izbutit, n-aș șovăi să fac cu el o asociație, eu aducînd fabrica mea de hîrtie și calculîndu-i lui descoperirea la o valoare egală, îi spuse Cointet cel mare.

Bănuitorul bătrîn luă atîtea informații „cinstindu-se“ cu lucrătorii, îl chestionă atît de dibaci pe Petit-Claud, făcînd pe prostul, încît începu să-i bănuie pe Cointet că se ascund îndărătul lui Métivier ; le puse însă în seamă planul de a ruina tipografia Séchard și de a fi plătiți de el, ducîndu-l de nas cu descoperirea, căci moșneagul analfabet nu putea ghici complicitatea lui Petit-Claud, nici urzeala de intrigi întreprinse spre a pune mina, mai devreme ori mai tîrziu, pe bănosul secret industrial. În sfîrșit, într-o zi, moșul, scos din fire de tăcerea nurorii și de faptul că nu-i putea smulge taina ascunzătorii lui David, se hotări să pătrundă în atelierul de topit sulurile, după ce aflase că fiu-său își făcea acolo experiențele. Coborî din odaia lui cu noaptea în cap și se apucă să cotrobăiască pe la broasca ușii.

— Hei ! ce faci pe acolo, jupîne ? îi strigă Marion, care se scula din zori ca să se ducă la fabrică, și care dădu fuga la atelierul unde se uda hîrtia.

— Păi, ce ? nu sînt acasă la mine, Marion ? făcu moșul rușinat.

— Frumos îți șade ! Ai ajuns hoț la bătrînețe ! Și ai luat-o și de dimineață, așa, pe stomacul gol ! Mă duc să-i spun numai decît conitei.

— Ține-ți gura, Marion, zise bătrînul scoțînd din buzunar două monezi de cîte șase franci. Na asta...

— O să-mi țin gura, dar să nu mai umbli pe aici ! Îi spuse Marion amenințându-l cu degetul, că altfel te spun în tot orașul.

Cum plecă moșneagul, Marion sui la stăpînă.

— Pofțiți, conită, i-am șterpelit doisprezece franci socrului dumneavoastră... luați-i...

— Și cum ai făcut asta ?

— Voia să vadă cazanele și lucrurile adunate de conașul, ca să-i afle taina. Știam eu că nu mai era nimica în bucătăria mică ; însă l-am speriat ca și cum ar fi vrut să-l fure pe fecioru-său, și el mi-a dat banii ăștia ca să-mi țin gura...

În momentul acesta, Basine, veselă, îi aduse prietenei sale o scrisoare de la David, scrisă pe o hîrtie minunată, și pe care i-o dădu în taină :

Scumpa mea Ève, îți scriu ție celei dintîi pe cea dintîi foaie de hîrtie obținută după procedeele mele. Am izbutit să rezolv problema încleierii în cazan ! Kilogramul de pastă costă acum, chiar presupunînd că ar trebui să dau o deosebită îngrijire unor terenuri bune pentru produsele de care mă folosesc, cam vreo cincizeci de centime. Cu modul acesta, topul de șase kilograme va întrebuița pastă încleiată de trei franci. Sînt sigur că voi reduce la jumătate greutatea cărților. Plicul, scrisoarea, eșantioanele sînt de diferite fabricații. Te îmbrățișez ; vom fi fericiți fiind bogați, singurul lucru care ne mai lipsea.

— Uite, îi zise Ève socrului, întinzîndu-i eșantioanele, dă-i fiului dumitale banii de pe struguri și ajută-l să se îmbogățească. O să-ți dea înapoi de zece ori cît îi vei da, -căci a izbutit...

Bătrînul Séchard alergă îndată la frații Cointet. Acolo, fiecare eșantion fu încercat, cercetat cu amănunțime ; unele erau cu clei, altele fără, erau etichetate de la trei franci pînă la zece franci topul ; unele erau de duritate metalică, altele moi ca hîrtia chinezească, erau de toate

nuanțele posibile de alb. Niște cămătari, cercetind niscaiva diamante, și tot n-ar fi avut ochii mai aprinși decît ai fraților Cointet și ai bătrînului Séchard !

— Fiul dumitale e pe drumul cel bun, zise Cointet cel gras.

— Păi atunci, plățiți-i datoriile, spuse bătrînul tes-cuitor.

— Cu toată plăcerea, dacă vrea să ne ia ca asociați, răspunse Cointet cel mare.

— V-am priceput acum ! exclamă fostul urs, îl urmăriți pe fiu-meu sub numele lui Métivier și vreți ca să vă plătesc eu, asta e ! Nu se prinde, domnilor !

Cei doi frați se uitară unul la altul, dar știură să-și ascundă mirarea pricinuită de perspicacitatea zgîrcitului.

— Noi nu sîntem îndeajuns de bogați ca să ne permitem să facem afaceri de scont, replică Cointet cel gras ; ne-am socoti destul de fericiți să ne putem plăti măcar hîrtia de tipar cu bani gheață, căci și acum tot polițe îi dăm negustorului nostru.

— Trebuie încercată o experiență în mare, spuse rece cel de al doilea Cointet, pentru că ceea ce reușește într-o oală de fierd dă greș într-o fabricare întreprinsă pe o scară mai largă. Liberează-l dumneata pe fiul dumitale.

— Da, dar fiul meu, pus în libertate, o să mă mai vrea asociat ? întrebă bătrînul Séchard.

— Asta nu ne privește, zise Cointet cel gras. Crezi cumva că, dacă îi vei da feciorului dumitale zece mii de franci, s-a isprăvit cu greutățile ? Un brevet de invenție costă două mii de franci, trebuie să meargă în mai multe rînduri la Paris ; pe urmă, înainte de a da bani, e nevoie să fabrice, cum spune fratele meu, o mie de topuri, să strice multe fierturi ca să ne putem da seama. Vezi dumneata, în nimic nu trebuie să te încrezi mai puțin decît în inventatori.

— Mie, spuse Cointet cel mare, îmi place piinea gata, scoasă din cuptor.

Bătrînul petrecu noaptea rumegînd această dilemă : „Dacă îi plătesc datoriile lui David, el e liber, și o dată liber, nu mai are nevoie să mă ia ca asociat. Știe că l-am tras pe sfoară în prima noastră asociație și n-o să vrea să mai facă încă una. Interesul meu ar fi deci să-l țin la închisoare, nenorocit...”

Cei doi Cointet îl cunoșteau îndeajuns pe Séchard-tatăl ca să știe că li se va alătura lor. Deci, cei trei își ziceau : „Ca să facem o societate bazată pe secretul lui David, e nevoie de experiențe ; și, ca să facă experiențe, e nevoie să-l liberăm pe David Séchard. Liberîndu-l pe David, îl scăpăm din mînă”.

Fiecare mai avea și cîte un gînd ascuns. Petit-Claud se gîndea : „După nuntă am să le vorbesc pe șleau fraților Cointet ; pînă atunci, însă, depind de ei”.

Cointet cel mare își zicea : „Mai bine să-l știu pe David sub cheie ; așa, voi fi eu stăpînul”.

Bătrînul Séchard își zicea : „Dacă-i plătesc datoriile, fiu-meu îmi mulțumește și spală putina”.

Ève, încolțită, amenințată de podgorean că o gonește din casă, nu voia nici să dezvăluie adăpostul soțului, nici măcar să-i propună acestuia să încerce să obțină un *salv-conduct*¹. Nu era sigură că l-ar mai putea ascunde pe David tot atît de bine ca întîia oară. Deci socrului îi răspundea :

— Plătește datoriile feciorului și afli tot.

Nici unul din cei patru interesați, care se găseau cu toții ca în fața unei mese pline de bunătăți, nu se încumeta să se atingă de ospăț, de teamă să nu-i ia celălalt înainte ; și se priveau între ei neîncrezători.

După cîteva zile de la ascunderea lui Séchard, Petit-Claud îl vizită pe Cointet cel mare, la fabrica de hîrtie.

¹ Permis de circulație acordat de tribunal, în anumite cazuri, celor închiși pentru datoriile.

— Am făcut tot ce mi-a stat în putință, îi zise el ; David s-a vîrit de bunăvoie într-o închisoare pe care n-o cunoaștem și își vede în liniște acolo de vreo nouă perfecționare. Dacă nu v-ați atins scopul, nu-i vina mea ; o să vă țineți făgăduiala, nu-i așa ?

— Da, dacă reușim, răspunse Cointet cel mare. Bătrînul Séchard e aici de cîteva zile, a venit să ne pună întrebări despre fabricarea hîrtiei ; zgîrcitul a mirosit invenția fiului, vrea să profite. Avem prin urmare o oarecare speranță să ajungem la o asociație. Dumneata ești avocatul și al tatălui și al fiului...

— Trebuie să am și pe *sfîntul Duh* să vi-l dau pe mînă ? reluă Petit-Claud zîbind.

— Da, răspunse Cointet. Dacă reușești sau să-l bagi pe David la închisoare sau să ni-l dai pe mînă printr-un act de asociație, vei fi soțul domnișoarei de la Haye.

— Acesta e *ultimatum*-ul dumneavoastră ? întrebă Petit-Claud.

— *Yes !* făcu Cointet, dacă vorbim limbi străine.

— Să vi-l dau și eu pe al meu, dar în franțuzește, reluă Petit-Claud scurt.

— Da ? ia să-l vedem ! replică Cointet curios.

— Prezintă-mă mîine doamnei de Senonches, fă să mă aleg și eu cu ceva pozitiv, în fine, îndeplinește-ți făgăduiala, sau altfel plătesc eu datoria lui Séchard și mă asociez eu cu el. Nu vreau să ies păcălit. Dumneata mi-ai vorbit pe față, la fel îți vorbesc și eu. Eu am arătat ce pot, arată și dumneata. Dumneavoastră aveți tot, pe cînd eu n-am nimic. Dacă nu-mi dovedești în vreun fel că ești sincer, iau afacerea pe seama mea.

Cointet cel mare își luă pălăria, umbrela, înfățișarea-i de iezuit și ieși, spunîndu-i lui Petit-Claud să-l urmeze.

— Ai să vezi, dragul meu, cum am avut eu grijă de dumneata ! îi zise avocatului negustorul.

Istețul și șiretul fabricant de hirtie își dăduse numai-decît seama de primejdia situației în care se afla și văzuse în Petit-Claud pe omul cu care trebuie să joci cîstit. Pînă atunci, sub pretextul că îi înfățișează situația financiară a domnișoarei de la Haye, mai aruncase el cîte o vorbă în urechea fostului consul general.

— Am tocmai ceea ce-i trebuie Françoisei, căci în ziua de azi, cu treizeci de mii de franci zestre, zisese el zîmbind, o fată nu are dreptul să fie prea mofturoasă.

— O să mai vorbim noi, răspunse Francis du Hautoy. lisse își vînduse casa din strada du Minage. Doamna de Senonches s-a schimbat mult în lume : am putea s-o dăm pe Françoise după vreun gentilom bătrîn de la țară.

— Și ea o să-nceapă să calce pe de lături, zisese fabricantul, făcînd pe nepăsătorul. Hei, mărit-o mai bine cu un tînăr capabil, ambițios, pe care îl veți proteja dumneavoastră, și care îi va face soției o situație frumoasă.

— Să mai vedem, repetase Francis, trebuie s-o întrebăm mai întîi pe nașă.

La moartea domnului de Bargeton, Louise de Nègrepelisse își vînduse ceva din strada du Minage. Doamna de Senonches, care trăia cam strîmt la ea acasă, îl hotărî pe domnul de Senonches să cumpere casa, cuibul ambițiilor lui Lucien și în care a început povestirea de față. Zéphirine de Senonches își făcuse planul de a-i urma doamnei de Bargeton în geniul de suveranitate pe care aceasta o avusese, de a ține și dînsa un salon, de a face în sfîrșit pe cucoana mare. O sciziune se petrecuse în înalta societate din Angoulême între cei care, cu ocazia duelului domnului de Bargeton cu domnul de Chandour, luară partea, unii a nevinovăției Louisei de Nègrepelisse, iar alții a calomniilor lui Stanislas de Chandour. Doamna de Senonches se declară pentru Bargeton și îi cuceri mai întîi pe toți cei din acest partid. Apoi, după ce se instalează în casă, profită de tabieturile multora dintre aceia care veneau

acolo de atîția ani să joace cărți. Primi musafiri în fiecare seară și o birui pe Amélie de Chandour, care luase poziție contra ei. Năzuințele lui Francis du Hautoy, care se visa în centrul aristocrației din Angoulême, mergeau pînă la a dori s-o căsătorească pe Françoise cu bătrînul de Séverac, pe care doamna du Brossard nu-l putuse cuceri pentru fiica sa. Inapoierea doamnei de Bargeton, acum soție a prefectului, mări pretențiile Zéphirinei pentru scumpa-i fină. Își zicea că, desigur, contesa Sixte du Châtelet va face uz de trecerea sa în favoarea aceleia care îi luase apărarea în lipsă. Fabricantul de hîrtie, care-și cunoștea prea bine Angoulême-ul măsură dintr-o privire toate greutățile acestea ; însă se hotări să iasă din încurcătură printr-o acțiune îndrăzneată cum numai Tartuffe și-ar fi permis¹. Avocătelul, foarte mirat de sinceritatea comanditarului său în șicane avocătești, îl lăsă cu gîndurile sale, însoțindu-l spre casa din strada du Minage, unde, în prag, cei doi fură opriți cu aceste cuvinte :

— Conașul și conîța stau la masă.

— Spune-le totuși că am venit eu, răspunse Cointet cel mare.

Și, introdus de îndată ce îi fu anunțat numele, devotatul negustor, îi prezintă pe avocat Zéphirinei, care prinzea cu domnul Francis du Hautoy și cu domnișoara de la Haye. Domnul de Senonches se dusesese, ca de obicei, la vinătoare cu domnul de Pimentel.

— Iată, doamnă, pe tinărul avocat despre care v-am vorbit și care se va însărcina cu emanciparea frumoasei dumneavoastră pupile.

Fostul diplomat îl cercetă pe Petit-Claud, care, la rîndu-i, se uita cu coada ochiului la frumoasa pupilă. Sur-

¹ În celebra comedie cu același nume a lui Molière, falsul cuvios *Tartuffe* pune la cale completa ruinare a binefăcătorului său *Orgon*, în casa căruia trăiește și căruia ar fi gata să-i ia și soția, înainte de a se căsători cu fiica lui.

prinderea Zéphirinei, căreia nici Cointet, nici Francis nu-i spusese vreodată vreo vorbă, fu atât de mare, încât scăpă furculița din mână. Domnișoara de la Haye, un fel de scorpie cu fața acră, cu talia dizgrațioasă, foarte slabă, cu părul blond spălăcit, era, cu tot aerul ei oarecum aristocratic, greu de măritat. Cuvintele *tată și mamă necunoscuți* din actul de naștere o opreau la drept vorbind să pătrundă în sfera în care dragostea nașei și a lui Francis voia s-o introducă. Domnișoara de la Haye, necunoscându-și situația, făcea mofturi : l-ar fi refuzat și pe cel mai bogat negustor din Houmeau. Strîmbătura destul de semnificativă, inspirată domnișoarei de la Haye de înfățișarea firavului avocat, Cointet o regăsi și pe buzele lui Pétit-Claud. Doamna de Senonches și Francis păreau să caute un mod de a se descotorosi de Cointet și de protejatul său. Cointet, care văzu totul, îl rugă pe domnul du Hautoy să-i acorde un moment și trecu în salon cu diplomatul.

— Domnule, îi zise el pe față, dragostea de tată vă orbește. O veți mărita cu greu pe fiica dumneavoastră ; și, în interesul dumneavoastră al tuturor, v-am pus în imposibilitate de a mai da înapoi ; căci țin la Françoise cum ții la o pupilă. Petit-Claud știe tot !... Ambiția-i nemărginită vă garantează fericirea scumpei dumneavoastră fiice. Mai întâi, Françoise o să facă din soțul ei tot ce va dori ; iar dumneavoastră, ajutat de soția prefectului care sosește zilele astea, îl veți face procuror regal. Domnul Milaud este numit, sigur, la Nevers. Petit-Claud își vinde cabinetul, dumneavoastră îi obțineți ușor postul de al doilea substitut și curînd ajunge procuror, apoi președinte de tribunal, deputat...

Înapoiat în sufragerie, Francis fu plin de atenții pentru viitorul logodnic al fiicei sale. Se uită la doamna de Senonches într-un anumit fel și puse capăt scenei de prezentare, postîndu-l pe Petit-Claud pe a doua zi seara la masă, ca să discute despre afaceri. Apoi îl conduse pe ne-

gustor și pe avocat pînă în curte, spunîndu-i lui Petit-Claud că, după recomandarea lui Cointet, era dispus, împreună cu doamna de Senonches, să confirme toate dispozițiile pe care păzitorul averii domnișoarei de la Haye le-ar fi luat pentru fericirea îngerașului cel drag.

— Vai, ce urîtă e ! exclamă Petit-Claud. M-am ars !

— E distinsă, răspunse Cointet ; păi, dacă era frumoasă, crezi că ți-ar fi dat-o ? Hei, dragul meu, sînt mulți moșieri mai mici pe-aicea căroră treizeci de mii de franci, protecția doamnei de Senonches și a contesei du Châtelet le-ar fi plăcut grozav ; cu atît mai mult cu cît Francis du Hautoy n-o să se mai însoare vreodată, și deci fata asta e moștenitoarea lui... Căsătoria dumitale s-a făcut !

— Dar cum ?

— Iată ce i-am spus, reluă Cointet cel mare, povestindu-i avocatului lovitura-i îndrăzneată. Dragul meu, domnul Milaud o să fie numit, zice-se, procuror regal la Nevers ; dumneata îți vinzi cabinetul, și, peste zece ani, ajungi ministru de justiție. Te știi destul de cutezător ca să nu te dai în lături de la nici un serviciu ce ți l-ar cere curtea.

— Atunci, veniți mîine, la patru și jumătate, în piața du Mûrier, răspunse avocatul, fanatizat de posibilitățile unui asemenea viitor ; îl voi fi văzut pe bătrînul Séchard și vom ajunge să încheiem un act de asociație în care tatăl și fiul vor aparține *sfîntului Duh* al fraților Cointet.

În momentul în care bătrînul preot din Marsac suia dealul Angoulême-ului ca să-i spună Èvei starea în care se află fratele ei, David era ascuns, de unsprezece zile, la două case dincolo de aceea din care ieșise vrednicul preot.

Cînd abatele Marron coti în piața du Mûrier, îi găsi acolo pe cei trei bărbați, care atrăgeau privirile fiecare în felul lui și care apăsau cu toată greutatea lor asupra viitorului și prezentului sărmanului prizonier voluntar : Sé-

chard-tatăl, Cointet cel mare, avocatul firav. Trei oameni, trei poște ! Dar trei poște tot atât de felurite, pe cât erau și oamenii. Unul născocise vânzarea fiului, altul a clientului său, iar Cointet cel mare cumpăra aceste mirșavii, sperînd să nu-l coste mai nimic. Era cam cinci după-amiază, și mai toți aceia care se întorceau acasă pentru masă se opreau să-i privească o clipă pe cei trei.

— Ce naiba or fi avînd de vorbit bătrînul Séchard și Cointet cel mare ? se mirau cei mai curioși.

— Vorbesc, pesemne, despre nenorocitul ăla care își lasă nevasta, soacra și copilul pe drumuri, răspundeau alții.

— Să-ți mai trimiți copiii la învățătură la Paris ! spunea unul care făcea pe deșteptul acolo în provincie.

— Hei ! ce cauți pe-aici, părinte ? întrebă viticultorul, zărindu-l pe abatele Marron de cum acesta pătrunse în piață.

— Am venit pentru rubedeniile dumitale, răspunse preotul.

— Trebuie să fie tot vreo idee de-a feciorului meu ! zise Séchard.

— Cît de puțin te-ar costa să-i faci fericiți pe toți ! spuse abatele, arătînd înspre fereastra la care tocmai apăruse chipul frumos al doamnei Séchard.

În momentul acela, Ève îl dîmolea pe copil, legănîndu-l și cîntîndu-i un cîntec.

— Aduci vești de la fiu-meu, zise tatăl, sau, ceea ce ar fi și mai bine, aduci bani ?

— Nu, spuse părintele Marron, îi aduc surorii vești de la fratele ei.

— De la Lucien ? sări Petit-Claud.

— Da. Sărmanul tînăr s-a întors de la Paris pe jos. L-am găsit la Courtois acasă, prăpădit de oboseală și de mizerie, răspunse preotul. Vai de el !

Petit-Claud îl salută pe preot și îl luă pe Cointet cel mare de braț, spunându-i cu glas tare :

— Luăm masa la domnul de Senonches ; e timpul să ne îmbrăcăm !

Și, după doi pași, îi zise la ureche :

— Dacă îmi cade în plasă puiul, îmi cade curînd și mama. David nu ne mai scapă din mină...

— Eu ți-am făcut rostul, fă-mi-l și dumneata mie, zise Cointet cel mare, zîmbind fals.

— Cu Lucien am fost coleg de liceu, eram prieteni buni... Într-o săptămînă, aflu eu ceva de la el. Aveți grijă de publicațiile de nuntă, și eu mă fac forte să vi-l pun sub lacăt pe David. Misiunea mea încetează o dată cu arestarea lui.

— Ah ! făcu încet Cointet, afacerea ar fi să luăm brevetul pe numele nostru !

Auzind această frază, pe avocatul firav îl trecu un fior.

În acel moment, Ève îi vedea intrînd în casă pe socru și pe abatele Marron, care, cu o singură vorbă, adusese și deznodămîntul dramei judiciare.

— Poftim, doamnă Séchard, îi zise bătrînul *urs* nurilor, uite-l pe părintele, care vine să-ți spună desigur multe lucruri frumoase despre fratele dumitale.

— O ! exclamă sărmana Ève, lovită în inimă, ce i s-a mai întîmplat ?

Exclamația vestea atîtea dureri îndurate, atîtea temeri și de atîtea feluri, încît abatele Marron se grăbi să spună :

— Liniștiți-vă, doamnă, e în viață !

— Ești așa de bun, tată, îi zise Ève bătrînului, s-o chemi și pe mama : să audă și dînsa ce ne va povesti părintele despre Lucien.

Bătrînul se duse s-o aducă pe doamna Chardon, căreia îi zise :

— O să aveți multe de vorbit cu abatele Marron, care e om de ispravă, *deși e preot*. O să întîrziem cu masa, eu mă întorc peste un ceas.

Și bătrînul, nepăsător la tot ce nu suna sau nu lucea a aur, o lăsă pe bătrînă fără să vadă efectul loviturii pe care i-o dase. Năpasta ce se abătuse pe capul celor doi copii, spulberarea tuturor speranțelor puse în Lucien, schimbarea neașteptată a unui caracter pe care îl crezuse atîta vreme energic și cinstit, în fine toate întîmplările din ultimele optsprezece luni o făcuseră pe doamna Chardon de nerecunoscut. Dînsa era nu numai de neam nobil, ci avea și un suflet nobil și-și adora copiii : de aceea, suferise în ultimele șase luni mai mult decît în toată văduvia ei. Lucien avusese puțința să devină Rubempré prin ordonanța regelui, să dea din nou viață acestei familii, să-i reînvie titlurile și stema, să ajungă cineva ! Și el se prăbușise în mocirlă ! Căci mama, mai aspră cu el decît sora, îl socotise pierdut pe Lucien din ziua cînd aflase de afacerea cu polițele. Mamele vor cîteodată să se înșele ; însă își cunosc prea bine copiii pe care i-au alăptat, i-au crescut zi de zi, și, în discuțiile ce le stîrneau între David și soție șansele lui Lucien la Paris, doamna Chardon, deși părea că împărtășește iluziile Èvei asupra fratelui său, tremura de teamă ca David să nu aibă dreptate, căci acesta vorbea așa cum își auzea ea însăși vorbind cugetul ei de mamă. Cunoștea prea bine simțămintele gingașe ale fiicei pentru a îndrăzni să-i destăinuiască chinurile ei ; se vedea deci silită să și le înăbușe în tăcerea de care sînt în stare numai mamele ce știu să-și iubească cu adevărat copiii. Ève, la rîndu-i, urmărea cu spaimă cum o prăpădeau pe mamă necazurile, o vedea trecînd de la bătrînețe la decrepitudine, și încă fără oprire. Mama și fiica își spuneau deci una alteia minciunile nobile ce nu mai înșală pe nimeni. În viața acestei mame, fraza crudului viticul-tor fu picătura ce avea să umple cupa durerilor : doamna Chardon se simți lovită în suflet.

De aceea, cînd Ève îi zise preotului : „Părinte, uite-o pe mama !“ cînd abatele se uită la chipul acela chinuit ca al unei călugărițe, încadrat de părul complet alb, dar înfrumusețat de înfățișarea blajină și liniștită a femeilor cucernice, resemnate și care trăiesc, cum se spune, după voia Domnului, el înțelese dintr-o dată viața celor două fături. Preotul nu mai avu nici un fel de milă pentru călău, pentru Lucien, și se înfioră ghicind toate chinurile îndurate de victime.

— Mamă, spuse Ève, ștergîndu-și ochii, sărmanul meu frate se află aproape de noi, e la Marsac.

— Și pentru ce nu chiar aici ? întrebă doamna Chardon.

Abatele Marron povesti tot ce-i spusese Lucien atît despre lipsurile îndurate în timpul călătoriei, cît și despre nenorocirile ultimelor zile petrecute la Paris. Zugrăvi durerile ce-l frămîntară pe poet cînd aflase efectul imprudențelor sale în sinul familiei, precum și care erau temerile lui asupra primirii ce îl putea aștepta la Angoulême.

— A ajuns să se îndoiască de noi ? întrebă doamna Chardon.

— Nenorocitul a venit spre dumneavoastră pe jos, îndurînd cele mai cumplite lipsuri, și se întoarce cu gîndul de a apuca căile cele mai umile ale vieții... de a-și îndrepta greșelile.

— Părinte, spuse sora, cu tot răul ce ni l-a făcut, țin încă la fratele meu, cum ții la trupul unei ființe care nu mai este ; și a-l iubi astfel înseamnă a-l iubi încă mai mult decît alte surori pe frații lor. Ne-a sărăcit mult ; să vină totuși : vom împărți cu el bucăți de piine ce ne-a mai rămas, în sfîrșit, pe care ne-a mai lăsat-o. Ah, dacă nu ne-ar fi părăsit, părinte, noi nu ne-am fi pierdut comorile cele mai scumpe.

— Și s-a întors tot cu trăsura femeii care ni l-a răpit ! exclamă doamna Chardon. Numai că, plecat în caleașca

doamnei de Bargeton, pe aceeași bancă, s-a înapoiat la spatele trăsorii ei.

— Cu ce vă pot fi de folos în situația în care vă aflați ? întrebă milostivul preot, căutînd o frază de rămas bun.

— Hei, părinte, răspunse doamna Chardon, sărăcia e o boală care, dacă nu omoară, nu poate fi lecuită de nimeni altul decît de bolnavul însuși.

— Dacă ați avea destulă influență ca să-l hotărîți pe socru-meu să-și ajute feciorul, ați salva întreaga familie, spuse doamna Séchard.

— N-are încredere în dumneata, și mi s-a părut foarte pornit împotriva soțului dumitale, zise bătrînul, căruia parafrazele viticultorului îi înfățișaseră afacerile familiei Séchard drept un viespar în care e bine să nu-ți bagi nasul.

Isprăvindu-și misiunea, preotul se duse să ia masa la nepotul său Postel, care risipi și bruma de bunăvoință a unchiului, dîndu-i, laolaltă cu tot Angoulême-ul, dreptate tatălui împotriva fiului.

— De risipitori, încă te mai poți apăra, încheie Postel ; dar, cu aceia care se țin de experiențe, ajungi sigur la sapă de lemn !

Curiozitatea preotului din Marsac era pe deplin satisfăcută, ceea ce, în orice parte a Franței, este scopul principal al interesului ce și-l poartă oamenii unii altora. Iar seara, el îi aduse poetului la cunoștință tot ceea ce se petrecea în casa Séchard, înfățișîndu-și călătoria ca o misiune dictată de dragostea față de aproape.

— I-ai îndatorat pe sora și pe cumnatul dumitale cu vreo zece-douăsprezece mii de franci, zise el sfîrșind ; și nimeni, dragul meu, n-are fleacul ăsta să i-l împrumute vecinului. Pe aici, prin Angoumois, nu sîntem bogați. Crezusem că era vorba de mult mai puțin cînd îmi vorbeai de polițele dumitale.

După ce îi mulțumi bătrînului pentru bunătatea lui, poetul îi spuse :

— Iertarea pe care mi-o aduci, părinte, este pentru mine lucrul cel mai de preț.

A doua zi, Lucien plecă dis-de-dimineată din Marsac înspre Angoulême, unde ajunse pe la nouă, cu un baston în mână, îmbrăcat cu o redingotă sărăcăcioasă destul de stricată de călătorie și cu o pereche de pantaloni negri decolorați. Iar ghetele-i roase arătau limpede că făcea parte din nefericita categorie a celor care călătoresc pe jos. Își dădea deci seama că deosebirea dintre întoarcere și plecare avea să bată la ochi compatrioților săi. Dar, cu inima strinsă în cleștele remușcării, pentru moment acceptă această pedeapsă, hotărît să înfrunte privirile cunoscuților. În sinea lui, își zicea : „Sînt eroic !“

Așa sînt poezii : pe ei înșiși se înșală cei dintii. Cu cit înainta în Houmeau, sufletul i se zbătea între rușinea întoarcerii și poezia amintirilor. Inima îi zvîcni cînd trecu prin fața locuinței lui Postel, unde, din fericire pentru el, Léonie Marron se afla singură în prăvălie cu copilul. Poetul văzu cu plăcere (vanitatea și-o păstrase !) că numele tatălui său era șters. De cînd se însurase, Postel își zugrăvise din nou prăvălia și își pusese deasupra firma, ca la Paris : FARMACIE. Urcînd treptele dinspre poarta Palet, Lucien simți aerul natal, uită de povara nenorocirilor și-și zise, îmbătat de fericire : „O să-i revăd“.

Ajunse în piața du Mûrier fără să fi întîlnit pe nimeni : nici nu se așteptase la atîta noroc, el care altădată se plimba ca un învingător prin oraș ! Marion și Kolb, care stăteau de strajă la poartă, se năpustiră pe scară strigînd :

— Uite-l !

Lucien revăzu atelierul și curtea bătrînească, își zări sora și mama pe scară și se strînseră în brațe, uitînd pentru o clipă, în această îmbrățișare, de toate nefericirile. În familie, cazi mai totdeauna la o învoială cu nenorocirea ; îți încropești un culcuș și speranța te face să nu vezi că e cam tare. Dacă Lucien înfățișa imaginea deznădejdiei,

înfățișa însă și poezia : pe drum, soarele îi bronzase fața ; o melancolie adîncă, întipărită pe chip, își întindea umbra pe fruntea-i de poet. Schimbarea aceasta trăda atîtea suferințe, încît, la vederea urmelor lăsate de mizerie pe fața lui, singurul simțămînt cu putință era mila. Poetul visător plecat din sinul familiei regăsea, la înapoiere, atîtea crude realități ! Pe buzele Èvei, în mijlocul bucuriei, se așternu zîmbetul sfintelor în timpul martiriului. Durerea face sublim chipul unei femei tinere și deosebit de frumoase. Gravitătea, care înlocuia pe fața surorii nevinovăția de care-și amintea c-o văzuse cînd plecase el la Paris, era prea grăitoare ca să nu-i facă lui Lucien o dureroasă impresie. De aceea, întiul moment de bucurie vie, firească, fu urmat de o reacție : fiecare se temea să deschidă gura. Lucien nu se putu ține totuși să nu-l caute cu privirea pe cel care lipsea. Privirea aceasta, înțeleasă numaidecît, o făcu pe Ève să izbucnească în plîns și, ca urmare, și pe Lucien. Doamna Chardon, însă, rămase de piatră și, în aparență, nepăsătoare. Ève se sculă, coborî, ca să-i cruce fratelui o vorbă aspră, și se duse la Marion să-i spună :

— Draga mea, știi că lui Lucien îi plac fragii, ar trebui să-i facem rost !

— O ! mi-am închipuit eu c-o să vreți să-l sărbătoriți pe conașul Lucien. N-aveți nici o grijă. O să avem o masă bună, și deseară la fel.

— Lucien, îi zise doamna Chardon fiului ei, ai multe de îndreptat aici. Ai plecat ca să ajungi mîndria noastră și ne-ai adus la sapă de lemn. Aproape că ai distrus, în mîinile fratelui tău, unealta îmbogățirii la care el nu se gîndea decît pentru noua lui familie. Și n-ai distrus numai asta... (Se făcu o pauză cumplită, iar tăcerea lui Lucien dovedi că primea muștrările mamei.) Apucă-te de muncă, reluă blînd doamna Chardon. Nu te cert că ai vrut să reinvii nobilul neam din care mă trag ; dar pentru asemenea încercări trebuie mai întîi de toate avere și senti-

mente înalte ; tu nu le-ai avut. Încrederea pe care o aveam în tine, tu ne-ai schimbat-o în neîncredere. Ai nimicit liniștea acestei familii muncitoare și resemnate, care se lupta aici cu greutatea de tot felul... Întîilor greșeli li se datorează o întîie iertare. Să nu mai faci. Ne aflăm aici în niște împrejurări foarte grele, fii prudent, ascultă de sora ta ; nenorocirea e un învățător ale cărui lecții, oricît au fost de dureroase, la ea au rodit : a devenit serioasă, e mamă, duce povara întregii case, din devotament pentru dragul nostru David ; în sfîrșit, prin greșeala ta, a ajuns singura mea mîngîiere.

— Puteai fi și mai aspră, spuse Lucien, îmbrățișîndu-și mama. Primesc iertarea ta, pentru că va fi ultima pe care o mai am de primit de azi încolo.

Eve se întoarce ; și, după chipul umilit al fratelui, înțelese că doamna Chardon îi vorbise. Bunătatea îi puse un zîmbet pe buze, căruia Lucien îi răspunse prin lacrimi reținute. Prezența are un fel de vrajă, schimbă pornirile celor mai dușmănoase între îndrăgostiți ca și în sînul familiilor, oricît de puternice ar fi motivele de nemulțumire. Nu cumva dragostea trage în inimă făgașuri pe care ne place să ne întoarcem pașii ? Fenomenul acesta n-o fi cumva din domeniul științei magnetismului ? Rațiunea nu ne va spune oare că trebuie ori să nu ne mai vedem niciodată, ori să iertăm ? Fie că acest efect aparține raționamentului, unei cauze fizice sau sufletului omenesc, oricine trebuie să fi observat la cei pe care i-a jignit mai tare, i-a necăjit sau chinuit, urme de dragoste. Dacă mintea uită greu, dacă interesul suferă încă, inima, cu toate astea, își reia sclavia. De aceea, sărmana soră, ascultînd pînă la vremea prînzului, spovedania fratelui, nu-și putu stăpîni ochii cînd îl privi, nici glasul cînd își lăsă inima să vorbească. Înțelegînd abia acum mendrele vieții literare la Paris, ea înțelese cum putuse Lucien să fie răpus în luptă. Bucuria poetului mîngîind copilul surorii, drăgălășeniile lui, fericirea de a-și revedea locurile dragi și pe ai săi,

amestecată cu marea durere de a-l ști pe David ascuns, cuvintele întristate ce-i scăpară lui Lucien, înduioșarea lui văzînd că în mijlocul lipsurilor sora își amintise de gusturile lui, cînd Marion servise fragii : toate, pînă la îndatorirea de a-și găzdui fratele rătăcitor și de a se îngriji de el, făcură din această zi o sărbătoare, ca un popas în drumul mizeriei. Bătrînul Séchard voi să ia în răspăr simțămintele celor două femei :

— Îl cinstiți, de parcă s-ar fi întors cu punga doldora !

— Păi, ce-a făcut fratele meu ca să nu-l cinstim ? exclamă doamna Séchard, cu grijă de a ascunde rușinea lui Lucien.

Totuși, după ce trecură întiile drăgălășenii, nuanțele adevărului începură să se întrevadă. Lucien își dădu curînd seama de deosebirea dintre dragostea de acum a Èvei și cea pe care i-o purtase înainte. David era onorat din adîncul sufletului, pe cînd Lucien era iubit de parcă n-aveau încotro, așa precum îți iubești o amantă cu toate buclucurile ce ți le face. Stima, care-i fondul necesar sentimentelor noastre, e și materialul trainic ce ne dă nu știu ce încredere, nu știu ce siguranță de care avem nevoie ca să trăim, și care lipsea acum între doamna Chardon și fiu, între frate și soră. Lucien se simți lipsit de acea încredere deplină pe care mama și sora ar fi avut-o în el dacă n-ar fi nesocotit onoarea. Părerea lui d'Arthez despre el, care ajunsese și a surorii, se ghici în gesturi, în priviri, în vorbe. Îl plîngeau pe Lucien ; însă, ca să mai fie fala, noblețea și eroul familiei, nici gînd ! Temîndu-se de ușurătatea lui, nu-i spuseră nici măcar unde se ascundea David. Ève, rece la alinările cu care Lucien își însoți curiozitatea de a-și revedea cumnatul, nu mai era Ève din Houmeau, pentru care altădată o singură privire de-a lui Lucien devenea un ordin îndeplinit pe loc. Lucien spunea că vrea să-și îndrepte greșelile, lăudîndu-se că l-ar putea salva pe David. Ève îi spuse :

— Nu te amesteca : avem dușmani pe oamenii cei mai răi și mai dibaci.

Lucien ridică fruntea, ca și cum ar fi zis : „I-am înfruntat eu pe parizieni...” Soră-sa îi răspunse printr-o privire care însemna : „Ai fost învins !”

„Nu mai sînt iubit, gîndi Lucien. Pentru familie, ca și pentru lume, trebuie așadar să reușești.”

Chiar de a doua zi, încercînd să-și explice puțină încredere a mamei și a surorii, poetul fu cuprins de un gînd nu de minie, ci de mîhnire. Aplică măsura vieții pariziene acestei vieți caste de provincie, uitînd că mediocritatea răbdătoare a acestui interior, sublim în resemnarea lui, era opera sa.

„Sînt niște burgheze, nu pot să mă înțeleagă”, își zise el, depărtîndu-se astfel de soră, de mamă și de David, pe care nu mai putea să-i înșele asupra caracterului și viitorului său.

Ève și doamna Chardon, la care, în urma atîtor lovituri și nenorociri, se trezise darul de a ghici în sufletul oamenilor, pîneau cele mai tainice gînduri ale lui Lucien, se simțiră judecate greșit și îl văzură izolîndu-se de ele.

— Parisul ni l-a schimbat mult ! își ziseră.

Culegeau, în fine, roadele egoismului pe care ele însele îl cultivaseră. De o parte și de alta, drojdia aceasta avea să fermenteze, și fermentă ; dar mai ales la Lucien, care era atît de vinovat. Cît despre Ève, era una dintre acele surori ce știu să-i spună fratelui care a greșit : „Iartă-mi mie greșelile tale...” Cînd unirea dintre două suflete s-a întîmplat să fie desăvîrșită, cum fusese la început între Ève și Lucien, orice atingere adusă acestui ideal al iubirii e mortală. Acolo unde sceleratii se împacă chiar după ce s-au sfîrtecat cu cuțitele, cei ce s-au iubit se despart pentru totdeauna din pricina unei priviri, a unui cuvînt. În această cvasiperfecțiune a vieții sentimentale, se găsește cheia unor despărțiri deseori inexplicabile. Cu înđoiala în

inimă nu poți trăi decît atunci cînd trecutul nu-ți oferă tabloul unei iubiri curate și fără nici un nor ; dar, pentru două ființe, unite altădată ca un singur mănunchi, atunci cînd, înainte de a schimba o privire sau a rosti un cuvînt, sînt necesare tot felul de precauțiuni, viața devine insuportabilă. De aceea, marii poeți îi fac să moară pe Paul și Virginie¹ ai lor în momentul cînd ies din adolescență. Vi i-ați putea închipui pe Paul și Virginie certați ?... E de observat totuși, spre lauda Èvei și a lui Lucien, că interesele materiale, atît de adînc lovite, nu înrăutăteau aceste răni : la sora fără vină, ca și la poetul vinovat, totul era numai sentiment ; de aceea cea mai mică neînțelegere, cea mai neînsemnată ceartă, o nouă greșală de-a lui Lucien puteau să-i învrăjbească pe tot restul vieții. Cînd e vorba de bani, totul se mai poate aranja ; sentimentele, însă, sînt neînduplecate.

A doua zi, Lucien primi un număr din ziarul Angoulême-ului și îngălbeni de plăcere văzîndu-se subiectul unui articol de primă pagină ce și-l permise fițuica aceasta care, asemeni academiilor provinciale, ca o fată binecrescută, după vorba lui Voltaire, nu dădea niciodată de vorbit despre sine :

Mîndrească-se Franche-Comté de a fi adus pe lume pe Victor Hugo, pe Charles Nodier și pe Cuvier ; Bretania, pe Chateaubriand și pe Lamennais ; Normandia, pe Casimir Delavigne ; Turena, pe autorul lui Eloa² ; astăzi provincia noastră în care sub Ludovic al XIII-lea ilustrul Guez, cunoscut mai ales sub numele de Balzac³, s-a făcut compatriotul nostru, nu mai are nimic de invidiat nici acestor provincii, nici Limousin-ului, care l-a dat pe Du-

¹ Personaje de adolescenți îndrăgostiți în mod pasionat, dar platonice, din romanul sentimental cu același nume al lui Bernardin de Saint-Pierre (1737—1814).

² Alfred de Vigny, s-a născut la Loches, în sudul Turenei.

³ Guez de Balzac (1597—1654), scriitor cunoscut pentru a fi contribuit, prin discuții și scrisori, la formarea prozei franceze.

puytren, nici Auvergne-i, patria lui Montlosier¹, nici Bordeaux-ului, care a avut fericirea să vadă născîndu-se atîția oameni mari; avem și noi poetul nostru! Autorul minunatelor sonete intitulate *Margaretele* adaugă la gloria de poet pe aceea de prozator, căci i se datorește și un mareț roman, *Arcașul lui Carol al IX-lea*. Cîndva, nepoții noștri se vor mîndri de a-l avea de compatriot pe Lucien Chardon, un rival al lui Petrarca!!!...

(În ziarele de provincie din vremea aceea, semnele de exclamare înlocuiau uralele cu care sînt întîmpinați în Anglia vorbitorii la mitinguri.)

Cu toate succesele răsunătoare de la Paris, tînărul nostru poet și-a amintit că somptuoasa locuință a familiei de Bargeton fusese leagănul triumfurilor sale, că aristocrația din Angoulême îi aplaudase cea dintîi poeziile; că soția contelui du Châtelet, prefectul departamentului nostru, îi încurajase întîii pași în cariera muzelor, și s-a întors printre noi!... Intregul Houmeau a fost ieri în fierbere, cînd Lucien de Rubempré s-a arătat. Vestea înapoierii sale a produs pretutindeni cea mai vie senzație. Desigur că Angoulême-ul nu se va lăsa întrecut de Houmeau în onorurile ce se aude că i se vor decerna aceluia care, fie în presă, fie în literatură, a reprezentat cu atîta cinste orașul nostru la Paris. Lucien, poet religios și totodată regalist, a înfruntat furia partidelor; a venit, după cîte se spune, spre a se repauza de oboselile unei lupte ce i-ar fi ostenit chiar pe niște atleți mai vîguroși decît sînt poeții și visătorii.

Dintr-o intenție eminamente politică, pe care o salutăm cum se cuvine și pe care doamna contesă du Châtelet a avut-o, după cum aflăm, cea dintîi, e vorba să i se redea marelui nostru poet titlul și numele ilustrei familii de Rubempré, a cărei unică moștenitoare e doamna Chardon,

¹ François-Dominique de Montlosier (1755—1838), autorul unui studiu împotriva iezuiților și a unei istorii a monarhiei franceze.

mama sa. *Intinerirea aceasta, prin talente și glorii noi, a vechilor familii pe cale de a se stinge este, la nemuritorul autor al Chartei*¹, o nouă dovadă a veșnicei sale dorințe exprimate în aceste cuvinte : **UNIRE ȘI UITARE.**

Poetul nostru a descins la sora sa, doamna Séchard.

La rubrica Angoulême-ului se găseau știrile următoare :

Prefectul nostru, domnul conte du Châtelet, după ce a fost numit gentilom al camerei majestății-sale, a fost făcut consilier de stat în serviciul extraordinar.

Ieri, toate autoritățile s-au prezentat domnului prefect.

Doamna contesă Sixte du Châtelet va primi în fiecare joi.

*Primarul din Escarbas, domnul de Nègrepelisse, reprezentând ramura mezină a familiei d'Espard, tatăl doamnei du Châtelet, numit de curînd conte, pair de Franța și comandor al ordinului regal al Sfîntului Ludovic, aflăm că este desemnat a prezida marele colegiu electoral din Angoulême la viitoarele alegeri*².

— Uite, citește, îi zise Lucien surorii, aducîndu-i ziarul.

După ce citi cu atenție articolul, Eve îi dădu îndărăt foaia lui Lucien și rămase pe gînduri.

— Ce spui de asta ? o întrebă Lucien, mirat de o prudență ce semăna cu o răceală.

— Dragul meu, răspunse ea, ziarul e al fraților Cointet, ei sînt liberi să insereze orice articole vor și numai prefectura și episcopatul îi pot sili să facă altfel. Crezi tu că fostul tău rival, astăzi prefect, e atît de generos ca să-ți aducă ție laude ? Uîți că frații Cointet ne urmăresc în

¹ Charta constituțională a Franței a fost promulgată în 1814 de Ludovic al XVIII-lea.

² Legea electorală din iunie 1820 revenise asupra celei din 1817, restabilind cîte două colegii electorale pentru fiecare departament ; în colegiile „mici“, votau alegătorii care plăteau 300 franci impozit, în cele „mari“, votau încă o dată alegătorii cu impozit mai mare.

numele lui Métivier și vor desigur să-l facă pe David să le treacă lor profitul descoperirilor lui ? Dar, din orice parte ar veni acest articol, pe mine mă neliniștește. Altădată, tu nu stîrneai aici decît ură și gelozie ; te calomniau după proverbul : *Nimeni nu-i profet în țara lui*, și deodată, iată că totul se schimbă !

— Tu nu cunoști amorul propriu al orașelor de provincie, răspunse Lucien. Într-un orașel oarecare din Sud toată lumea s-a dus să-l primească în triumf, la porțile orașului, pe un tînăr care cîștigase premiul de onoare la un concurs, fiindcă vedeau în el un viitor om mare !

— Ascultă-mă, Lucien, nu vreau să-ți țin o predică, o să-ți spun totul într-o singură vorbă : teme-te aici chiar de cele mai mărunte lucruri.

— Ai dreptate, răspunse Lucien, mirat s-o vadă pe soră-sa așa de puțin entuziasmată.

Poetul era în culmea fericirii văzînd schimbată în triumf întoarcerea-i umilă și rușinoasă la Angoulême.

— Voi nu credeți în puțina glorie ce ne costă pe noi atît de scump ! izbucni Lucien după o oră de tăcere în care timp i se strînsese o întreagă furtună în suflet.

Drept orice răspuns, Ève se uită la Lucien, și privirea acesteia îl făcu să se rușineze de învinuirea ce i-o adusese.

La cîteva momente după masa de seară, un băiat de la prefectură aduse o scrisoare adresată domnului Lucien Chardon, și care păru să dea cîștig de cauză vanității poetului, pe care înalta societate îl disputa familiei.

Scrisoarea cuprindea această invitație :

Contele Sixte du Châtelet și contesa du Châtelet roagă pe domnul Lucien Chardon să le facă cinstea de a lua masa cu dinșii în seara zilei de 15 septembrie curent. *R.S.V.P.*¹.

¹ Inițiale care se găsesc, de obicei, în colțul invitațiilor, în Franța : *R.S.V.P.* — „répondre s'il vous plaît” = „binevoiți a răspunde”.

În plic era și această carte de vizită :

CONTELE SIXTE DU CHÂTELET

Gentilom al camerei regelui, prefect de Charente,
consilier de stat.

— Ai trecere, zise bătrînul Séchard, se vorbește de dumneata în oraș ca de nu știi cine... E o întrecere între Angoulême și Houmeau, care să-ți îndeplinească mai multe cununi.

— Dacă Ève, spuse Lucien la urechea surorii, mă aflu acum întocmai cum mă afluam cînd eram la Houmeau în ziua în care trebuia să mă duc la doamna de Bargeton : n-am haine pentru masa de la prefect.

— Cum ? îți trece prin cap să primești invitația ? exclamă doamna Séchard speriată.

Între frate și soră se porni o polemică pe chestiunea dacă să se ducă sau nu la prefectură. Bunul-simț al femeii provinciale îi spunea Èvei că nu trebuie să te arăți în lume decît vesel și bine îmbrăcat ; ea însă își ascundea adevăratul gînd : „Cine știe ce-o să mai iasă pentru Lucien dacă se duce acolo la masă ? Ce poate face lumea mare din Angoulême pentru el ? Nu s-a pus oare ceva la cale împotriva lui“ ?

Înainte de a se duce la culcare, Lucien ajunsese să-i spună surorii :

— Tu nu-mi cunoști influența ! Soția prefectului se teme de ziarști ; și, de altminteri, contesa du Châtelet tot Louise de Nègrepelisse a rămas ! O femeie cu atîta trecere îl poate salva pe David ! Îi voi spune ce descoperire a făcut fratele meu, și ei o să-i fie foarte ușor să obțină de la guvern un ajutor de zece mii de franci.

La unsprezece seara, Lucien, sora, mama și bătrînul Séchard, Marion și Kolb fură treziți din somn de fanfara primăriei, la care se adăugase aceea a garnizoanei, și văzură piața du Mûrier plină de lume. Tinerii din Angoulême îi făcură o serenadă lui Lucien Chardon de Rubempré.

Acesta se arată la fereastra surorii și rosti următoarele, în mijlocul unei adânci tăceri, ce se așternu după ultima notă.

— Mulțumesc compatrioților mei pentru cinstea ce mi-o fac. Voi căuta să mă arăt vrednic de ea. Domniilelor mă vor ierta că nu le spun mai mult : emoția mea e atât de mare, încît n-aș putea continua.

— Trăiască autorul *Arcașului lui Carol al IX-lea* !... Trăiască autorul *Margaretelor* !... Trăiască Lucien de Rubempré !

După aceste trei salve, strigate de cîteva glasuri, trei coroane și cîteva buchete de flori fură azvirlite pe fereastră în casă. Peste zece minute, piața de Mûrier era goală, domnea liniște deplină.

— Mi-ar fi plăcut mai mult zece mii de franci, zise bătrînul Séchard, sucind și răsucind în deridere cununile și buchetele. Dar ce vrei ? dumneata le-ai dat margarete, ei îți dau buchete : e o adevărată bătaie de flori.

— Asta e tot ce înțelegi dumneata din onorurile ce mi le fac concetățenii ? izbucni Lucien, de pe chipul căruia orice urmă de melancolie dispăruse ; fața i se luminase de mulțumire. Dacă i-ai cunoaște pe oameni ai vedea că nu te întâlnești de două ori în viață cu asemenea clipe. Numai unui entuziasm adevărat îi poți datora astfel de triumfuri !... Asta șterge, dragă mamă și soră, multe necazuri.

Lucien își îmbrățișa sora și mama cum te îmbrățișezi cu toată lumea cînd bucuria se revarsă din suflet, încît trebuie s-o încredințezi inimii unui prieten. („În lipsa unui prieten, zicea cîndva Bixiou, un autor îmbătat de succese se îmbrățișează și cu portarul casei !”)

— Ei, scumpa mea, îi zice el Èvei, de ce plîngi ? A ! de bucurie...

— Ce să-i facem ? îi spuse Ève mamei sale înainte de a se culca din nou și după ce rămăseseră singure,

poetul este, pare-se, ca o femei frumoasă de soiul cel mai rău...

— Ai dreptate, răspunse mama dînd din cap. Lucien a și uitat totul, nu numai nenorocirile lui, ci și pe ale noastre.

Mama și fiica se despărțiră fără să îndrăznească a-și spune toate gîndurile.

În țările bîntuite de sentimentul insubordonării sociale ascuns sub cuvîntul de egalitate, orice triumf este unul din acele miracole care nu se produc, ca și anumite alte miracole de altminteri, fără ajutorul unor sforari dibaci. Din zece ovații obținute de zece oameni în viață și decernate în sinul patriei, nouă au cauze străine gloriosului încununat. Triumful lui Voltaire pe scena Teatrului Francez, nu era oare acela al întregii filozofii a veacului său? În Franța, nu poți triumfa pînă cînd toată lumea nu se vede încununată o dată cu triumfătorul. De aceea, cele două femei aveau dreptate în presimțirile lor. Succesele geniului de provincie erau prea antipatice moravurilor nestrămutate din Angoulême, ca să nu fi fost puse în scenă de anumite interese sau de un sforar pătimaș, colaborări deopotrivă de primejdioase. Eve, ca multe dintre femei, era bănuitoare din instinct, fără a-și putea justifica sie înseși bănuiala. Adormind, își zise :

„Cine oare să țină aici atîta la fratele meu încît să fi stîrnit lumea? *Margaretele* nici n-au apărut încă și cum pot să-l felicite pentru un succes ce urmează să vină?”

Triumful acesta era, într-adevăr, opera lui Petit-Claud. În ziua în care preotul din Marsac îi adusese vestea înăpoyerii lui Lucien, avocatul lua masa de seară pentru înțîlia oară la doamna de Senonches, căreia trebuia să-i ceară oficial mîna pupilei. A fost una din acele mese de familie a căror solemnitate se vădește mai mult prin toalete decît prin numărul oaspeților. Deși se află în familie, cei de față știu că joacă teatru, și intențiile se întrevăd în purta-

rea fiecăruia. Françoise era îmbrăcată de parc-ar fi fost scoasă în vânzare. Doamna de Senonches își pusese pe dînsa tot ce avea mai ales. Domnul du Hautoy era în frac. Domnul de Senonches, căruia soția îi scrisese că doamna du Châtelet sosise la Angoulême și avea să apară în casa lor pentru întia oară, precum și că se arătase un ginere pentru Françoise, se întorsese de la domnul de Pimentel. Cointet, îmbrăcat cu mîndru-i frac castaniu de croială bisericască, lua ochii cu un diamant de șase mii de franci prins de guleru-i de dantelă : răzbunarea negustorului bogat pe aristocrația săracă. Petit-Claud, ferchezuit, pieptănat, săpunit, era tot atît de țeapăn ca de obicei. Nu se putea să nu-l asemuiești pe avocatul subțiratic, strîns în chingile costumului său, cu o viperă înghețată ; speranța însă îi sporea pînă-ntr-atîta vioiciunea ochilor săi coțofenești, pe față își puse atîta gheață, făcu atîta pe seriosul, încît ajunse pînă la demnitatea unui mic procuror ambițios. Doamna de Senonches îi rugase într-atît pe prietenii casei să nu scoată vreo vorbă despre *vederea* ce urma să aibă loc, precum nici despre apariția soției prefectului, încît se aștepta să-și vadă saloanele pline. În adevăr, prefectul și soția își făcuseră pînă atunci vizitele oficiale cu cărți de vizită, rezervîndu-și onoarea vizitelor personale ca un mijloc de acțiune. De aceea, aristocrația Angoulêmeului fu frămîntată de o curiozitate fără margini, care îi făcu chiar pe cîțiva din tabăra Chandour să vie și ei în casa Bargeton, căci se îndărătniceau a nu-i zice casa Senonches. Dovezile creditului contesei du Châtelet deșteptaseră numeroase ambiții ; și, pe lîngă toate, se spunea că ea însăși e atît de schimbată în bine, încît fiecare voia s-o aprecieze cu propriii săi ochi. Aflînd pe drum de la Cointet marea favoare pe care soția prefectului i-o făcea Zéphirinei, acceptînd să-i fie prezentat logodnicul Françoisei, Petit-Claud se hotărî să tragă foloase de pe urma situației false în care o punea pe Louise de Nègrepelisse înapoierea lui Lucien.

Domnul și doamna de Senonches făcuseră atâtea datorii cumpărînd casa, încît, ca niște adevărați provinciali, nici nu se gîndiră să-i aducă vreo schimbare. Astfel, că primul cuvînt al Zéphirinei adresat Louisei, ieșindu-i în întîmpinare, fu :

— Dragă Louise, uită-te... ești tot la tine acasă ! arătîndu-i candelabrul cu cristale, lemnăria și mobilierul ce-l vrăjise în trecut pe Lucien.

— Scumpa mea, e tocmai ceea ce vreau să-mi amintesc mai puțin, zise cu grație doamna prefect, rotîndu-și privirea ca să-i cerceteze pe cei de față.

Fiecare își mărturisî că Louise de Nègrepelisse nu mai semăna cu femeia pe care toți o cunoscuseră. Lumea pariziană în mijlocul căreia petrecuse optsprezece luni, întiile bucurii ale căsătoriei ce o transformau pe soție, după cum Parisul o transformase pe provincială, un fel de demnitate pe care ți-o dă vaza în lume, toate făceau din contesa du Châtelet o femeie ce semăna cu doamna de Bargeton tot pe atîta cît seamănă o fată de douăzeci de ani cu mamă-sa. Pe cap purta o pălărioară de dantelă și flori prinsă ușor într-un ac terminat cu un diamant. Părul pieptănat englezește îi ședea bine și o întinerea, ascunzîndu-i liniile feței. Rochia, croită de vestita Victorine, îi punea de minune în valoare talia. Umerii acoperiți cu un mic șal de dantelă abia se vedeau de sub o eșarfă din voal subțire, iscusit aruncată în jurul gîtului prea lung. În sfîrșit, se juca cu tot felul de nimicuri de efect cu a căror minuire nu se deprind niciodată femeile din provincie : o casoletă drăgălașă, prinsă cu un lăntîșor, îi atîrna de brățară, într-o mină ținea un evantai, precum și batista răsucită, fără a se arăta stingherită de ele. Gustul ales pentru cele mai mici podoabe, poza și manierele copiate după doamna d'Espard dovedeau din plin că Louise studiasse îndelung lumea mare din cartierul Saint-Germain. În schimb, pe bătrînul fante de pe vremea Imperiului căsătoria îl schim-

base dintr-o dată, așa precum pepenii, încă verzi în
ajun, se fac galbeni peste noapte. Văzînd pe chipul fericit
al soției tinerețea pe care Sixte o pierduse, invitații se
porniră în șoaptă pe nelipsitele glume provinciale, cu atît
mai mult, cu cît toate femeile mureau de ciudă pe noua
superioritate a fostei regine a Angoulême-ului; astfel
că perseverentul intrus trebui să plătească ponoasele în
locul soției sale. În afară de domnul de Chandour și de
soția lui, de răposatul Bargeton, de domnul de Pimentel
și de familia Rastignac, salonul era aproape tot atît de
populat ca și în ziua cînd Lucien citise versuri, căci sosi
și episcopul, urmat de marii săi vicari. Petit-Claud, la
vederea aristocrației din Angoulême în mijlocul căreia
nici nu se visa măcar cu patru luni înainte, simți cum i
se domolește ura împotriva clasei de sus. Contesa du
Châtelet i se păru fermecătoare și își zise :

„Iată femeia ce mă poate face substitut !“

Pe la mijlocul seratei, după ce stătuse cîte puțin de
vorbă cu fiecare din femei, schimbîndu-și tonul după im-
portanța persoanei și după purtarea avută în legătură cu
fuga ei cu Lucien, Louise se retrase în budoar împreună
cu episcopul. Zéphirine îl luă atunci de braț pe Petit-
Claud, căruia inima îi bătea să se spargă, și îl duse înspre
buduarul în care începuseră nenorocirile lui Lucien și
aveau apoi să se desăvîrșească.

— Îți prezint pe domnul Petit-Claud, draga mea ; și
mi-am luat această îngăduință, întrucît tot ce vei face
pentru dînsul va fi spre binele pupilei mele.

— Ești avocat, domnul meu ? îl întreabă de sus augusta
descendentă a familiei Nègrepelisse.

— Vai ! da, doamnă contesă. (Niciodată pînă atunci
fiul croitorului din Houmeau nu avusese prilejul să între-
buințeze aceste două cuvinte, ce îi umplură acum gura.)
Dar, reluă el, depinde de doamna contesă să mă aducă la

parchet. Domnul Milaud, din cîte se aude, pleacă la Nevers...

— Mi se pare, observă contesa, că sînt două clase de substitut. Aş vrea să te văd dintr-o dată prim-substitut... Dar, ca să mă ocup de dumneata şi să-ţi capăt postul, aş vrea să am şi eu o dovadă a devotamentului dumitale pentru dinastie, pentru religie şi mai ales pentru domnul de Villèle¹.

— O ! doamnă, spuse Petit-Claud apropiindu-se de urechea ei, sînt omul care ascultă orbeşte de rege.

— Este tocmai ceea ce ne trebuie astăzi, replică ea, trăgîndu-se îndărăt ca să-i dea de înţeles că nu mai voia să audă nimic spus la ureche. Dacă vei fi mereu pe placul doamnei de Senonches, biziue-te pe mine, adăugă ea cu un gest regesc de evantai.

— Doamnă, zise Petit-Claud, zărindu-l pe Cointet în uşa budoarului, Lucien e la Angoulême.

— Şi ce-i cu asta, domnul meu ? răspunse contesa cu un ton ce ar fi oprit orice fel de vorbă în gitlejul unui om obișnuit.

— Doamna contesă nu mă înţelege, reluă Petit-Claud, servindu-se de formula cea mai respectuoasă, vreau să-i dau o dovadă de devotamentul meu pentru persoana dînsiei. Cum doreşte doamna contesă ca tînărul geniu, pe care dînsa l-a creat, să fie primit în Angoulême ? Nu există o cale de mijloc : trebuie ori să fie dispreţuit ori ridicat în slavă.

Louise de Nègrepelisse nu se gîndise la această dilemă, în care era de-a dreptul interesată, mai mult datorită trecutului decît prezentului. Însă de sentimentele actuale ale contesei faţă de Lucien depîndea reuşita planului făurit de avocat ca să ajungă la arestarea lui Séchard.

¹ Contele de Villèle (1773—1854), ministru în timpul Restauraţiei, a prezidat guvernul din 1821 pînă în 1828, luînd unele din cele mai reacţionare măsuri ale regimului.

— Domnule Petit-Claud, zise ea de sus și cu demnitate, dumneata dorești să treci de partea guvernului. Află că cel dintîi principiu trebuie să fie că acesta n-a greșit niciodată și că femeile au încă și mai mult decît guvernele instinctul puterii și sentimentul demnității.

— Tot așa gîndeam și eu, doamnă, răspunse el cu grabă, uitîndu-se la contesă cu o atenție pe cît de adîncă, pe atît de puțin vădită. Lucien a sosit aci în cea mai neagră miserie. Însă, dacă trebuie întîmpinat cu ovații, pot să-l și constrîng, tocmai din pricina ovațiilor, să plece din Angoulême, unde sora și cumnatul său David Séchard sînt urmăriți fără cruțare...

Louise de Nègrepelisse arătă pe chipu-i semeț o ușoară plăcere repede înăbușită. Mirată de a fi fost atît de bine ghicită, îl privi pe Petit-Claud, în timp ce-și desfășura evantaiul, căci Françoise de la Haye tocmai intra în odaie, ceea ce îl dădu timp să găsească un răspuns.

— Domnule, zise ea cu un zîmbet semnificativ, vei fi foarte curînd procuror regal...

Nu înseamna oare că spusese tot, fără să se compromită ?

— O ! doamnă, exclamă Françoise repezindu-se să-i mulțumească soției prefectului, vă voi datora fericirea vieții mele ! Iar la ureche îi spuse, aplecîndu-se către protectoarea ei cu un gest de fetiță :

— M-aș fi prăpădit de inimă rea, rămînînd soția unui simplu avocat de provincie.

Zéphirine se azvîrlise astfel asupra Louisei, îndemnată fiind de Francis, care avea oarecare cunoștință a lumii birocratice.

— În primele zile ale oricărei numiri, fie că e vorba de un prefect, de o dinastie, sau de vreo funcție la o nouă întreprindere, îi zisese fostul consul general prietenei sale, oamenii sînt gata să te servească. Curînd, însă, își dau seama de neajunsurile protecției și te refuză scurt. Astăzi,

Louise va face pentru Petit-Claud demersurile pe care, peste trei luni, nu le-ar mai face pentru soțul tău.

— Doamna contesă s-a gîndit, zise Petit-Claud, la toate îndatoririle ce decurg din triumful poetului? Va trebui să-l primiți pe Lucien în casă tot timpul celor zece zile cît va dura entuziasmul nostru.

Contesa făcu un semn din cap spre a-l concedia pe Petit-Claud și se ridică, îndreptîndu-se spre doamna de Pimentel care se arătase în ușa budoarului. Mirată de vestea înălțării bătrînului de Nègrepelisse la rangul de pair, marchiza socotise necesar s-o lingusească pe femeia ce fusese destul de dibace ca să-și mărească trecerea, deși aproape că săvîrșise o greșeală față de societate.

— Draga mea, spune-mi te rog, de ce te-ai ostenit să-i faci tatălui tău un loc în Camera pairilor? Întrebă marchiza în mijlocul unei convorbiri confidentiale în care ea cedă terenul în fața superiorității *scumpei* sale Louise.

— Draga mea, mi s-a acordat cu atît mai ușor această favoare, cu cît tatăl meu n-are băieți și va vota totdeauna pentru coroană; însă, dacă eu voi avea băieți, nădăjduiesc că cel mare va moșteni titlul, stema și rangul bunicului.

Doamna de Pimentel văzu cu durere că nu poate fi ajutată în realizarea dorinței sale de a-l ridica pe domnul de Pimentel la rangul de pair de către o mamă a cărei ambiție se întindea asupra copiilor ce nu se născuseră încă.

— O am în mînă pe contesă, îi spunea Petit-Claud lui Cointet, plecînd de la serată, iar dumneavoastră veți avea, vă făgăduiesc, actul de asociație... Peste o lună, eu sînt primsupstitut, iar dumneavoastră veți fi stăpînul lui Séchard. Căutați-mi acum un succesor pentru biroul meu de avocat, care în cinci luni a ajuns cel dintîi din Angoulême...

— Nu-i trebuie omului decît să-ți dea nițel brînci, zise Cointet, gelos parcă de opera sa.

Oricine poate înțelege acum cauza triumfului lui Lucien în orașul natal. Întocmai ca acel rege al Franței care nu-l mai răzbuna pe ducele d'Orléans¹, Louise nu voia să-și amintească de insultele primite la Paris de doamna de Bargeton. Pe Lucien voia să-l patroneze, să-l copleșească cu protecția ei și să se scape de el *în mod onorabil*. Aflând toată intriga de la Paris din gura oamenilor, Petit-Claud ghicise bine ura vie pe care femeile i-o poartă bărbatului ce nu s-a priceput să le iubească în momentul când avuseseră ele chef să fie iubite.

A doua zi de la ovația ce justifică trecutul Louisei de Nègrepelisse, Petit-Claud, ca să-l dea gata de tot pe Lucien și să-l aibă în mână, se prezintă la doamna Séchard, în fruntea a șase tineri din oraș, toți foști colegi de liceu cu Lucien la Angoulême.

Delegația era trimisă acasă la autorul *Margaretelor* și al *Arcașului lui Carol al IX-lea* de către condiscipolii săi ca să-l roage să ia parte la banchetul ce voia să-l ofere marelui om ieșit din rîndurile lor.

— A ! tu ești, Petit-Claud ! exclamă Lucien.

— Întoarcerea ta, zise Petit-Claud, ne-a stimulat min-dria, am pus mîna de la mîna și îți pregătim o masă mă-reată. Directorul și profesorii noștri vin și ei ; și, după cum merg lucrurile, vor asista și autoritățile.

— Și în ce zi ? întrebă Lucien.

— Duminică.

— Mi-ar fi cu neputință, răspunse poetul, nu pot să primesc decît peste zece zile... Dar atunci, cu toată plăcerea...

— Bine, fie, zise Petit-Claud ; sintem la ordinele tale : peste zece zile.

¹ *Ludovic al XII-lea* (1462—1515), care, ca duce de Orléans, avusese hărțuiri de partizanii regentei Anne de Beaujen, și-a iertat adversarii cînd s-a urcat pe tron (1498), spunînd că „regele Franței nu răzbună injuriile aduse ducelui de Orléans”.

Lucien se purtă foarte frumos cu foștii săi colegi, care îi arătară o admirație aproape respectuoasă. Stătu de vorbă cu ei o jumătate de oră, cu mult spirit, căci se vedea așezat pe un soclu și voia să îndreptățească părerea localnicilor ; punându-și mîinile în buzunarele vestei, vorbi întocmai ca un om care privea lucrurile de la înălțimea unde l-au așezat concetățenii săi. Se arată modest, băiat de treabă, ca un geniu în halat și papuci. Se jelui ca un atlet ostenit de luptele de la Paris, dezamăgit mai ales; îi ferici pe colegi că nu plecaseră din provincie etc. Îi lăasă pe toți încîntați de el. Apoi îl luă pe Petit-Claud deoparte și îi ceru să-i spună adevărul asupra afacerilor lui David, învinovățindu-l pe el de starea în care se afla cumnatul său. Lucien voia să facă pe șiretul cu Petit-Claud. Acesta se strădui să-i sugereze fostului său coleg părerea că el, Petit-Claud, era un biet avocatul de provincie, lipsit de orice fel de iscusință. Alcătuirea actuală a societății, infinit mai complicată în mecanismul ei decît cea a societății antice, a avut ca efect subdivizarea facultăților omului. Altădată, oamenii de seamă, siliți să fie universali, apăreau în număr mic și străluceau ca niște torțe în mijlocul națiunilor din vechime. Mai tîrziu, cu toate că facultățile se specializară, valoarea era încă legată de cunoașterea în ansamblu a lucrurilor. Astfel, un om bogat în viclesuguri, cum s-a spus despre Ludovic al XI-lea, putea să se folosească de șiretenia lui în orice domeniu ; dar astăzi și valoarea s-a subdivizat. De pildă, cîte profesii, tot atîtea șiretenii deosebite. Un diplomat iscusit poate fi foarte ușor păcălit, în vreo afacere, în fundul unei provincii, de un avocat mediocru sau de un țaran. Cel mai isteț ziarist poate fi foarte nepriceput în materie de interese comerciale, și Lucien trebui să fie și fu într-adevăr tras pe sfoară de Petit-Claud. Viclean, avocatul scrisese el însuși articolul în care Angoulême-ul, în întrecere cu Houmeau, se vedea silit să-l sărbătorească pe Lucien. Concetățenii

lui Lucien, veniți în piața du Mûrier, erau lucrătorii tipografiei și fabricii de hirtie Cointet, împreună cu secretarii lui Petit-Claud, ai lui Cachan și cu câțiva colegi de liceu. Redevenit pentru poet prietenul de școală, avocatul își făcea pe bună dreptate socoteala că fostului său coleg o să-i scape, la un moment dat, secretul ascunzătorii lui David. Iar, dacă David pierea din vina lui Lucien, acesta nu mai putea rămîne la Angoulême. De aceea, ca să fie mai sigur de influența sa, făcu el pe inferiorul față de Lucien.

— Cum poți crede că n-am întreprins tot ce era cu putință ? îl întrebă Petit-Claud pe Lucien. Era doară vorba de sora prietenului meu de școală ; la tribunal însă, sînt unele situații în care trebuie să te dai bătut. David mi-a cerut, la 1 iunie, să-i asigur liniștea pe trei luni ; nu e în primejdie decît în septembrie și am reușit să-i sustrag toată averea din miinile creditorilor ; căci voi câștiga procesul la curte ; vor decide acolo, așa cum vreau eu, că privilegiul soției e absolut, că, în speță, nu acoperă nici o fraudă... Iar în ceea ce te privește pe tine, te întorci tu nefericit, dar ești un om de geniu... (Lucien făcu un gest ca omul căruia îi dai cu tămîierea prea în nas). Da, dragă, reluă Petit-Claud, am citit *Arcașul lui Carol al IX-lea* și e mai mult decît o simplă carte, e o carte mare ! Prefața n-ar fi putut-o scrie decît doi oameni : Chateaubriand sau tu !

Lucien primi lauda, fără să spună că prefața era de d'Arthez. Din o sută de scriitori francezi, nouăzeci și nouă ar fi făcut la fel.

— Știi că aici aveau aerul că nici nu te cunosc ? reluă Petit-Claud, prefăcîndu-se indignat. Cînd am văzut nepăsarea tuturor, mi-am pus în cap să revoluționez toată lumea asta. Am scris articolul pe care l-ai citit...

— Cum, tu erai ?... exclamă Lucien.

— Da, eu !... Am creat o rivalitate între Angoulême și Houmeau, i-am adunat pe tineri, foștii tăi colegi, și

am organizat serenada de ieri ; apoi, după ce i-am înflăcărat, am lansat subscripția pentru banchet. „Dacă David stă ascuns, măcar să-l încununăm pe Lucien !“ mi-am zis. Ba ceva mai mult, reluă Petit-Claud, am văzut-o pe contesa du Châtelet și i-am dat a înțelege că era datoră să-l scoată pe David din incurcătură ; ea poate și trebuie s-o facă. Dacă David a găsit într-adevăr secretul de care mi-a vorbit, guvernul n-o să sărăcească sprijinindu-l, și ce onoare pentru un prefect să i se datoreze întrucitva o atît de mare descoperire prin fericita protecție acordată inventatorului ! Își face faimă de administrator luminat... Sora ta s-a speriat de focul artileriei judecătorești ! I-a fost frică de fum... Războiul la tribunal costă tot atît de scump, ca și cel de pe cîmpul de bătălie ; David însă și-a păstrat poziția, e stăpîn pe secretul lui : nu poate fi arestat și nici nu va fi.

— Îți mulțumesc, dragul meu, și văd că-ți pot încredința planul meu, o să-mi ajuți să-l înfăptuiesc. (Petit-Claud îl privi pe Lucien, și nasul său ascuțit luă parcă un aer întrebător). Vreau să-l salvez pe Séchard, continuă Lucien cu oarecare îngîmfare ; eu sînt pricina nenorocirii lui, eu trebuie să îndrept totul... Am mai multă putere asupra Louisei...

— Care Louise ?

— Contesa du Châtelet !... (Petit-Claud făcu o mișcare). Am asupra ei mai multă putere, decît crede ea însăși, reluă Lucien ; numai că, dragul meu, am putere, dar n-am haine... (Petit-Claud mai făcu o mișcare de parcă ar fi vrut să-i ofere punga lui). Îți mulțumesc, zise Lucien, strîngîndu-i mîna lui Petit-Claud. Peste zece zile, îi voi face o vizită doamnei prefect și trec și pe la tine.

Și se despărțiră cu strîngeri prietenești de mină.

„Trebuie să fie poet, își zise Petit-Claud, pentru că e nebun.“

„Orice s-ar spune, gîndea Lucien, întorcîndu-se către sora lui, numai colegii de şcoală îţi sînt prieteni adevăraţi.“

— Dragă Lucien, îi spuse Ève, ce ţi-a făgăduit Petit-Claud, ca să-i arăţi atîta prietenie? Păzeşte-te de el!

— De el? exclamă Lucien. Ascultă Ève, reluă el, părăind că se gîndeşte la ceva, tu nu mai crezi în mine, nu mai ai încredere nici în Petit-Claud; însă peste douăsprezece-cincisprezece zile, o să-ţi schimbi părerea, adăugă el cu oarecare îngîmfare...

Lucien se urcă în odaia lui şi îi scrisese această scrisoare lui Lousteau :

Dragă prietene, din noi doi, doar eu pot să-mi amin-tesc de hîrtia de o mie de franci ce ţi-am împrumutat-o; însă cunosc prea bine, din nenorocire, situaţia în care te afli cînd îmi deschizi scrisoarea, ca să nu adaug îndată că nu ţi-i cer în aur sau argint; nu, ţi-i cer în credit, cum i-aş cere Florinei în plăceri. Avem amîndoi acelaşi croitor, aşa că poţi să-l pui să-mi facă în cel mai scurt timp posibil un costum de haine. Fără să fiu aici chiar în costumul lui Adam, totuşi nu pot să ies în lume. Onorurile departamentale datorate celor ce s-au ilustrat la Paris mă aşteptau aici, spre marea mea surprindere. Sînt eroul unui banchet, nici mai mult, nici mai puţin, ca un deputat de stînga¹; înţelegi acum nevoia unui frac? Făgăduieşte plata; ai grijă tu, dă-i cu gura; în sfîrşit, joacă o scenă inedită din Don Juan cu domnul Dimanche², căci trebuie să mă înţolesc cu orice preţ! N-am decît nişte zdrenţe pe mine; aşa că pricepi! Sîntem în august, e o vreme minunată; ergo, ai grijă să primesc, pe la sfîr-

¹ În timpul lui Balzac, banchetele serveau partizanilor stîngii drept pretext de adunare; procedeul a continuat pînă în 1848.

² Într-o scenă din comedia cu acelaşi nume a lui Molière, Don Juan îşi amăgeşte creditorul, domnul Dimanche, care venise să-l ceară bani, purtîndu-se foarte curtenitor cu el.

șitul săptămînii, un costum frumușel de dimineață : o mică redingotă verde-bronz închis, trei veste, una galbenă, alta fantaisie, a treia albă ; pe urmă, trei perechi de pantaloni de sucit capul tuturor femeilor, o pereche albă de stofă englezească, alta de nanghin, a treia de un postav subțire negru, în sfîrșit, un frac negru și o vestă de satin negru pentru seară. Dacă ți-ai găsit vreo Florine oarecare, mă las în grija ei pentru două cravate fantaisie. Asta nu-i nimic, căci mă bizui pe tine, pe dibăcia ta : de croitor nu-mi pasă. Dragă prietene, de atîtea ori am regretat-o însă împreună : inteligența mizeriei, care este desigur cea mai activă otravă ce-l chinuie pe omul prin excelență, pe parizian ! Inteligența aceasta, care o întrece și pe-a diavolului, n-a găsit încă mijlocul de a avea pe credit o pălărie ! Cînd vom fi reușit să lansăm moda pălăriilor de o mie de franci, atunci pălăriile or să ne fie și nouă accesibile ; dar, pînă atunci, sîntem siliți să avem mult aur în buzunare ca să ne putem plăti o pălărie. Ah ! cît rău ne-a făcut Comedia Franceză cu vorba asta : «Lafleur, să-mi pui aur în buzunare !»¹ Îmi dau seama prin urmare de greutatea executării cererii mele : mai pune deci o pereche de ghete, una de pantofi de lac, o pălărie, șase perechi de mănuși, la ceea ce trimite croitorul ! Inseamnă să cer imposibilul, știu. Dar asta-i viața oamenilor de litere... Nu-ți spun decît un lucru : fă minunea asta încropind vreun articol mare sau vreo infamie mică, te socotesc achitat și te descarc de datorie. Și e o datorie de onoare, dragul meu, stă de douăsprezece luni pe carnet : te-ai rușina și tu, dacă ai putea să te rușinezi. Dragă Lousteau, lăsînd gluma la o parte, mă aflu în niște împrejurări foarte grele. Dă-ți seama numai după atîta : Scoica s-a îngrășat, e nevasta Cocostîrcului, iar Cocostîr-

¹ Lafleur este valetul isteț din comediile veacului al XVIII-lea și din unele ale lui Regnard (1655—1709).

cul e prefect la Angoulême. Perechea asta poate face mult pentru cumnatul meu, pe care l-am pus într-o situație îngrozitoare, stă ascuns, creditorii îl urmăresc pentru cambia mea !... Sînt nevoit să mă arăt în fața doamnei prefect și să-mi recapăt ascendentul asupra ei cu orice preț. E groaznic cînd te gîndești că soarta lui David Séchard atîrnă de o pereche bună de ghete, de niște ciorapi cenușii de mătase cu baghetă (vezi să nu-i uiți) și de o pălărie nouă !... O să fac pe bolnavul pentru moment, o să mă bag în pat, cum a făcut Duvicquet ca să scap de graba concetățenilor mei de a mă sărbători. Ieri mi-au făcut o serenadă. Încep să mă întreb cîți proști trebuie puși laolaltă ca să alcătuiască acest cuvînt : c o n c e t ă ț e n i i m e i, de cînd am aflat că entuziasmul localnicilor se datorește cîtorva dintre foștii mei colegi de școală.

Dacă ai putea strecura în vreun ziar cîteva rînduri despre primirea mea aici, m-ai înălța cu cîteva tocuri de ghete. Aș face-o astfel pe Scoică să simtă că am, dacă nu prieteni, măcar oarecare credit în presa pariziană. Cum nu renunț la nici una din speranțele mele, o să te răsplătesc pentru serviciul acesta. Dacă ai cumva nevoie de un articol de fond despre vreo carte nouă, am timp aici să reflectez în voie. Nu-ți mai spun decît atît, dragă prietene : mă bizui pe tine, după cum și tu poți să te bizui pe acela care, cu drag, te îmbrățișează,

Lucien de R.

P.S. Trimite-mi totul la post-restant.

Scrisoarea aceasta, în care Lucien își reluu tonul superiorității pe care succesul i-o reda, îi reaminti de Paris. Cufundat de șase zile în calmul absolut din provincie, gîndul i se întoarse spre necazurile îndurate, încîntătoare totuși, resimți anumite păreri de rău, o săptămînă întreagă stătu preocupat de contesa du Châtelet ; în sfîrșit, acordă atîta importanță reapariției sale în lume, încît cobori, la

căderea serii, în Houmeau să vadă la biroul diligențelor dacă i-au sosit pachetele de la Paris, era frământat de nesiguranță și nerăbdare, ca o femeie care și-a pus ultimele speranțe într-o toaletă și ar fi nemângiată să n-o aibă.

— Ah ! Lousteau ! îți iert toate trădările, își zise el văzînd după forma pachetelor că trebuie să-i fi trimis tot ceea ce ceruse.

În cutia de pălării găsi scrisoarea următoare :

Din salonul Florinei

Dragul meu,

Croitorul s-a purtat ca un om de treabă ; însă, după cum cu istețimea ta presimțiseși, procurarea cravatelor, a pălăriei, a ciorapilor de mătase ne-a tulburat mințile, căci pungile n-aveau de ce să fie tulburate. Vorbeam și cu Blondet : ar fi avere de făcut deschizînd o casă în care tinerii să găsească ceea ce costă puțin. Pentru că, pînă la urmă, plătim foarte scump ceea ce nu plătim. Insuși marele Napoleon, oprit din goana lui spre Indii de lipsă unei perechi de cizme, a spus-o : Afacerile ușoare nu reușesc niciodată ! Așadar, toate mergeau, afară de încălțămîntea ta... Te vedeam îmbrăcat, dar fără pălărie ! Cu vestă, dar fără pantofi, și mă gîndeam să-ți trimit niște încălțăminte americănească, pe care a primit-o Florine ca o curiozitate de la un american. Florine ne-a dat un pumn de patruzeci de franci să-i jucăm pentru tine. Nathan, Blondet și cu mine am fost atît de norocoși ne jucînd pentru noi, încît am fost destul de bogați ca s-o luăm la supeu și pe Torpila, fosta fetiță a lui des Lupeaulx. Frascati ne datora atîta lucru. Florine s-a îngrijit de cumpărături ; a mai adăugat trei cămăși bune. Nathan îți oferă un baston, Blondet, care a cîștigat trei sute de franci, îți trimite un lanț de aur. Fetița a pus și ea un ceas de aur, pe care i l-a dat un „client“, și care nu merge : „E o rablă ca și el !“ ne-a spus ea. Bixiou,

care ne-a găsit la Rocher-de-Cancalle, ți-a pus o sticlă de apă de Colonia în pachetul ce ți-l trimite Parisul. Primul-comic de la teatrul nostru a rostit : „Dacă asta îl poate face fericit, fie...” cu tonul acela de bas și cu îngîmfarea burgheză pe care o imită așa de strașnic. Toate astea îți dovedesc, dragă copile, cît ținem noi la prietenii noștri cînd sînt la ananghie. Florine, pe care am avut slăbiciunea s-o iert, te roagă să ne trimiți un articol despre ultima carte a lui Nathan. Adio, fiule ! Nu pot decît să te plîng că te-ai întors în scorbura din care ieșiseși cînd ți-ai făcut un adevărat camarad din

Prietenul tău
Etienne L.

— Bieții băieți, au jucat pentru mine ! își zise el mișcat.

Din locurile nesănătoase sau din cele în care am suferit mai mult se ridică niște duhori ce ni se par adieri din paradis. Într-o viață monotonă, amintirea durerilor e ca o bucurie de neînțeles. Eve rămase fără grai, cînd frațele coborî din camera lui cu hainele cele noi ; nu-l mai recunoștea.

— Acum pot să mă plimb pe Beaulieu, exclamă el ; n-o să se mai zică despre mine : „S-a întors acasă în zdrențe !” Uite un ceas pe care o să ți-l dau ție ; seamănă cu mine : e stricat.

— Ce copil ești !... zise Eve. Nu poate cineva să fie supărat pe tine.

— Crezi tu, fată dragă, că am cerut toate astea prostește, ca să fac pe grozavul față de lumea din Angoulême, de care nu-mi pasă nici atîtica ? zise el tăind aerul cu bastonul lui cu minerul de aur cizelat. Vreau doar să îndrept răul pe care l-am făcut și m-am echipat de luptă.

Succesul pe care-l obținu Lucien cu eleganța lui fu singurul triumf adevărat, dar fu nemărginit. Invidia dezleagă limbile, după cum admirația le amuțește. Femeile

se innebuniră după el, bărbații îl birfiră, iar Lucien putu să spună, vorba cîntecului : *Îți mulțumesc, o ! haină-a mea !* Lăsă două cărți de vizită la prefectură și îi făcu o vizită și lui Petit-Claud, pe care nu-l găsi acasă. A doua zi, ziua banchetului, ziarele din Paris conțineau toate, la rubrica Angoulême-ului, rîndurile următoare :

ANGOULÊME. *Întoarcerea poetului, al cărui debut s-a bucurat de un succes atît de răsunător, a autorului Arcașului lui Carol al IX-lea, singurul roman istoric scris în Franța fără a-l imita pe Walter Scott, și a cărui prefață e un eveniment literar, a fost întîmpinată cu o ovație deopotrivă de măgulitoare pentru oraș cît și pentru domnul Lucien de Rubempré. Orașul natal s-a grăbit să-i ofere un banchet patriotic. Noul prefect, abia instalat, s-a alăturat manifestației publice preamărindu-l pe autorul Margaretelor, al cărui talent fu mult încurajat la început de doamna contesă du Châtelet.*

În Franța cînd se apucă lumea cu avînt de ceva, nimeni n-o mai poate opri. Colonelul regimentului din garizoană oferi muzica. Directorul restaurantului *Clopotul*, ale cărui expediții de curcani umpluți ajung pînă în China și se trimit în porțelanuri scumpe, însărcinat cu organizarea banchetului, își decorase sala cea mare cu perdele pe care niște cununi de laur și buchete de flori făceau un efect măreț. Pe la orele cinci, patruzeci de persoane se adunaseră acolo, în ținută de ceremonie. O mulțime de peste o sută de locuitori, atrași mai ales de muzica din curte, îi reprezenta pe concetățeni.

— Tot Angoulême-ul a venit ! zise Petit-Claud, uitîndu-se pe fereastră.

— Nu înțeleg nimic, îi spunea Postel nevaste-si, care venise să asculte muzica. Cum ! prefectul, administratorul financiar, colonelul, directorul pulberăriei, deputatul nostru, primarul, directorul liceului, președintele tribunalului, procurorul, domnul Milaud, toate autoritățile s-au adunat aici !

Cînd se așezară la masă, muzica își începu programul cu niște variații pe aria *Trăiască regele, trăiască Franța*, care n-a putut deveni populară. Erau orele cinci. La opt, un tort de șaizeci și cinci de porții, cu o Franță de ciocolată pe deasupra, dădu semnalul toasturilor.

— Domnilor, zise prefectul ridicîndu-se, pentru rege !... pentru dinastie ! Nu datorăm oare păcii instaurate de Bourboni generația de poeți și de gînditori care păstrează în mîna Franței sceptrul literaturii ?

— Trăiască regele ! strigară mesenii, printre care partizanii guvernului erau în număr mai mare.

Bătrînul director al liceului se ridică.

— În cinstea tînărului poet, zise el, eroul zilei, care a știut, într-un gen socotit atît de dificil de către Boileau¹, să unească grația și poezia lui Petrarca cu talentul de prozator !

— Bravo ! Bravo !

Colonelul se sculă în picioare.

— Domnilor, în cinstea regalistului ! căci eroul acestei sărbătoriri a avut curajul să apere principiile cele bune !

— Bravo ! făcu prefectul, care dădu tonul aplauzelor. Petit-Claud se ridică și el.

— Toți colegii lui Lucien închină în cinstea liceului din Angoulême, în cinstea venerabilului nostru director, care ne e atît de drag și căruia avem datoria a-i recunoaște toată partea ce i se cuvine din succesele noastre !

Bătrînul director, care nu se aștepta la acest toast, își șterse ochii înlăcrămați. Lucien se ridică de pe scaun : orice zgomot încetă, iar poetul se făcu la față alb ca varul. În momentul acela, bătrînul director, care se afla la stînga lui, îi puse pe cap o cunună de laur. Toți bătură din palme. Lucien avu lacrimi în ochi și în glas.

¹ Cîntul al II-lea din *Arta poetică* a lui Boileau (1669—1674) cuprinde celebrul vers : „Un sonet fără cusur valorează singur cît un lung poem“.

— E amețit, îi spuse lui Petit-Claud viitorul procuror din Nevers.

— Dar nu de vin, răspunse avocatul.

— Scumpi compatrioți, dragi colegi, zise în fine Lucien, aș vrea ca Franța întreagă să fie martoră la această scenă. În felul acesta se înalță oamenii și se obțin în țara noastră operele și acțiunile de seamă. Dar, văzînd puținul pe care l-am făcut și marea cinste ce mi se decerne, nu pot decît să mă simt rușinat și să las în seama viitorului îndreptățirea sărbătoririi de azi. Amintirea acestei clipe îmi va da puteri în luptele ce le voi mai duce. Îngăduiți-mi să semnez omagiilor dumneavoastră pe aceea care a fost și prima mea muză și protectoarea mea, și să beau și în cinstea orașului meu natal : deci, în cinstea frumoasei contese Sixte du Châtelet și în cinstea nobilului oraș Angoulême !

— N-a scos-o rău la capăt, zise procurorul, care dădu din cap aprobator ; căci toasturile noastre erau pregătite, pe cînd al lui e improvizat.

La orele zece, mesenii plecară în pîlcuri. David Séchard, auzind acea muzică neobișnuită, o întrebă pe Basine :

— Ce se întîmplă în Houmeau ?

— Îl sărbătoresc, îi răspunse ea, pe cumnatul dumitale, Lucien.

— Desigur, zise el, i-a părut tare rău că nu mă vede și pe mine acolo !

La miezul nopții, Petit-Claud îl conduse pe Lucien pînă în piața du Mûrier. Acolo, Lucien îi spuse avocatului :

— Dragul meu, de aici înainte sîntem ca frații.

— Mîine, zise avocatul, se semnează contractul meu de căsătorie, la doamna de Senonches acasă, cu domnișoara Françoise de la Haye, pupila dînzei ; fă-mi plăcerea să vii și tu ; doamna de Senonches m-a rugat să te

aduc, o s-o vezi și pe contesă, care va fi foarte măgulită de toastul tău, de care cu siguranță că i se va vorbi.

— Am știut eu ce fac, spuse Lucien.

— O ! tu ai să-l salvezi pe David !

— Sînt sigur, răspunse poetul.

În momentul acela, David răsări lângă cei doi ca prin minune. Iată de ce. El se afla într-o situație destul de grea : soția îi interzicea cu desăvîrșire și să-l primească pe Lucien, și să-i spună acestuia locul ascunzătorii, în timp ce Lucien îi scria scrisorile cele mai călduroase, asigurîndu-l că în cîteva zile va îndrepta răul făcut. Acum, domnișoara Clerget tocmai îi dăduse lui David următoarele două scrisori, spunîndu-i și pricina muzicii care îi ajungea la ureche :

Dragul meu, fă ca și cum Lucien n-ar fi aici ; nu te îngriji de nimic și întipărește-ți bine în minte lucrul acesta : siguranța noastră vine doar din neputința dușmanilor tăi de a afla unde te ascunzi. Nenorocirea mea e că am mai multă încredere în Kolb, în Marion, în Basine, decît în fratele meu. Din păcate, bietul Lucien nu mai e nevinovatul și iubitorul poet pe care l-am cunoscut noi. Tocmai pentru că vrea să se amestece în treburile noastre și că are pretenția să ne plătească datoriile (din mîndrie, dragă David !...), mă tem de el. A primit de la Paris niște haine frumoase și cinci monede de aur într-o pungă frumoasă. Mi le-a dat mie, și acum trăim din banii ăștia. În sfîrșit, avem un dușman mai puțin : tatăl tău a plecat și aceasta i-o datorăm lui Petit-Claud, care i-a descoperit intențiile și i le-a spulberat îndată, spunîndu-i că tu n-o să faci nimic fără el, adică fără Petit-Claud, care n-o să te lase să cedezi nimic din descoperirea ta pînă nu obții o despăgubire prealabilă de treizeci de mii de franci : cincisprezece mii ca să-ți plătești datoriile, și cincisprezece mii pe care o să-i primești în orice caz, fie că reușești, fie că nu. Pe Petit-Claud nu izbutesc să-l înțeleg. Te îmbrățișez cum își îmbrățișează o soție bărbatul ne-

fericit. Micul nostru Lucien e bine. Cît rău îmi face să văd floricea asta căpătînd culori și crescînd în mijlocul furtunilor din casa noastră ! Mama, ca de obicei, se roagă lui Dumnezeu și te îmbrățișează aproape tot atît de călduros ca și soția ta,

Eve

Petit-Claud și frații Cointet spăimîntați de șiretenia țărănească a bătrînului Séchard, scăpaseră de el, după cum se vede, cu atît mai ușor, cu cît se apropia și culesul care îl chema la vie.

Scrisoarea lui Lucien, primită o dată cu a Èvei, era concepută astfel :

Dragă David, toate merg bine. M-am echipat din creștet pînă în tălpi ; pornesc la luptă începînd chiar de astăzi ; în două zile, voi ajunge departe. Cu cîtă bucurie te voi îmbrățișa cînd vei fi liber și scăpat de datoriile mele ! Inșă sînt jignit pe veci în inimă de neîncrederea ce mi-o arată mereu sora și mama. Parcă nu știu eu că te ascunzi la Basine acasă ? De cîte ori vine la noi Basine, am vești de la tine și răspuns la scrisorile mele. Era, de altminteri, lesne de înțeles că sora-mea nu se putea încrede decît în tovarășa ei de atelier. Astăzi, voi fi cu gîndul alături de tine, și nespus de întristat că nu iei și tu parte la sărbătorirea mea. Mîndria Angoulême-ului mi-a adus un mic triumf care, peste cîteva zile, va fi cu desăvîrșire uitat, dar la care bucuria ta ar fi fost singura sinceră. În sfîrșit, încă vreo cîteva zile și îi vei ierta totul aceluia care socotește mai presus de orice altă glorie pe aceea de a fi

Fratele tău,
Lucien

David își simți inima împărțită între cele două forțe, deși inegale : căci pe soție o adora, pe cînd prietenia pentru Lucien scăzuse de cînd pierduse stima față de el. Dar,

în singurătate, sentimentele capătă cu totul altă intensitate. Omul singur, și lăsat prada unor preocupări ca acelea ce-l munciau pe David, cade înfrînt de unele gînduri împotriva cărora, în mediul vieții de toate zilele, ar găsi puncte de sprijin. Astfel, citind scrisoarea lui Lucien în mijlocul fanfarelor acelui triumf neașteptat, fu adînc mișcat, văzînd exprimată în ea tocmai părerea de rău pe care el însuși o dorea. Sufletele duioase nu rezistă la aceste mici efecte de sentiment, pe care le cred la fel de puternice la alții ca și la dînșii. Nu-i oare tocmai picătura de apă ce se rostogolește din cupa plină?... De aceea, către miezul nopții, toate rugămințile Basinei nu-l putură opri pe David de a se duce să-l vadă pe Lucien.

— Nimeni, îi zise el, nu se plimbă la ceasul ăsta pe străzile Angoulême-ului, n-or să mă vadă, nu mă pot aresta noaptea; și dacă mă întilnește cineva, n-am decît să folosesc mijlocul născocit de Kolb ca să mă întorc la ascunzătoare. Pe urmă, e și multă vreme de cînd nu mi-am mai îmbrățișat soția și copilul.

Basine se dădu bătută și îl lăsă să iasă pe David, care striga: „Lucien!“ în clipa cînd Lucien și Petit-Claud se despărteau. Și cei doi frați se aruncară unul în brațele celuilalt plîngînd. Nu sînt multe clipe din acestea în viață. Lucien simțea căldura uneia din acele prietenii de care nu te poți niciodată îndoi și pe care-ți pare rău că ai înșelat-o. David simțea nevoia să ierte. Inventatorul, nobil și generos, voia mai ales să-i facă puțină morală lui Lucien, ca să risipească norii ce umbreau dragostea dintre frate și soră. În fața acestor considerații de sentiment, toate primejdiile născute din lipsa de bani pieriseră.

Petit-Claud îi spuse clientului său:

— Dă fuga acasă, alege-te măcar cu ceva de pe urma imprudenței, îmbrățișează-ți soția și copilul... și ferește-te să te vadă cineva!

„Ce noroc! își zise Petit-Claud, rămînînd singur în piața du Mûrier. Ah! dacă ar fi aici Cérizet...”

Pe cînd avocatul își vorbea singur de-a lungul ulucilor ce îngrădeau locul pe care se înalță mîndru astăzi Palatul de Justiție, auzi ciocănind în spatele lui într-o scîndură, ca și cum ar fi ciocănit cineva într-o ușă.

— Sînt aici, zise Cérizet printre două uluci. L-am văzut pe David venind din Houmeau. Bănuiam eu unde se ascunde, dar acum sînt sigur, și știu de unde să-l iau ; însă, ca să-i întindem o cursă, e nevoie să aflăm cîte ceva din planurile lui Lucien, și dumneata, poftim ! îl trimiți în casă ! Măcar rămii acum aici, sub un pretext oarecare. Cînd David și cu Lucien or să iasă, adu-i aici lingă mine ; or să se creadă singuri, și o să aud ultimele cuvinte cînd se vor despărți.

— Ești un diavol și jumătate, îi zise în șoaptă Petit-Claud.

— Pe toți dumnezeii, izbucni Cérizet, ce n-aș face ca să capăt ce mi-ai făgăduit !

Petit-Claud se depărtă de uluci și se plimbă prin piața du Mûrier uitîndu-se înspre ferestrele odăii unde era strînsă familia și gîndindu-se la viitorul lui, ca spre a-și face curaj ; căci dibăcia lui Cérizet îi îngăduia să dea lovitura din urmă. Petit-Claud era un om dintre aceia nespuse de șireți și cu două fețe, care nu se lasă ademenit de prezent sau de vreo prietenie oarecare, căci studiasse prea bine nestatornicia inimii omenești, ca și strategia intereselor. De aceea, la început nu se prea încrezuse în Cointet. În cazul cînd înșurătoarea lui nu s-ar fi făcut, fără să poată avea totuși dreptul de a-l învinovăți pe Cointet cel mare de trădare, el își luase măsuri să-i facă mizerii ; însă, începînd cu succesul său din casa doamnei de Senonches, Petit-Claud juca într-adevăr cîstit. Planul de-al doilea nemaifiîndu-i folositor, devenea primejdios pentru situația politică spre care năzuia. Iată bazele pe care voise să-și clădească importanța-i viitoare : Gannerac și cîțiva mari negustori începeau să formeze în Houmeau un comitet liberal care avea legături, datorită comerțului,

cu șefii opoziției. Aducerea la putere a guvernului Villèle de către Ludovic al XVIII-lea, cu puțin înainte de a muri, fu semnalul unei schimbări în comportarea opoziției, care, de când murise Napoleon, renunța la periculoasa cale a conspirațiilor. Partidul liberal își organiza în fundul provinciei sistemul său de rezistență legală : năzuia să pună mîna pe „materia“ electorală, spre a-și atinge scopul numai prin convingerea maselor. Liberal înverșunat și născut în Houmeau, Petit-Claud fu promotorul, sufletul și consilierul secret al opoziției constituite în orașul de jos, și asuprite de aristocrația din orașul de sus. El, cel dintîi, le atrase atenția asupra pericolului de a-i lăsa pe cei doi Cointet să dispună singuri de toată presa din departamentul Charentei, unde opoziția era datoare să-și aibă și ea organul, spre a nu rămîne mai prejos de celelalte orașe.

— Fiecare din noi să-i dea cîte o hîrtie de cinci sute de franci lui Gannerac, care va strînge astfel vreo douăzeci și ceva de mii de franci ca să cumpere tipografia Séchard, din care vom face ce vom vrea, după ce-l vom avea și pe proprietar la mînă printr-un împrumut, zisese Petit-Claud.

Avocatul izbuti să-și vadă propunerea aprobată, pentru a-și întări în acest fel dubla-i poziție față de Cointet și de Séchard, și își aruncă ochii, cum era și firesc, asupra unei lichele de teapa lui Cérizet ca să facă din el omul devotat al partidului.

— Dacă poți să-l descoperi pe fostul tău jupîn și să ni-l dai pe mînă, îi spuse el fostului șef de atelier de la Séchard, o să ți se dea cu împrumut douăzeci de mii de franci ca să-i cumperi tipografia, și foarte probabil să te punem în fruntea ziarului. Așa că, pînă atunci, fă treabă bună !...

Mai sigur de zelul unui om ca Cérizet, decît de cel al tuturor Doublon-ilor din lume, Petit-Claud îi făgăduise

atunci lui Cointet cel mare arestarea lui Séchard. Însă, de cînd Petit-Claud nutrea speranța de a intra în magistratură, prevedea că va fi nevoit să le întoarcă spatele liberalilor, și întăritase atît de bine spiritele din Houmeau, încît fondurile necesare achiziționării tipografiei erau strînse. Petit-Claud se hotărî atunci să lase lucrurile să-și urmeze drumul lor firesc.

— Eh, își zise el, Cérizet o să săvîrșească cine știe ce delict de presă, de care mă voi folosi ca să-mi arăt talentele de procuror.

Se duse la ușa tipografiei și îi spuse lui Kolb, care făcea de strajă :

— Dă fuga sus la David și spune-i să profite de ora asta și să plece. Fiți cu ochii în patru ; eu mă duc, e ora unu...

Cînd Kolb părăsi postul, Marion îi luă locul. Lucien și David coborîră. Kolb porni la o sută de pași înaintea lor, iar Marion la o sută de pași în urmă. Cînd cei doi frați trecură prin dreptul ulucilor, Lucien îi vorbea cu aprindere lui David.

— Dragul meu, îi zise el, planul meu e foarte simplu ; dar cum să ți-l spun de față cu Ève care nu i-ar înțelege niciodată mijloacele ? Sint sigur că Louise are în fundul inimii o dorință pe care voi ști eu să i-o trezesc, numai așa, ca să mă răzbun pe neghiobul de prefect ! Dacă ne iubim măcar o săptămînă, o pun să-i ceară ministrului un ajutor de douăzeci de mii de franci pentru tine. Mîine o revăd pe ființa asta în micul budoar unde a început dragostea noastră, și unde, după cîte spune Petit-Claud, nimic nu s-a schimbat : o să joc teatru. Așa că, poimîine dimineața îți trimit prin Basine un bilet ca să-ți dau o veste dacă am reușit... Cine știe ? poate că vei fi liber !... Înțelegi acum pentru ce am vrut haine de la Paris ? Nu poți juca în zdrențe rolul de june-prim.

La șase dimineața, Cérizet se înfățișa lui Petit-Claud.

— Mîine, la prînz, Doublon să fie gata ; o să pună mîna pe omul nostru, răspund eu, îi zise parizianul ; sînt prieten bun cu una din lucrătoarele de la domnişoara Clerget, înţelegei ?...

După ce ascultă planul lui Cérizet, Petit-Claud alergă într-un suflet la Cointet.

— Faceţi în aşa fel încît, astă-seară, domnul du Hautoy să se hotărască a-i da Françoisei nuda proprietate a bunurilor sale, iar peste două zile, dumneavoastră iscăliţi un act de asociaţie cu Séchard. Drept garanţie, eu nu mă însor decît după o săptămînă de la încheierea contractului ; în felul acesta, rămînem în termenii învoielii noastre : dai, dau. Trebuie, însă, să iscodim bine ce se va petrece la doamna de Senonches între Lucien şi contesa du Châtelet, aici e totul... Dacă Lucien speră să reuşească cu ajutorul ei, David e al nostru.

— Ai să ajungi, cred, ministru de justiţie, zise Cointet.

— Şi de ce nu ? Şi domnul de Peyronnet¹ a ajuns ! spuse Petit-Claud, care nu-şi lepădase cu totul pielea de liberal.

Prezenţa celor mai mulţi dintre nobilii din Angoulême la semnarea contractului se datora situaţiei dubioase a domnişoarei de la Haye. Sărăcia viitoare a căsnicii sporea interesul pe care lumii îi place să-l arate în asemenea ocazii ; căci se întîmplă cu binefacerile ca şi cu triumfurile : lumii îi e pe plac o milostenie care îi satisface amorul propriu. De aceea, marchiza de Pimentel, contesa du Châtelet, domnul de Senonches şi alţi doi-trei obişnuţi de-ai casei îi făcură Françoisei cîteva daruri de care se vorbea mult în oraş. Fleacurile acestea de efect, împreună cu trusoul pregătit de un an de către Zéphirine, cu bijuteriile naşului şi cu darurile după daţină ale ginerelui,

¹ Ministru al lui Ludovic al XVII-lea şi al lui Carol al X-lea, a servit reacţiunea semnînd decretul de dizolvare a Camerei şi colaborînd la „ordonanţele“ absolutiste.

o consolară pe Françoise și stîrniră curiozitate mai multor mame, care-și aduseră și fiicele. Petit-Claud și Cointet observară că nobilii din Angoulême îi tolerau și pe unul și pe celălalt în Olimpul lor, ca pe o necesitate : unul era doară administratorul averii, subtutorele Françoisei ; iar celălalt era indispensabil la semnarea actului, ca spînzuratul la execuție ; dar, o dată căsătoria celebrată, dacă doamna Petit-Claud își păstra dreptul de a veni acasă la nașă, soțul își dădea seama că va fi primit anevoie și plănuia deci să se impună singur acestor oameni semeți. Rușinîndu-se de rudele sale prea de jos, avocatul îi trimise vorbă mamei lui la Mansle, unde ea se retrăsese, să spună că e bolnavă și să-și dea consimțămîntul în scris. Destul de umilit că se înfățișează fără rude, fără protectori, fără semnături lingă a lui, Petit-Claud era deci foarte fericit să vină cu un om celebru, prieten de-al său, și pe care contesa dorea să-l revadă. De aceea se duse să-l ia pe Lucien de acasă cu trăsura. Pentru această serată de poamină, poetul își făcuse o toaletă ce avea să-i dea, fără nici o îndoială, o superioritate asupra tuturor bărbaților de acolo. Doamna de Senonches anunțase de altminteri că va veni și eroul momentului, iar întrevederea celor doi amanți certați era una din scenele de care provincia e foarte ahtiată. Lucien ajunsese un fante ; se zvonea că e atît de frumos, de schimbat, de minunat, încît toate femeile din Angoulême ardeau de dorința de a-l revedea. După moda epocii de atunci, cînd s-a trecut de la pantalonii scurți de bal la urîții pantaloni de azi, el își pusese o pereche de pantaloni negri, strînși pe corp. Bărbații își arătau încă pe vremea aceea formele, spre marea desperare a celor slăbănogi sau schilozi ; iar ale lui Lucien erau apoloniene. Ciorapii de mătase cenușie cu baghetă, pantofii de lac, vesta de satin negru, cravata, toate fură bine trase, întinse, lipite parcă de el. Părul blond și bogat, bine ondulat, îi scotea în evidență fruntea albă, în jurul căreia i se vedeau bucele ridicate cu o grație căutată. Ochii-i

scăpărau de mindrie. Mîinile lui mici, femeiești, nu aveau să se arate neînmănușate. Își copie ținuta după de Marsay, vestitul *dandy* parizian, ținînd într-o mînă bastonul și pălăria, pe care nu le părăsi de loc și se sluji de cealaltă ca să facă gesturi rare cu care își întovărășea frazele. Lucien ar fi vrut să se strecoare în salon, ca oamenii celebri care, dintr-o falsă modestie, își lasă capul în jos chiar cînd trec pe sub cea mai înaltă poartă. Petit-Claud însă, care n-avea decît un singur prieten, abuză de el. Îl duse pe Lucien aproape în triumf pînă la doamna de Senonches, printre invitați. În trecere, poetul auzi șoaptele care altădată l-ar fi făcut să-și piardă capul și care acum îl lăsară rece : era incredințat că, el singur, face cît tot Olimpul din Angoulême.

— Doamnă, îi spuse el doamnei de Senonches, l-am felicitat pe amicul meu Petit-Claud, pentru că are în el stofa din care se croiesc miniștrii de justiție și pentru norocul de a vă aparține, oricît de slabe ar fi legăturile dintre nașă și fină. (Cuvintele din urmă fură spuse cu un aer ironic, prea bine simțit de toate femeile de față, care ascultau, fără să pară că-s atente.) În ce mă privește, însă, binecuvîntez o împrejurare ce-mi îngăduie să vă prezint omagiile mele.

Vorbele fură spuse fără nici o tulburare și într-o poză de mare senior în vizită la niște oameni de rînd. Lucien ascultă răspunsul întortocheat al Zphirinei, rotînd o privire prin salon, spre a-și prepara efectele. Astfel că îi putu saluta cu grație, și nuanțîndu-și surîsurile, pe Francis du Hautoy și pe prefect, care îl salutară și ei ; în sfîrșit se apropie de doamna du Châtelet, prefăcîndu-se că abia atunci o zărește. Întîlnirea aceasta era pînă într-atît evenimentul serii, încît contractul de căsătorie, pe care oamenii de seamă aveau să-și pună semnătura, conduși în dormitor fie de notar, fie de Françoise, fu uitat. Lucien făcu cîțiva pași înspre Louise de Nègrepelisse ; și, cu acea

grație pariziană care pentru ea era numai o amintire de cînd se înapoiase în provincie, îi spuse destul de tare :

— Domniei-voastre, doamnă, datorez invitația ce-mi procură plăcerea de a lua masa poimîine seara la prefec-tură ?

— N-o datorezi, domnul meu, decît gloriei dumitale, răspunse scurt Louise, puțin ofensată de înorsătura agre-sivă a frazei meditate de Lucien spre a jigni mîndria fostei sale protectoare.

— Vai ! doamnă contesă, spuse Lucien cu un aer deo-potrivă de șiret și de încrezut, îmi e cu neputință să vă aduc persoana în cauză dacă are nenorocul de a nu vă mai fi pe plac.

Și fără a aștepta răspunsul, se răsuci în călcîie zărin-du-l pe episcop, pe care îl salută cu multă noblețe.

— Preasfinția-ta a fost aproape profet, îi zise el cu un glas fermecător ; și voi căuta să fie pe deplin. Mă fericesc de a fi venit aici, de vreme ce vă pot prezenta respectele mele.

Lucien îl amuză pe preasfîntul într-o conversație ce ținu zece minute. Toate femeile se uitau la Lucien ca la o minune. Obrăznicia-i neașteptată o lăsase pe doamna du Châtelet fără grai și răspuns. Văzîndu-l pe Lucien ținta admirației tuturor femeilor, urmărind, din grup în grup, comentariul fiecăreia făcut în șoaptă asupra fraze-lor schimbate între ea și Lucien, cu care acesta parcă o turtise avînd aerul să o disprețuiască, simți o durere în inimă, socotindu-se jignită în amori-i propriu.

„Dacă, după fraza asta, nu vine mîine la prefec-tură, ce scandal ! gîndi ea. De unde mîndria asta pe el ? Dom-nișoara des Touches să se fi îndrăgostit de Lucien ?... E atît de frumos ! Se zice că dînsa s-a dus acasă la el la Paris, a doua zi după moartea actriței !... Poate că n-a ve-nit aici decît ca să-și salveze cumnatul, și s-a aflat la spa-tele trăsorii noastre, la Mansle, din cauza vreunui acci-

dent suferit pe drum. În dimineața aceea, Lucien s-a uitat foarte de sus la noi, la Sixte și la mine.“

Mii de gânduri îi trecură prin cap, și, din nefericire pentru Louise, ea se lăsă în voia lor, privindu-l pe Lucien, care stătea de vorbă cu episcopul ca și cum ar fi fost regele salonului ; nu saluta pe nimeni și aștepta ca ceilalți să vină la el, plimbându-și privirea cu o varietate de expresie, cu o siguranță de sine demne de de Marsay, modelul său. Nu se depărtă de prelat nici ca să se ducă să-l salute pe domnul de Senonches, care se arătă la o mică distanță.

După zece minute, Louise nu se mai putu stăpîni, se ridică, se duse la episcop și îl întrebă :

— Ce vă spune, preasfinte, că zîmbiți atît de des ?

Lucien se dădu cîțiva pași în urmă, ca s-o lase pe doamna du Châtelet cu prelatul.

— A ! doamnă contesă, tînărul acesta e foarte spiritual !... Îmi explica tocmai că dumneavoastră vă datorează toată forța...

— Eu nu sînt nerecunoscător, doamnă ! zise Lucien cu o privire de muștrare ce o încîntă pe contesă.

— Să facem pace, spuse ea, chemîndu-l pe Lucien cu un gest al evantaiului, vino, cu preasfinția-sa, pe aici... preasfîntul ne va judeca.

Și arătă înspre budoar, luîndu-l pe episcop într-acolo.

— Poftim ce rol îi dă preasfinției-sale ! zise o cucoană din tabăra Chandour, destul de tare ca să fie auzită.

— Să ne judece ?... întrebă Lucien, uitîndu-se cînd la prelat, cînd la contesă ; există deci și un vinovat ?

Louise de Nègrepelisse se așeză pe canapeaua din fostul său budoar. La invitația ei, Lucien și prelatul se așezară de o parte și de alta, iar dînsa începu să vorbească. Lucien îi făcu fostei sale iubite cîstea, surpriza și fericirea de a nu asculta. Se purtă întocmai ca Pasta în *Tancred* cînd îi vine rîndul să spună : O, *patrie* !... Pe chipu-i cînta fai-

moasa cavatină *del Rizzo*. În sfîrșit, elevul Coraliei izbuti să-și aducă în ochi cîteva lacrimi.

— Ah ! Louise, cît te iubeam ! îi spuse el la ureche fără să se sinchisească nici de prelat, nici de conversație cînd văzu că Louise îi observase lacrimile.

— Șterge-ți ochii, sau mă compromiți, aici, a doua oară, îi zise ea, aplecîndu-se la urechea lui, ceea ce îl jigni pe episcop.

— Și e destul o dată, reluă repede Lucien. Cuvîntul acesta al verișoarei doamnei d'Espard ar usca toate lacrimile unei Magdalene. Doamne !... mi-am regăsit pentru o clipă toate amintirile, toate iluziile, cei douăzeci de ani ai mei de atunci, și dumneata mi-i...

Preasfîntul se înapoie brusc în salon, pricepînd că demnitatea îi putea fi compromisă rămînînd între cei doi foști amanți. Toată lumea se prefăcea a le respecta singurătatea în budoar. Dar, după un sfert de ceas, Sixte, căruia vorbele, rîsetele și plimbările prin fața ușii budoarului nu-i fură pe plac, intră acolo cu un aer mai mult decît îngrijat și îi găsi pe Lucien și pe Louise foarte însuflețiți.

— Doamnă, îi zise Sixte soției la ureche, dumneata care cunoști Angoulême-ul mai bine decît mine, s-ar cuveni să te gîndești că ești soția prefectului și că reprezentăm aici guvernul.

— Dragul meu, zise Louise, fulgerîndu-l din ochi pe girantul său responsabil, care începuse să tremure, stau de vorbă cu domnul de Rubempré despre lucruri importante pentru dumneata. E vorba de a salva un inventator pe punctul de a cădea victima unor uneltiri din cele mai ticăloase, și dumneata ne vei da o mîină de ajutor... Cît despre ceea ce cucoanele de pe aici pot gîndi despre mine, vei vedea cum am să mă port ca să le îngheț veninul pe buze.

Ieși din budoar sprijinindu-se de brațul lui Lucien și îl duse să semneze contractul, arătîndu-se tuturor cu îndrăzneala unei doamne din lumea mare.

— Să semnăm împreună, zise ea, întinzându-i lui Lucien pana, și îi arată locul unde semnase ea, pentru ca semnăturile lor să fie alături.

— Domnule de Senonches, l-ai mai fi recunoscut pe domnul de Rubempré ? întrebă contesa, silindu-l pe obraznicul vînător să-l salute pe Lucien.

Îl duse după aceea pe Lucien în salon și îl așează între ea și Zéphirine, pe temuta canapea din mijloc. Apoi, ca o regină pe tron, începu, mai întâi în șoaptă, o conversație vădit ironică, la care se alăturară cîțiva din vechii ei prieteni și mai multe femei care îi făceau curte. Lucien, devenit eroul grupului, fu îndemnat de contesă să vorbească despre viața din Paris. Satira improvizată de poet cu o vervă de necrezut și presărată cu anecdote despre oamenii celebri constitui un adevărat regal pentru curiozitatea lacomă a provincialilor. I se admiră spiritul, după cum i se admirase frumusețea. Doamna contesă Sixte se bucura atît de fătîș de prezența lui Lucien, jucă atît de bine pe femeia încîntată de „sclavul“ ei, îi servea replica atît de la timp și de potrivit, pîndi aprobările celorlalți cu niște priviri atît de compromițătoare, încît unele femei începură să vadă în coincidența înapoierii Louisei și a lui Lucien o dragoste adîncă, victimă a vreunei neînțelegeri de care erau amîndoi vinovați. Poate că numai ciuda a dus-o la această nefericită căsătorie cu Châtelet, față de care lumea încerca să manifesteze o împotrivire fătîșă.

— Ei, îi spuse Louise pe la unu noaptea și în șoaptă lui Lucien înainte de a se ridica de pe canapea, poimîine, fă-mi plăcerea de a veni la timp.

Contesa se despărți de Lucien cu o mică înclinare din cap, ce părea foarte amicală, și se duse să-i spună cîteva vorbe contelui Sixte, care-și căuta pălăria.

— Dacă ceea ce mi-a expus doamna du Châtelet este adevărat, dragul meu Lucien, poți să ai încredere în mine, zise prefectul, pornind după soția lui, care pleca

fără el, ca la Paris. Chiar din astă-seară, cumnatul dumitale se poate socoti scos din cauză.

— Domnul conte îmi datorează atîta lucru, reluă Lucien zîmbind.

— Hei, ne-am *ars* !... șopti Cointet în urechea lui Petit-Claud, martor la această despărțire.

Petit-Claud, uluit de succesul lui Lucien, încremenit de strălucirea spiritului și a grației sale, se uită la Françoise de la Haye, care, plină de admirație pentru Lucien, părea că-i spune : „Fii și tu ca prietenul tău.“

O lucire de bucurie trecu pe chipul lui Petit-Claud.

— Dineul prefectului are loc abia poimîine ; mai avem încă o zi întreagă la mijloc, răspund eu de toate.

— Ei, dragul meu, ce zici ? îl întrebă Lucien pe Petit-Claud pe la două din noapte cînd se întorceau pe jos ; am venit, am văzut, am învins ! Peste cîteva ceasuri, Séchard o să fie foarte fericit.

„Asta-i tot ce voiam să știu“, gîndi Petit-Claud.

— Te credeam doar poet, dar tu ești și un Lauzun¹, asta înseamnă de două ori poet, răspunse el cu o strîngere de mînă, ce avea să fie cea din urmă.

— Dragă Ève, zise Lucien, trezindu-și sora, o veste bună ! într-o lună, David n-o să mai aibă datorii !...

— Cum așa ?

— Uite cum : doamna du Châtelet este tot vechea mea Louise ; mă iubește mai mult ca oricînd și o să-i facă un raport ministrului de interne, prin soțul ei, în favoarea descoperirii noastre ! În felul acesta, nu mai avem decît mai puțin de o lună de suferit, tocmai cît îmi trebuie ca să mă răzbun pe prefect și să-l fac cel mai nefericit dintre soți. (Ève crezu că visează încă, ascultîndu-l

¹ Ducele de Lauzun, celebru pentru pasiunea pe care a inspirat-o verișoarei lui Ludovic al XIV-lea ; după ce a stat opt ani la închisoare, Lauzun s-a putut, în sfîrșit, însura cu această prințesă, de care, în curînd, a trebuit să se despartă, fiindcă... se băteau.

pe Lucien.) Revăzînd salonaşul cenuşiu în care tremuram ca un copil acum doi ani ; uitîndu-mă la mobile, la picturi şi la mutrele de acolo, mi se lua un vâl de pe ochi ! Cum îţi schimbă Parisul ideile !

— Şi asta e o fericire ? întrebă Ève, înţelegîndu-şi în sfîrşit fratele.

— Te las să dormi, o să vorbim noi mîine, zise Lucien.

Planul lui Cérizet era foarte simplu. Deşi făcea parte din şiretlicurile de care se slujesc portăreii de provincie ca să-i aresteze pe debitori, dar al căror succes e îndoielnic, trebuia să izbutească, deoarece se întemeia deopotrivă pe cunoaşterea caracterelor lui Lucien şi al lui David, cît şi pe speranţele lor. Printre lucrătoarele faţă de care făcea pe donjuanul şi pe care le ţinea în frîu, opunîndu-le pe una alteia, şeful de atelier de la Cointet, pentru moment în serviciu extraordinar, pusese ochii pe una din călcătoresele de la Basine Clerget, o fată aproape tot atît de frumoasă ca şi Ève Séchard, numită Henriette Signol, ai cărei părinţi aveau o mică vie, unde şi trăiau, la două leghe de Angoulême, pe şoseaua ce ducea la Saintes. Soţii Signol, ca mai toţi oamenii de la ţară, nu erau destul de bogaţi ca să-şi ţie fata, singurul lor copil, cu ei, şi hotărîseră s-o bage fată în casă. În provincie, o fată în casă trebuie să ştie să spele şi să calce rufăria bună. Faima doamnei Prieur, căreia îi urmă Basine, era atît de mare încît familia Signol îşi dădu acolo fata ca ucenică, plătindu-i hrana şi locuinţa. Doamna Prieur făcea parte din neamul vechilor patroane care, în provincie, se cred că ţin locul părinţilor. Trăia cu ucenicele în familie, le ducea la biserică şi le supraveghea îndeaproape. Henriette Signol, o brună frumoasă, bine legată, cu privirea îndrăzneată, cu părul lung şi des, avea tenul alb ca al fetelor din Sud, asemeni unei flori de magnolia. Henriette fu una din primele victime ale lui Cérizet ; însă, deoarece făcea parte dintr-o familie de *oameni cinstiţi*, ea nu cedă decît învinsă de gelozie, de exemplul rău şi datorită acestei

frază amăgitoare : „Te iau de nevastă !“ pe care i-o spuse Cérizet cînd se văzu șef de atelier la tipografia Cointet. Aflînd că bătrînii Signol aveau o vie de vreo zece-douăsprezece mii de franci și o casă destul de bună, parizianul se grăbi s-o pună pe Henriette în imposibilitatea de a fi nevasta altuia. Cam aici ajunseseră lucrurile între frumoasa Henriette și tinărul Cérizet, cînd Petit-Claud îi vorbi acestuia despre intenția de a-l face proprietarul tipografiei Séchard, fluturîndu-i pe la nas un contract de comandă de douăzeci de mii de franci și punîndu-i astfel lațul de gît. O asemenea perspectivă îl ului pe Cérizet, îl scoase din minți, domnișoara Signol i se păru atunci o piedică în calea ambițiilor sale și o cam lăasă în părăsire pe biata fată. Henriette, deznădăjduită, se crampona cu atît mai mult de micul șef de atelier cu cît înțelese că acesta vrea s-o părăsească. Descoperînd că David se ascundea la domnișoara Clerget, parizianul își schimbă intențiile față de Henriette, dar nu și purtarea ; deoarece planul lui era ca, numai pînă ce își va atinge scopul, să se slujească de acel fel de nebunie ce-o cuprinde pe o fată cînd, ca să-și ascundă necinstea, e silită să se mărite neapărat cu acela care a făcut-o de rușine. În dimineața zilei în care Lucien urma s-o recucerească pe Louise, Cérizet îi spuse Henriettei secretul Basinei, dîndu-i de veste că fericirea și căsătoria lor atîrnau de descoperirea locului unde se ascundea David. Aflînd de aceasta Henriettei nu-i fu greu să-și dea seama că tipograful nu putea fi decît în camera de toaletă a domnișoarei Clerget ; ei nu i se păru că face vreun rău dedîndu-se la această spionare, dar prin acest început de participare, Cérizet o și amestecase în trădarea lui.

Lucien încă mai dormea cînd Cérizet, care venise să afle rezultatul seratei, asculta în biroul lui Petit-Claud înșiruirea micilor evenimente de seamă ce aveau să zguđuie Angoulême-ul.

— Lucien v-a scris vreun bilețel de cînd s-a întors ? întrebă parizianul după ce dăduse din cap mulțumit cînd Petit-Claud isprăvisese.

— Iată tot ce am, zise avocatul, arătîndu-i o scrisoare în care Lucien scrisese cîteva cuvinte pe hîrtia de scrisori folosită de sora lui.

— E bună, spuse Cérizet. Pe la asințitul soarelui, Doublon să stea la pîndă lingă poarta Palet, să-și ascundă jandarmii și să-și posteze agenții, căci o să puneți mîna pe omul nostru.

— Ești sigur de planul tău ? întrebă Petit-Claud, uitîndu-se atent la Cérizet.

— Mă las, spuse fostul ștrengar din Paris, în voia întîmplării, care e fată de treabă și nu-i plac oamenii cinstiți.

— Trebuie să izbutești, făcu scurt avocatul.

— Voi izbuti, răspunse Cérizet. Dumneata m-ai împins în mocirla asta, ai putea să-mi faci rost de cîteva hîrtii de bancă, să am cu ce mă șterge de noroi... Dar, domnule, adăugă parizianul, surprinzînd în fața avocatului o expresie care nu-i plăcu, dacă m-ai tras pe sfoară, dacă nu-mi cumperi tipografia într-o săptămîină... vei lăsa o văduvă tină, șopti derbedeul de Paris cu moartea în privire.

— Dacă îl băgăm la răcoare pe David la ora șase, vino la nouă acasă la domnul Gannerac și vei fi mulțumit, răspunse răspicat avocatul.

— Ne-am înțeles : eu mă țin de cuvînt, *burghezule* !¹ zise Cérizet.

Cérizet cunoștea de pe atunci arta de a șterge cerneala de pe hîrtie, artă care pune azi interesele fiscoi în primăjdie. Șterse deci cele patru rînduri scrise de Lucien și le înlocui cu cele de mai jos, imitînd scrisul cu o per-

¹ Cu sensul de om ajuns, cu stare.

fecție îngrijorătoare pentru viitorul social al șefului de atelier :

Dragă David, poți veni fără teamă la prefect, treburile tale sînt în regulă ; și de altfel, la ora asta, te poți arăta în lume. Eu îți ies înainte ca să-ți spun cum să vorbești cu prefectul.

*Fratele tău,
Lucien*

La prînz, Lucien îi scrisese o scrisoare lui David, în care îi povestea succesul de la serată, îl asigura de protecția prefectului, care, zicea el, făcea chiar în acea zi un raport către ministru asupra descoperirii, de care era entuziasmat. În momentul cînd Marion îi aducea scrisoarea aceasta domnișoarei Basine, sub pretextul de a-i da la spălat cămășile lui Lucien, Cérizet, anunțat de Petit-Claud despre probabilitatea acestei scrisori, o luă pe domnișoara Signol și se duse să se plimbe cu ea pe malul Charentei. Se dădu pesemne o luptă în care cîntea Henriettei se apără multă vreme, căci plimbarea ținu două ceasuri. Nu numai că interesul unui prunc era în joc, ci și un viitor întreg de fericire, de bogăție ; iar ceea ce cerea Cérizet era un fleac, el ferindu-se, bineînțeles, să-i spună urmările. Numai că prețul din cale-afară de mare al acestor fleacuri o speria pe Henriette. Totuși, Cérizet izbuti pînă în cele din urmă să obțină de la iubită ajutor în îndeplinirea planului său. La cinci, Henriette trebuia să iasă în oraș și să se întoarcă, spunîndu-i domnișoarei Clerget că doamna Séchard o ruga să vină numaidecît pînă la dinsa. Apoi, peste un sfert de ceas de la plecarea Basinei, ea avea să ciocănească la ușa cabinetului și să-i înmîneze lui David falsa scrisoare a lui Lucien. După aceea, Cérizet aștepta totul de la întîmplare.

Pentru întîia oară de un an încoace, Ève simți slăbind strînsoarea de fier a soartei potrivnice. Puțină speranță înflorea și pentru ea. Dorea și ea să se bucure de vaza

fratelui său, să se arate la brațul omului sărbătorit de orașu-i natal, adorat de femei, iubit de trufașa contesă du Châtelet. Se făcu frumoasă și plănuî să se plimbe pe Beaulieu, după masa de seară, cu Lucien. La ora aceea, în luna septembrie, Angoulême-ul întreg iese să ia aer curat.

— O ! e frumoasa doamnă Séchard, ziseră cîteva glasure, văzînd-o pe Ève.

— Nu m-aș fi așteptat la una ca asta din partea ei, spuse o femeie.

— Bărbatul se ascunde și nevasta se arată, zise doamna Postel destul de tare ca s-o audă sărmana femeie.

— Vai ! hai înapoi acasă, am făcut rău, îi spuse Ève fratelui.

Cu puțin înainte de asfințitul soarelui se auzi o larmă pricinuită de niște oameni adunați undeva, pe lîngă treptele ce coboară în Houmeau. Lucien și cu soră-sa, din curiozitate, se îndreptară într-acolo, căci auziseră pe cîțiva care veneau din Houmeau vorbind între ei, de parcă s-ar fi săvîrșit vreo crimă.

— Trebuie să fie vreun hoț pe care l-au arestat... E galben la față ca un mort, le zise un trecător fratelui și surorii, văzîndu-i alergînd înspre lumea ce se aduna tot mai multă.

Nimic din toate acestea nu coîstituiră vreo pricină de îngrijorare pentru Lucien sau pentru sora lui. Îi priviră pe cei treizeci și ceva de copii sau babe, pe lucrătorii ce se întorceau de la lucru, iar după ei pe jandarmii cu pălăriile sclipind de broderii, în mijlocul grupului principal. Acest grup, urmat de o gloată de vreo sută de persoane, se apropie ca un nor aducător de furtună.

— Ah ! zise Ève, e soțul meu !

— David ! strigă Lucien.

— E nevasta lui ! zise lumea dîndu-se în lături.

— Ce ți-a venit să ieși ? întrebă Lucien.

— Aşa mi-ai scris tu, răspunse David galben ca ceara.

— Eram sigură, mai zise Ève, şi se prăbuşi leşinată.

Lucien îşi ridică sora, două persoane îl ajutară s-o ducă acasă, unde Marion o culcă în pat. Kolb alergă să cheme un doctor. La sosirea acestuia, Ève nu-şi revenise încă în simţiri. Lucien fu silit atunci să-i mărturisească mamei că el era pricina arestării lui David, deoarece nu avea cum să ştie de falsă scrisoare. Lucien fulgerat de blestemul dintr-o privire a mamei, se urcă în odaie la el şi se încuie acolo.

Citind scrisoarea ce urmează, scrisă în timpul nopţii şi întreruptă din loc în loc, oricine va ghici, din frazele azvîrlite parcă una câte una pe hîrtie, zbuciumul lui Lucien :

Preaiubită soră, ne-am văzut adineauri pentru cea din urmă oară. Hotărîrea mea e definitivă. Iată de ce : în multe familii, există cîte o fiinţă fatală, care, pentru ai săi, e o pacoste, un fel de boală. Pentru voi, eu sînt o asemenea fiinţă. Observaţia aceasta nu e a mea, ci a unui om care a văzut multe în viaţa lui. Luam masa într-o noapte la Rocher-de-Cancale, între prietenii. Printre miile de glume ce se fac într-o asemenea împrejurare, cel de care-ţi vorbeam, un diplomat, ne spuse că o tînără pe care o vedeam mereu cu mirare că nu se mai mărita suferea de o boală ereditară. Şi atunci, ne dezvoltă teoria lui despre bolile familiilor. Ne explică în ce fel, fără mamă, cutare familie ar fi înflorit, cum cutare fiu şi-a sărăcit tatăl, cum cutare tată năruise viitorul şi onoarea copiilor săi. Deşi susţinută în glumă, teza aceasta socială fu sprijinită timp de zece minute pe atîtea exemple, încît rămăsei impresionat. Adevărul acesta plătea toate paradoxele nesăbuite, dar spiritual demonstrate, cu care ziaristii se distrează între ei, cînd nu-i nimeni de faţă ca să fie tras pe sfoară. Ei bine, eu sînt fiinţa fatală a familiei noastre.

Deși cu inima plină de dragoste pentru voi, fac lucrurile de parcă v-aș fi dușman. Toate manifestările voastre de devotament vi le-am răsplătit cu nenorociri. Lovitura din urmă, deși fără voie, e cea mai crudă. Pe când eu duceam la Paris un trai fără demnitate, plin de plăceri și de păcate, luînd camaraderia drept prietenie, părăsindu-mi ade-vărații prieteni pentru niște oameni ce voiau și trebuiau să mă exploateze, uitînd și neamintindu-mi de voi decît ca să vă fac rău, voi mergeți pe cărarea modestă a muncii, înaintînd cu greu dar sigur spre bogăția spre care eu țin-team atît de nebunește s-o cuceresc repede. Pe când voi deveneați tot mai buni, eu introduceam în viața mea un element purtător de nenoroc. Da ! am ambiții nemăsurate ce mă împiedică de a mă mulțumi cu o viață umilă. Am gusturi, plăceri, ale căror dorințe îmi otrăvesc bucuriile care îmi stau la îndemînă și care altădată m-ar fi mul-țumit. O, dragă Eve, mă judec mai aspru decît ar face-o oricine altul, căci mă osîndesc pe veci și fără cruțare. Lupta la Paris cere o forță constantă, și voința mea nu cunoaște decît accese : creierul meu e intermitent. Viitorul mă în-spăimîntă într-atîta încît nu-l mai doresc, iar prezentul mi-e nesuferit. Am vrut să vă mai văd o dată : aș fi făcut mai bine, poate, să plec pentru totdeauna în altă țară. Dar a pleca în altă țară, cînd n-ai cu ce trăi, ar fi o prostie pe care n-o voi face, după atîtea altele. Moartea mi se pare mai nimerită decît o viață înjumătățită : și, în orice situație aș fi, nemărginita-mi vanitate m-ar face iar să săvîrșesc greșeli. Unele ființe sînt ca niște zerouri, le trebuie o cifră înainte, și numai atunci nimicnicia lor dobîndește o valoare nebănuită. Eu nu pot dobîndi valoare decît prin-tr-o alianță cu o voință puternică, neînduplecată. Doamna de Bargeton era tocmai femeia ce mi se potrivea ; mi-am ratat viața atunci cînd n-am părăsit-o pe Coralie pentru dînsa. David și cu tine mi-ați putea fi niște cîrmaci foarte buni ; însă voi nu sînteți destul de tari ca să-mi stăpîniți slăbiciunea ce se ferește oarecum de o dominație străină.

Imi place un trai ușor, fără griji ; și, ca să mă scutesc de o neplăcere, sînt de o lașitate ce mă poate duce foarte departe. Sînt născut prinț. Am mai multă deșteptăciune decît trebuie ca să parvii, dar n-o am decît un moment, pe cită vreme răsplata nu-l așteaptă decît pe acela care, apucînd pe calea străbătută de mai toți ambițioșii, nu desfășură decît tocmai atîta deșteptăciune cîtă e nevoie, și căruia, pînă la sfîrșit, încă îi mai rămîne destulă. Aș face răul, așa cum l-am făcut și aici, cu cea mai bună intenție din lume. Există oameni-stejari ; eu nu sînt poate, decît un arbust elegant, și am pretenția de a fi un cedru. Acesta mi-este bilanțul așternut pe hîrtie. Nepotrivirea dintre posibilitățile și dorințele mele, dezechilibrul acesta îmi va zădărnici totdeauna strădanile. Printre literați sînt mulți ca mine, din pricina disproporției continue dintre inteligență și caracter, dintre voință și dorință. Care mi-ar fi soarta ? Pot să mi-o închipui, amintindu-mi de cîteva foste glorii pariziene pe care le-am văzut apoi uitate. În pragul bătrîneții, m-aș trezi mai bătrîn decît vîrsta mea, fără avere și fără vază. Întreaga-mi ființă de azi respinge o asemenea bătrînețe : nu vreau să ajung o zdreanță socială. Dragă soră, dragă atît pentru ultimele tale asprimi, cît și pentru primele tale drăgălășenii, dacă am plătit scump plăcerea de a te revedea, pe tine și pe David, mai tîrziu veți socoti poate că nici un preț nu era prea ridicat pentru ultima fericire a unei biete făpturi ce vă iubea !... Nu încercați să aflați ceva despre mine sau despre soarta mea : deșteptăciunea să-mi folosească măcar la executarea hotărîrii mele. Resemnarea, draga mea, este o sinucidere zilnică ; eu nu mă pot desemna decît o singură zi, voi profita de cea de azi...

Ora două.

Da, m-am hotărît. Adio deci pentru totdeauna, dragă Eve. Simt oarecare mulțumire la gîndul că nu voi mai trăi decît în inimile voastre. Acolo îmi va fi mormîntul...

Nici nu-mi doresc altul. Încă o dată, adio !... E cel din urmă de la fratele tău

Lucien

După ce scrise această scrisoare, Lucien coborî fără zgomot, o puse în leagănul nepotului său, aşternu pe fruntea surorii adormite o ultimă sărutare udată de lacrimi şi ieşi. Îşi stinse lumînarea la ivirea zorilor şi, după ce se mai uită o dată la vechea casă, deschise încet poarta grădinii ; însă, cu toate precauţiile, îl trezi pe Kolb, care dormea pe o saltea în atelier.

— *Gine-i agolo ?... strigă Kolb.*

— Eu sînt, zise Lucien ; plec de aici, Kolb.

- — *Ar vi vost mai pine se nu vi fenit te log*, îşi zise Kolb lui însuşi, dar destul de tare ca să-l audă Lucien.

— Ar fi fost şi mai bine să nu fi venit nici pe lume, răspunse Lucien. Adio, Kolb ; nu-mi pare rău de gîndul tău care e şi al meu. Să-i spui lui David că durerea mea din urmă a fost că nu l-am putut îmbrăţişa.

Pînă să se îmbrace alsacianul, Lucien închisese poarta şi cobora către Charente prin Beaulieu, dar parcă se ducea la vreo petrecere, căci hotărîse să-şi facă linţoliu chiar din hainele-i pariziene, şi din armura-i de *dandy*. Izbit de glasul şi de ultimele cuvinte ale lui Lucien, Kolb voi să se ducă să vadă dacă stăpîna ştia de plecarea fratelui şi dacă îşi luase rămas bun ; dar, văzînd casa cufundată în cea mai deplină tăcere, socoti că plecarea fusese pusă la cale mai devreme şi se culcă la loc.

Faţă de gravitatea subiectului, s-a scris foarte puţin despre sinucidere. N-a prea fost studiată, poate şi din pricină că e o boală greu de studiat. Sinuciderea este urmarea unui sentiment pe care l-am numi, cu voia dumneavoastră *autopreţuire*, ca să nu-l confundăm cu *onoarea*. În ziua cînd omul se dispreţuieşte, în ziua cînd se vede dispreţuit, în momentul cînd realitatea vieţii e în dezacord cu speranţele sale, omul se ucide şi se pleacă astfel în faţa so-

cietății, în ochii căreia nu vrea să se mai arate dezbrăcat de virtuți ori de strălucire. Orice s-ar spune, printre atei (căci creștinul trebuie exceptat de la sinucidere), numai lașii acceptă o viață dezonorată. Sinuciderea e de trei feluri : e mai întâi sinuciderea care nu-i decît ultimul acces al unei boli lungi și care aparține desigur patologiei ; apoi, sinuciderea din desperare ; și, în sfîrșit, sinuciderea din raționament. Lucien voia să se omoare din desperare și din raționament, cele două sinucideri asupra cărora poți să revii ; căci irevocabilă e doar sinuciderea patologică ; deseori, însă, cele trei cauze se găsesc întrunite, ca la Jean-Jacques Rousseau. Lucien, după ce luă hotărîrea, începu să caute în ce fel să se sinucidă, și poetul dori să sfîrșească neapărat poetic. La început, se gîndise să se arunce fără multă vorbă în Charente ; dar, coborînd pentru ultima oară treptele spre Beaulieu, își închipui zarva ce ar face-o sinuciderea lui, văzu spectacolul îngrozitor al trupului său adus de ape, schilodit, obiectul unei anchete judecătorești, și, resimți, ca unii sinucigași, o mîndrie postumă. În timpul zilei petrecute la moara lui Courtois, se plimbaser de-a lungul gîrlei și observaseră, nu departe de moară, un loc unde apa e mult mai adîncă, fiindcă e mai liniștită la suprafață. Nu mai e nici verde, nici albastră, nici limpede, nici galbenă ; e ca o oglindă de oțel lucitor. Împrejur, nu se vedeau nici iriși, nici flori albastre, nici frunze late de nu-făr ; iarba de pe mal era scurtă și deasă, sălciile plîngeau în preajmă. Se ghicea lesne acolo o prăpastie plină de apă. Cel care ar fi avut curajul să-și umple buzunarele cu bolovani, și-ar fi aflat acolo o moarte sigură, iar trupul nu i-ar mai fi fost nicicînd găsit.

„Iată, își zise poetul, admirînd peisajul frumos, un loc care parcă-ți face poftă să te-neci.“

Amintirea aceasta îi veni în minte în momentul cînd ajungea la Houmeau. Se îndreptă deci spre Marsac, frămîntat de ultimele și funebrele-i gînduri și cu nezdrun-

cinata hotărîre de a-și ascunde locul morții, de a nu deveni obiectul unei anchete, de a nu fi înmormîntat, de a nu fi văzut în halul respingător al înecaților scoși de ape la mal. Ajunse astfel la poalele unui deal din cele ce se întîlnesc la tot pasul pe șoselele din Franța, și mai ales între Angoulême și Poitiers. Diligența de Bordeaux-Paris se apropia în grabă, călătorii aveau desigur să coboare ca să urce dealul pe jos. Lucien, care ținea să nu fie văzut, se trase repede pe un drum pustiu și se aplecă să culeagă flori într-o vie. Cînd se întoarse pe șosea, ducea în mînă un mănunchi de sedum, o floare galbenă ce crește printre bolovanii din vie, și nimeri tocmai în spatele unui călător îmbrăcat în negru, cu părul pudrat, cu catarama de argint la pantofii croiți din piele de vițel de Orléans, oacheș la față și plin de cicatrice, de parcă în copilărie ar fi căzut în foc. Călătorul cu înfățișarea atît de bisericească umbla încet și fuma o havană. Auzindu-l pe Lucien, care sări din vie pe șosea, necunoscutul se întoarse și părul mișcat de frumusețea melancolică a poetului, de buchetu-i simbolic și de îmbrăcămintea-i elegantă. Călătorul semăna cu un vînător care dă peste o pradă îndelung și în zadar căutată. Necunoscutul așteptă ca Lucien să se apropie, întîrziindu-și mersul, prefăcîndu-se că se uită în vale. Lucien, care făcu aceeași mișcare, zări acolo o caleașcă mică, trasă de doi cai, și un vizitiu mergînd pe jos.

— Ai scăpat diligența, domnule, o să-ți pierzi locul, afară numai dacă nu vrei cumva să te urci cu mine, ca s-o prinzi, în caleașca mea care merge mai iute decît trăsură publică, îi zise călătorul, rostind aceste cuvinte cu un pronunțat accent spaniol, și întovărășindu-și oferta cu o aleasă politețe.

Fără să aștepte răspunsul lui Lucien, spaniolul scoase din buzunar o cutie cu havane și i-o întinse deschisă, ca să ia una.

— Nu sînt călător, răspunse Lucien, și sînt prea aproape de capătul drumului meu ca să-mi mai îngădui plăcerea de a fuma...

— Ești prea aspru cu dumneata, replică spaniolul. Deși canonic onorific al catedralei din Toledo, îmi permit din cînd în cînd cîte o havană. Dumnezeu ne-a dat tutunul ca să ne adormim patimile și durerile... Dumneata pari să fii necăjit, cel puțin așa arăți cu florile astea în mînă, ca jalnicul zeu al căsătoriei. Hai, ia... și toate necazurile se vor împrăștia ca fumul...

Și preotul întinse din nou cutia cu un fel de seducțiune, zvîrlind spre Lucien priviri învăpăiate de milă.

— Iartă-mă părinte, replică scurt Lucien, nu există țigară să-mi împrăștie mie necazurile...

Spunînd acestea, ochii lui Lucien se umplură de lacrimi.

— O, tinere, pesemne providența divină m-a făcut să cobor din trăsură ca să mai alung puțin somnul ce-i cuprinde pe toți călătorii înspre dimineată, spre a putea astfel, consolidu-te, să-mi îndeplinesc misiunea mea pe pămînt!... Și ce mari necazuri poți avea la vîrsta dumitale?

— Consolările dumneavoastră, părinte, ar fi zadarnice: dumneavoastră sînteți spaniol, eu sînt francez; dumneavoastră credeți în poruncile bisericii, eu sînt ateu...

— *Santa Virgen del Pilar*¹, ești ateu! exclamă preotul trecîndu-și brațul pe sub al lui Lucien cu o grabă maternă. Ei! asta e tocmai una din curiozitățile ce-mi pusesem în gînd să le studiez la Paris. Noi, în Spania, nu credem în atei... La nouăsprezece ani, numai în Franța poți avea asemenea păreri.

— O! sînt un ateu complet; nu cred nici în Dum-

¹ „Sfîntă fecioară a stîlpului“ (span.). Într-o biserică din Saragossa, începută în 1681 de un Herrera (Francesco), este venerat un stîlp (*pilar*), pe care ar fi apărut fecioara Maria. E firesc ca un personaj-preot cu numele de Carlos Herrera să evoce această fecioară.

nezeu, nici în lume, nici în fericire. Uită-te bine la mine, părinte ; căci, peste câteva ceasuri, n-o să mai exist... Iată ultimul meu soare !... zise Lucien cu oarecare emfază, arătînd cerul.

— Hei, dar ce-ai făcut ca să mori ? Cine te-a condamnat la moarte ?

— Un tribunal suprem : eu însumi !

— Copilule ! exclamă preotul. Ai ucis vreun om ? Te așteaptă eșafodul ! Stai să judecăm puțin. Dacă vrei, cum spui, să te cufunzi în neființă, toate îți sînt indiferente aici pe pămînt, nu-i așa ? (Lucien dădu din cap afirmativ.) Biiine ! atunci poți să-mi povestești și mie durerile dumitale... E vorba, desigur, de vreo dragoste care nu prea merge ?.. (Lucien făcu un gest din umeri foarte semnificativ.) Vrei să te omori ca să scapi de dezonoare, sau pentru că nu mai ai ce aștepta de la viață ? Foarte bine, o să te omori la fel de bine la Poitiers, ca și la Angoulême, la Tours ca și la Poitiers. Nisipurile mișcătoare ale Loirei nu-și mai dau prada îndărăt...

— Nu, părinte, răspunse Lucien, am găsit ce-mi trebuie. Acum douăzeci de zile, am văzut portul cel mai ispititor din care poate pleca pe lumea cealaltă un om scîrbit de lumea de aici...

— Lumea cealaltă ? Atunci, nu ești ateu.

— O ! ceea ce înțeleg eu prin lumea cealaltă e viața mea transformare în animal sau în plantă...

— Ai cumva vreo boală fără leac ?

— Da, părinte...

— A ! în sfîrșit, zise preotul, și care ?

— Sărăcia.

Preotul se uită la Lucien și îi spuse cu o nespusă grație și cu un zîmbet aproape ironic :

— Diamantul nu-și cunoaște valoarea.

— Numai un preot poate măguli astfel pe un om sărac ce se duce la moarte ! exclamă Lucien.

— N-ai să mori ! rosti spaniolul autoritar.

— Am auzit de multe ori că se jefuiesc oamenii la drunul mare, reluă Lucien, nu-știam că se și îmbogățesc.

— Ai s-o afli acum, spuse preotul după ce se uită dacă depărtarea la care se găsea trăsura îi îngăduia să mai facă singuri câțiva pași pe jos. Ascultă-mă, zise iar preotul, morfolindu-și havana, sărăcia n-ar fi un motiv să mori. Eu am tocmai nevoie de un secretar, cel dinainte mi-a murit la Barcelona de curind. Mă aflu și eu în situația în care se găsi baronul de Goertz, faimosul ministru al lui Carol al XII-lea, care sosi fără secretar într-un orașel în drum spre Suedia, ca și mine în drum spre Paris. Baronul îl întâlni acolo pe fiul unui giuvaer-giu, de o frumusețe deosebită, ce nu o egalează totuși pe a dumitale. Baronul de Goertz îi descoperi acestui tânăr inteligență, după cum eu îți citesc poezia întipărită pe frunte ; îl ia în trăsura lui, tot așa cum o să te iau eu pe dumneata în trăsura mea ; și, din copilul sortit să nicheleze capace de ceasornice și să facă bijuterii într-un orașel de provincie ca Angoulême, îl face favoritul său, așa cum vei fi dumneata al meu. Ajuns la Stockholm, își instalează secretarul și îl copleșește cu treburi. Tânărul secretar își petrece nopțile scriind ; și, ca toți cei ce lucrează mult, capătă o deprindere : se apucă de mestecat hîrtie. Răposatul domn de Malesherbes¹, în ceea ce-l privește, făcea colaci de fum, și unul din aceștia (în paranteză fie zis) îl suflă în nasul nu știu cărui om cu trece-re, de raportul căruia depindea tocmai procesul său. Frumosul nostru tânăr începe cu hîrtie albă, dar se satură de ea și trece la hîrțiile scrise, pe care le găsește mai gustoase. Pe vremea aceea, încă nu se fuma ca astăzi. În sfîrșit, micul nostru secretar ajunge, din gust în gust, să mestece pergamente și să le mănînce. Se lucra pe atunci, între Rusia și Suedia, la un tratat de pace, pe care Statele-

¹ *Chrétien-Guillaume de Lamoignon de Malesherbes*, ministru al lui Ludovic al XVI-lea, murise pe eșafod în 1794, ca apărător al fostului rege.

Generale voiau să i-l impună lui Carol al XII-lea¹, după cum, în 1814, căutau să-l forțeze pe Napoleon să trateze pacea. Baza negocierilor o forma tratatul dintre cele două puteri în privința Finlandei. Goertz îi încredințează secretarului său originalul; dar, când fu vorba să se ia în discuție proiectul, se întâmplă această mică dificultate că tratatul nu se mai găsea nicăieri. Statele-Generale își închipuiau că ministrul, spre a servi interesele regelui, luase hotărîrea de a face să dispară documentul. Baronul de Goertz e tradus în fața justiției, iar secretarul său mărturisește atunci că a mincat tratatul... I se face proces, faptul e dovedit, iar secretarul e condamnat la moarte. Dar, cum dumneata n-ai ajuns pînă acolo, ia o havană și fumeaz-o pînă vine caleașca.

Lucien luă o havană și o aprinse, cum se face în Spania, de la havana preotului, zicîndu-și: „Are dreptate, am tot timpul să mă omor“.

— Adesea, reluă spaniolul, tocmai cînd tinerii nu-și mai văd nici o șansă pentru viitor, se întâmplă că începe norocul lor. Asta voiam să-ți spun, dar am preferat să-ți-o dovedesc cu un exemplu. Frumosul secretar condamnat la moarte era într-o situație cu atît mai deznădăjduită, cu cît regele Suediei nu-l putea ierta, sentința fiind pronunțată de către Statele-Generale ale Suediei; însă el închise ochii asupra unei evadări. Drăgălașul de secretar fuge cu o barcă și cu cîtiva bani în pungă, și ajunge la curtea Curlandei, înarmat cu o scrisoare de recomandare de la Goertz către duce, căruia ministrul suedez îi explică aventura și mania protejatului său. Ducele îl face pe frumosul copil secretarul intendentului său. Ducele era risipitor, avea o soție frumoasă și un intendent, trei mo-

¹ Sub regimul feudal, Statele-Generale erau adunări ocazionale, în care reprezentanții celor trei „stări“ (clerul, nobilimea, starea a treia) puteau face recomandări suveranului; — Carol al XII-lea al Suediei fusese învins de Petru cel Mare, la Poltava, în 1709.

tive de sărăcire sigură. Dacă îți închipui cumva că drăgălașul nostru, condamnat la moarte pentru că a mâncat tratatul relativ la Finlanda, se lecuiește de gusturile sale ciudate, înseamnă că nu cunoști puterea viciului asupra omului; nici pedeapsa cu moarta nu-l oprește când e vorba de o plăcere pe care și-a creat-o singur! De unde o fi venind puterea asta a viciului? E o forță care îi e proprie, sau vine din slăbiciunea omenească? Există gusturi vecine cu nebunia? Îmi vine să rid de moralistii care au pretenția să combată asemenea boli cu vorbe frumoase!... Veni o vreme când ducele, speriat de refuzul intendentului de a-i da o sumă de bani, ceru să i se prezinte conturile. O prostie! Nu-i nimic mai ușor decât să scrii un cont; greutatea nu e niciodată aici. Intendentul îi dădu secretarului toate documentele ca să stabilească bilanțul listei cîvile a Curlandei. În toiul lucrului și al nopții, când era pe sfîrșite, micul nostru mîncător de hîrtie bagă de seamă că mestecă o chitanță a ducelui pentru o sumă considerabilă; spaima îl cuprinde, se oprește din mestecat la mijlocul semnăturii, aleargă să se azvîrle la picioarele ducesei, explicîndu-i mania, implorînd ocrotirea suveranei sale și implorînd-o tocmai la miezul nopții. Frumusețea tînărului secretar făcu atîta impresie asupra acelei femei, încît se căsătorii cu el cînd rămase văduvă. Astfel, în plin secol al XVIII-lea, într-o țară în care domnea blazonul, fiul unui giuvaergiu ajunge prinț suveran. Ba, a ajuns ceva și mai mare! A fost regent după moarea Ecaterinei I-a, a guvernat-o pe împărăteasa Anna și a năzuit să devină un Richelieu al Rusiei. Ei bine, tinere, află un lucru: anume că, dacă ești mai frumos decât Biron¹, eu, la rîndu-mi, deși simplu canonic, sînt ceva mai mult decât baronul de Goertz. Așa că, urcă. Ne-om găsi noi un ducat de Curlanda la Paris, și, în lipsă de ducat, găsim măcar o ducesă.

¹ Favoritul țarinei Anna Ivanovna (1690—1772).

Spaniolul își trecu mîna pe sub brațul lui Lucien, îl sili literalmente să se urce în trăsură, iar vizitiul închise portiera.

— Acum vorbește, te ascult, îi zise canonicul de Toledo lui Lucien. Sînt un preot bătrîn, căruia poți să-i spui totul, fără primejdie. Desigur că n-ai păpat încă decît averea dumitale sau banii mamei. Ne-am dat și noi puțin în petec, dar avem onoare pînă în vîrfurile picioarelor cu pantofi atît de scumpi. Hai spovedește-te fără frică, o să fie absolut ca și cum ți-ai vorbi dumitale însuși.

Lucien se afla în situația pescarului din nu mai știu ce poveste arabă, care, voind să se înecă în mijlocul oceanului, nimerește în niște ținuturi submarine și ajunge acolo rege. Preotul spaniol îi arăta o afecțiune atît de sinceră, încît poetul nu șovăi să-și deschidă inima : îi povesti deci, de la Angoulême pînă la Ruffec, toată viața lui, neascunzînd nici o greșală și sfîrșind cu ultima nenorocire pe care o pricinuisese. Pe cînd își isprăvea povestirea, cu atît mai poetic rostită cu cît Lucien o repeta pentru a treia oară de două săptămîni încoace, ajungeau tocmai la punctul unde, pe șosea, în apropiere de Ruffec, se afla proprietatea familiei de Rastignac, la care nume, de cum îl rosti prima oară, spaniolul tresări.

— Iată, zise el, de unde a pornit tînărul Rastignac, care poate nu are darurile mele și care totuși a avut mai mult noroc decît mine.

— Ah !

— Da, conacu-ăsta caraghios e casa tatălui său. A ajuns, cum vă spuneam, amantul doamnei de Nucingen, nevasta faimosului bancher. Eu m-am lăsat purtat de poezie ; el, mai isteț, s-a ocupat de lucruri mai pozitive.

Preotul opri caleașca ; din curiozitate, dori să parcurgă aleea ce duce de la șosea pînă acasă, și privi totul cu mai mult interes decît se aștepta Lucien de la un preot.

— Cunoașteți așadar familia Rastignac ? îl întrebă Lucien.

— Cunoasc tot Parisul, zise spaniolul, urcîndu-se din nou în trăsură. Prin urmare, voiai să te omori pentru vreo zece-douăsprezece mii de franci. Ești un copil, nu cunoști nici oamenii, nici lucrurile. Soarta omului valorează atît cît și-o evaluează singur, dumneata nu-ți prețuiești viitorul decît douăsprezece mii de franci ; ei bine, eu o să te cumpăr îndată cu mai mult. Cît despre întemnițarea cumnatului dumitale, e un fleac care nu merită atenție. Dacă iubitul nostru Séchard a făcut vreo descoperire, o să fie bogat. Bogații n-au fost niciodată închiși pentru datorii. Mi se pare că nu prea cunoști istoria. Există două istorii : istoria oficială, falsificată, care se învață în școală, istoria *ad usum delphini*¹ ; și pe urmă, istoria secretă, în care se găsesc adevăratele cauze ale evenimentelor, o istorie rușinoasă. Dă-mi voie să-ți spun, în cîteva cuvinte, o altă povestire pe care n-o cunoști. Un ambițios, preot și tînăr, vrea să intre în treburile politice și se face ciinele credincios al unui favorit, favoritul reginei ; favoritul se interesează de preot și îi dă rang de ministru, făcîndu-i loc în consiliu. Într-o seară, un om din aceia care cred că fac un serviciu (nu fă niciodată un serviciu cînd nu ți se cere !) îi scrie tînărului ambițios că viața binefăcătorului său e amenințată. Regele e mînios că are un stăpîn ; a doua zi, favoritul urmează să fie ucis dacă se duce la palat. Ei bine, tinere, ce-ai fi făcut dumneata dacă primeai scrisoarea ?

— M-aș fi dus numaidecît să-i dau de veste binefăcătorului, exclamă repede Lucien.

— Ești tot copilul pe care-l trădează povestea vieții dumitale, spuse preotul. Omul nostru și-a zis : „Dacă regele merge pînă la crimă, înseamnă că binefăcătorul meu e pierdut ; trebuie neapărat să primesc scrisoarea doar

¹ Tratatate istorice oficiale ; expresia datează de pe vremea cînd, „pentru uzul delfinului“ (al prințului moștenitor), se tipăreau, pentru fiul lui Ludovic al XIV-lea, ediții de clasici din care lipseau pasajele prea libere.

cînd o fi prea tîrziu !” și a continuat să doarmă pînă la ceasul cînd îl omorau pe favorit.

— Era un monstru, zise Lucien, care bănuia la preot intenția de a-l pune la încercare.

— Toți oamenii mari sînt niște monștri ; cel despre care ți-am vorbit se numește cardinalul de Richelieu, răsunse canonicul, iar binefăcătorul lui este mareșalul d'Ancre¹. Vezi că nu cunoști istoria Franței ? N-aveam dreptate cînd îți spuneam că ISTORIA predată în liceu e o colecție de date și de fapte, foarte îndoielnică și fără nici un orizont ? La ce-ți servește să știi că Jeanne d'Arc a existat ? Te-ai gîndit vreodată că, dacă Franța ar fi primit atunci dinastia angevină a Plantagenetilor², cele două popoare reunite ar stăpîni azi lumea și că cele două insule în care se pun la cale tulburările politice de pe continent ar fi două provincii franceze ?... De asemeni, ai studiat cumva mijloacele prin care Medicișii, din simpli negustori, au ajuns mari duci ai Toscanei ?

— În Franța, un poet nu e obligat să fie un benedictin³, zise Lucien.

— Ei bine, tinere, au ajuns mari duci la fel cum Richelieu a ajuns ministru. Dacă ai fi căutat în istorie cauzele omeneshi ale evenimentelor, în loc să-i înveți pe dinafară etichetele, ai fi tras din ea învățăminte despre felul cum trebuie să te porți. Din ceea ce ți-am povestit la întîmplare din noianul de fapte adevărate, rezultă legea aceasta : Nu-i socoti pe oameni, și mai ales pe femei, decît niște instrumente în miinile dumitale ; dar nu le-o arăta. Închină-te ca la Dumnezeu la acela care, mai mare

¹ Mareșalul d'Ancre a fost, pe lângă Maria de Medici, protectorul viitorului cardinal de Richelieu, la începuturile carierei de om politic a acestuia.

² Regi de origine franceză, care au domnit în Anglia între 1154 și 1485.

³ Călugării din ordinul benedictinilor erau cunoscuți pentru erudiția lor.

decît tine, îți poate fi de folos și nu-l părăsi pînă ce nu l-ai făcut să plătească foarte scump robirea ta. În raporturile cu lumea, fii aprig precum e cămătarul și josnic ca el : fă pentru putere ceea ce face el pentru bani. Drept care, nu te îngriji de omul căzut, ca și cum nici n-ar fi existat vreodată. Știi pentru ce trebuie să te porți astfel ? Vrei să fii stăpînul lumii, nu-i așa ? Ei bine, la început trebuie să te supui lumii și s-o studiezi bine. Savanții studiază cărțile, politicienii studiază oamenii, interesele și cauzele generatoare ale acțiunilor lor. Și află că lumea, societatea, oamenii luați în totalitatea lor sînt fataliști : se închină întimplării. Știi pentru ce-ți fac acest mic curs de istorie ? Pentru că îți presupun o ambiție nemăsurată...

— Așa e, părinte !

— Am priceput eu, reluă canonicul. Dar în clipa asta, îți spui : „Canonicul ăsta spaniol născocoște anecdote și stoarce istoria ca să-mi dovedească mie că am prea multe virtuți...” (Lucien începu să zîmbească văzîndu-și gîndurile așa de bine ghicite.) Ei bine, tinere, să luăm niște fapte ajunse aproape niște banalități, spuse preotul. La un moment dat Franța e aproape în întregime cucerită de englezi, regele nu mai stăpînește decît o singură provincie. Din sinul poporului, se ridică atunci două ființe : o biată fată, aceeași Jeanne d'Arc de care vorbeam adineauri și un tirgoveț numit Jacques Coeur¹. Una își dăruiește brațul și prestigiul virginității sale, celălalt își dăruiește aurul : regatul e salvat. Dar fata cade prinsă. Regele, care o poate răscumpăra, lasă să fie arsă de vie. Iar pe eroicul tirgoveț, regele îl lasă să fie învinuit de mari crime de către curtenii săi, care pun astfel mîna pe toată averea acestuia. Prada luată de la nevinovatul urmărit,

¹ Negustor bogat din Bourges (1395—1456), a procurat regelui Carol al VII-lea fondurile necesare susținerii războiului contra Angliei, dar, în urma unor intrigi, a fost exilat de rege ; primul din seria marilor financiari burghezi priviți cu invidie și ură de feodalii francezi în declin.

incolțit, răpus de justiție, îmbogățește cinci familii nobile... Tot astfel tatăl arhiepiscopului de Bourges pleacă din regat, ca să nu se mai întoarcă vreodată, fără o lețcaie din averea lui din Franța, doar cu banii ce-i încredințase pe vremuri arabilor și sarazinilor în Egipt. Poți să spui iarăși : „Exemplele astea sînt vechi, de trei sute de ani se învață în școli, și scheletele epocii aceleia sînt fabuloase“. Ei bine, tinere, crezi în cel din urmă semizeu al Franței, în Napoleon ? Acesta l-a ținut în dizgrație pe unul din generalii săi, nu l-a făcut mareșal decît cu chiu, cu vai, niciodată nu s-a servit bucuros de el. Mareșalul se numește Kellermann. Știi de ce ?... Kellermann a salvat Franța și pe primul consul la Marengo, cu o șarjă îndrăzneată, aplaudată în mijlocul valurilor de sînge și de foc. În comunicat, nici măcar nu s-a pomenit de șarja aceasta eroică. Pricina răcelii lui Napoleon față de Kellermann este și pricina dizgrației lui Fouché, a prințului de Talleyrand¹ : nerecunoștința regelui Carol al VII-lea, a lui Richelieu², nerecunoștința lui...

— Dar, părinte, presupunînd că îmi salvați viața și că mă faceți bogat, întrerupse Lucien, mă faceți totodată să vă port o recunoștință foarte slabă.

— Prostutule, spuse abatele, zîbind și luîndu-l pe Lucien de ureche cu o familiaritate aproape regească, cînd vei fi nerecunoscător față de mine, atunci vei fi un om tare și mă voi închina eu în fața ta ; dar, deocamdată, n-ai ajuns pînă acolo, căci, din simplu școlar, ai vrut să devii prea repede profesor. Acesta e cusurul francezilor de vîrsta ta. I-a stricat pe toți exemplul lui Napoleon. Îți dai demisia pentru că nu poți obține gradul la care rîvneai... Dar ți-ai pus oare toată voința, toate acțiunile în slujba unei idei ?...

¹ Oameni politici utilizați și, în același timp, disprețuiți de Napoleon.

² Nerecunoștința lui Carol al VII-lea față de Jacques Coeur, a lui Richelieu față de Concini.

— Nu, din păcate, zise Lucien.

— Ai fost și dumneata ceea ce numesc englezii *inconsistent*, reluă canonicul zîmbind.

— Ce importanță are ce am fost, dacă nu mai pot fi nimic ! răspunse Lucien.

— Ia să se găsească îndărătul tuturor calităților dumitale frumoase o forță *semper virens*¹, zise preotul ținînd să arate că știa și puțină latinească ; nimic pe lume n-o să-ți reziste. Eu, de pe acum, te și iubesc destul... (Lucien surîse neîncrezător.) Da, reluă necunoscutul răs-punzînd surîsului lui Lucien, mă interesezi de parcă ai fi fiul meu și sînt destul de tare ca să-ți vorbesc pe față, cum mi-ai vorbit și dumneata. Știi ce-mi place la dum-neata ?... Ai făcut înlăuntrul dumitale *tabula rasa*² și poți astfel să ascuți un curs de morală ce nu se ține nică-ieri ; căci oamenii, adunați în turmă, sînt încă și mai fă-țarnici decît atunci cînd interesul îi silește să se prefacă. De aceea ne petrecem o bună parte din viață plivind din inimi tot ce crescuse acolo în vremea adolescenței. Ope-rația asta se cheamă a dobîndi experiență.

Lucien, ascultîndu-l pe preot, își zicea : „E vreun po-litician bătrîn, încîntat că se poate distra pe drum. Îi place să-l facă pe un tînăr aflat în pragul sinuciderii să-și schimbe părerea, și o să mă arunce cît colo cînd gluma se va isprăvi... Dar se pricepe bine la paradoxuri, și îmi pare la fel de tare ca Blondet sau Lousteau !“

În ciuda acestei înțelepte reflecții, corupția încercată de diplomat asupra lui Lucien pătrundea adînc în sufle-tul acesta, îndeajuns de dispus ca s-o primească, și făcea acolo cu atît mai mult prăpăd, cu cît se întemeia și pe exemple celebre. Cucerit de farmecul acestei conversații cinice, Lucien se agăța cu atît mai bucuros de viață, cu

¹ O forță mereu activă (lat.).

² A șterge cu totul pentru a o lua de la început (lat.) ; expresia își are originea în întrebuințarea tabletelor de ceară pe care scriau latinii și care puteau fi renivelate de cîte ori era nevoie.

cît se simțea tras din străfundul sinuciderii la suprafață de un braț puternic.

Preotul triumfa vădit, căci din cînd în cînd își însoțea sarcasmele istorice de cîte un zîmbet viclean.

— Dacă felul dumneavoastră de a trata morala se aseamănă cu cel de a privi istoria, zise Lucien, aş vrea să ştiu care e în clipa de faţă mobilul aparentei dumneavoastră carităţi ?

— Acesta, tinere, este ultimul punct al predicii mele, şi-mi vei da voie să-l las deocamdată deoparte, căci atunci nu ne vom mai despărţi astăzi, răspunse el cu şiretenia unui preot care vede că şi-a atins ţinta.

— Bine, atunci vorbiţi-mi despre morală, reluă Lucien, care îşi zise în sinea lui : „Să-l vezi ce aere o să-şi mai dea !“

— Morala, tinere, începe o dată cu legea, zise preotul. Dacă n-ar fi vorba decît de religie, legile ar fi de prisos : popoarele religioase au legi puţine. Deasupra legii civile se află legea politică. Ei bine, vrei să ştii ceea ce, pentru un om politic, e scris pe fruntea secolului dumneavoastră al XIX-lea ? Francezii au inventat, în 1793, o suveranitate populară ce s-a sfîrşit cu un împărat absolut. Asta pentru istoria dumneavoastră naţională. În ceea ce priveşte moravurile : doamna Tallien şi doamna de Beauharnais s-au purtat la fel. Napoleon se căsătoreşte cu una din ele, o face împărăteasa dumneavoastră şi nu vrea nici în ruptul capului s-o accepte pe cealaltă, deşi era principesă. Revoluţionar în 1793, Napoleon îşi pune coroana de fier în 1804. Aprigii susţinători ai lozincii *egalitatea sau moartea* din 1792 ajung, începînd din 1806, complicitii unei aristocraţii, legitimate apoi şi de Ludovic al XVIII-lea. În străinătate, aristocraţia, care tronează astăzi din nou în cartierul Saint-Germain, a făcut şi mai rău : a fost cămătară, a fost negustoreasă, a făcut plăcinte, a fost bucătăreasă, fermieră, păzitoare de oi. În Franţa deci, şi legea politică şi legea morală, toţi la un loc şi

fiecare în parte au dezmințit începutul prin punctul de sosire, opiniile prin purtările lor, sau purtarea prin opinii. N-a existat logică nici la guvernanți, nici la particulari, De aceea nici nu mai aveți morală. Astăzi, în țară la dumneavoastră, succesul este rațiunea supremă a tuturor acțiunilor, oricare ar fi ele. Faptul nu mai înseamnă așadar nimic în sine, e în întregime în ideea pe care ceilalți și-o fac despre el. De aici, tinere, o a doua învățătură : arată-te cât mai frumos pe dinafară ! ascunde-ți o parte din viață și înfățișează lumii numai cealaltă, într-o formă cât mai sclipitoare. Discreția, deviza ambițioșilor, e și a ordinului nostru, însușește-ți-o și dumneata. Cei mari săvârșesc aproape tot atâtea fărădelegi cât și cei păcătoși ; dar ei le săvârșesc în umbră și scot ochii lumii cu virtuțile lor : și tot mari rămân. Cei mici își desfășoară virtuțile în umbră și își arată păcatele la lumina zilei : lumea îi disprețuiește. Dumneata ți-ai ascuns măreția și ți-ai dat în vileag plăgile. Ai trăit în văzul tuturor cu o actriță, ai locuit la ea, cu ea ; nu vi se putea aduce desigur nici o învinuire, erați liberi și unul și altul ; dar călcați în picioare ideile lumii, și astfel n-ați avut considerația pe care lumea o acordă acelor care se supun legilor ei. Dacă i-ai fi lăsat-o pe Coralie lui Camusot, dacă ți-ai fi ținut ascunse legăturile cu ea, te-ai fi însurat cu doamna de Bargeton, ai fi azi prefect de Angoulême și marchiz de Rubempré. Schimbă-ți purtarea, pune-ți în valoare frumusețea, farmecul, spiritul, poezia. Dacă îți îngădui câteva mici ticăloșii, fă-le între patru pereți. În acest mod, nu vei mai fi învinuit că ești o pată pe decorul marelui teatru care e lumea. Napoleon numește asta : *a-ți spăla rufele murdare în familie*. Din preceptul al doilea decurge acest corolar : totul e să respecti forma. Vezi de pricepe bine ce numesc eu forma. Există oameni lipsiți de carte care, încolțiți de nevoie, iau o sumă oarecare, prin violență, de la altul ; aceștia sînt numiți criminali și siliți să aibă de-a face cu justiția. Un biet om de geniu descoperă un secret care,

exploatat, e o adevărată comoară ; dumneata îi dai cu împrumut trei mii de franci (întocmai ca cei doi Cointet care s-au pomenit cu cei trei mii de franci ai dumitale în mâini și care or să-l jupoaie pe cumnatul dumitale), îl chinui în așa fel încît să-ți cedeze tot sau o parte din secret și n-ai de furcă decît cu conștiința dumitale, dar conștiința nu te duce la curtea cu juri. Dușmanii ordinii sociale profită de această ciudățenie ca să latre împotriva justiției și să facă spume la gură în numele poporului că s-a trimis la galere un hoț care fură noaptea găini, în timp ce e întemnițat, doar pentru cîteva luni, un om care sărăcește familii întregi cu un faliment fraudulos ; dar ipocriții ăștia știu prea bine că osîndindu-l pe hoț judecătorii mențin bariera dintre săraci și bogați, care altfel, înlăturată, ar aduce sfîrșitul ordinii sociale ; pe cînd falitul fraudulos, istețul care pune mîna pe o moștenire, bancherul care ucide o întreprindere numai pentru cîștigul lui nu produc decît deplasări de averi. În acest fel, fiule, societatea e nevoită să stabilească unele deosebiri spre folosul ei și pe care eu le fac spre folosul dumitale. Important este să fii pe măsura societății. Napoleon, Richelieu, Medicișii au fost pe măsura secolului lor. Dumneata te prețuiești la douăsprezece mii de franci !... Societatea dumneavoastră nu se mai închină la Dumnezeu cel adevărat, ci la vițelul de aur ! Aceasta e religia Char-tei dumneavoastră, care nu mai ține socoteala, în politică, decît de proprietate. Nu înseamnă asta că le spui tuturor supușilor : „Căutați să fiți bogați ?“... Cînd îți vei fi făcut legal o avere mare și după ce vei fi marchiz de Rubempré, îți vei permite și luxul de a avea onoare. Vei arăta atunci atita susceptibilitate în această privință, încît nimeni nu va cuteza să te învinuiască de a nu fi avut-o vreodată, dacă într-adevăr nu o vei fi avut cîndva făcînd avere, ceea ce nu te-aș sfătui de loc, zise preotul, luînd mîna lui Lucien și mîngîindu-i-o ușor. Ce trebuie să-ți bagi în capul ăsta al dumitale frumos?... Doar atît : ale-

ge-ți un scop strălucitor și ține ascunse mijloacele de a parveni, ca și drumul urmat. Te-ai purtat pînă aici ca un copil ; acum fii bărbat, fii vînător, așază-te la pîndă, în lumea pariziană, așteaptă o pradă și un prilej, nu-ți cruța nici persoana, nici ceea ce se cheamă demnitatea ; căci noi toți ascultăm de ceva, de un viciu, de o nevoie ; dar respectă legea supremă : secretul.

— Mă sperii, părinte ! exclamă Lucien, asta mi se pare o teorie bună pentru un hoț de drumul mare.

— Ai dreptate, zise canonicul, dar nu vine de la mine. Așa au judecat parvenii, casa de Austria ca și dinastia Franței. Dumneata n-ai nimic, ești în situația Medicișilor, a lui Richelieu, a lui Napoleon, la începuturile ambițiilor lor. Oamenii ăștia, copile, și-au evaluat viitorul la prețul nerecunoștinței, al trădării și al contradicțiilor celor mai violente. Trebuie să îndrăznești totul, ca să cîștigi totul. Ia să facem o socoteală. Cînd te așezi la o masă de pocher, mai stai să discuți condițiile ? Regulile sînt făcute de mult, dumneata trebuie să le accepți.

„Aha, gîndi Lucien, știe pocher.“

— Ce faci la pocher ? întrebă preotul, te apuci să în-
trebuițezi cea mai frumoasă dintre virtuți : sinceritatea ? Nu numai că îți ascunzi cărțile, ci mai cauți să se creadă, cînd ești sigur de cîștig, că vei pierde tot. Mă rog, te prefaci, nu-i așa ?... Minți ca să cîștigi cinci poli !... Ce-ai zice de un jucător destul de generos ca să le spună dinainte celorlalți că are caré ? Ei bine, ambițiosul, care vrea să lupte cu ajutorul preceptelor virtuții, acolo unde antagoniștii se lipsesc de ele, e ca un copil căruia bătrînii politicieni i-ar spune ceea ce jucătorii îi spun celui ce nu știe să profite de cărțile sale mari : „Domnul meu, lasă-te de pocher...“ Ce ? parcă dumneata faci regulile în jocul ambiției ? De ce ți-am spus să fii pe măsura societății ?... Pentru că astăzi, tinere, societatea și-a arogat atîtea drepturi asupra indivizilor, încît individul se vede silit să lupte împotriva societății. Nu mai există legi, există numai

moravuri, adică prefăcătorie, mereu forma. (Lucien făcu un gest de mirare.) A ! copilule, zise preotul, temîndu-se să nu fi jignit candoarea lui Lucien, te aşteptai să dai peste arhanghelul Gavril într-un abate însărcinat cu toate inechităţile contra diplomaţiei a doi regi (sînt intermediar între Ferdinand al VII-lea şi Ludovic al XVIII-lea¹, doi mari... regi ce-şi datoresc coroana unor profunde combinaţiuni) ? Eu cred în Dumnezeu, dar cred mai mult în ordinul nostru, şi ordinul nostru nu crede decît în puterea lumească. Spre a face ca puterea lumească să fie foarte trainică, ordinul nostru luptă pentru menţinerea bisericii apostolice, catolice şi române, adică pentru totalitatea acelor sentimente ce ţin poporul în supunere. Noi sîntem templierii² moderni, avem o doctrină. Ca şi Templul, ordinul nostru a fost dărîmat din aceleaşi motive : se făcuse pe măsura lumii. Dacă dumneata vrei să fii soldat, eu o să-ţi fiu căpitan. Supune-mi-te ca o soţie soţului, ca un copil mamei sale şi îţi garantz că, în mai puţin de trei ani, vei fi marchiz de Rubempré, că te vei căsători cu una din cele mai nobile fete din cartierul Saint-Germain şi că într-una din zile vei lua loc pe băncile pairilor. În clipa asta, dacă nu te-aş fi diştrat eu cu conversaţia mea, ce-ai fi ? Un cadavru de negăsit, acoperit de milul apelor. Hai ! ia încordează-ţi imaginaţia de poet !... (Lucien îşi privi curios protectorul.) Tînărul care stă aci, în caleaşcă, alături de abatele Carlos Herrera, canonic onorar al catedralei din Toledo, trimis secret al maies-

¹ Regele Spaniei Ferdinand al VII-lea, pe care Napoleon îl îndepărtase în 1808, a revenit la tron în 1813, cînd au început înfrîngerile adversarului său ; el a fost susţinut de Ludovic al XVIII-lea, care a întreprins, în 1823, o expediţie militară în Spania, pentru a-i consolida absolutismul. Carlos Herrera, în 1823, pare a trata această intervenţie.

² Ordin călugăresc militar întemeiat în anul 1118. Prin „templierii moderni“, Herrera înţelege ordinul iezuiţilor, care fusese desfiinţat în 1773 şi restabilit, de către papa Pius al VII-lea, în 1814 ; iezuiţii reapar în Franţa în 1818.

tății-sale Ferdinand al VII-lea către maiestatea-sa regele Franței, ca să-i aducă o depeșă în care scrie poate : „*După ce mă vei fi liberat, spânzură-i pe toți aceia cărora eu le fac acum ochi dulci ; dar mai ales pe trimisul meu, ca să fie cu adevărat secret*“, tinărul acesta, zise abatele, nu mai are nici o legătură cu poetul care a răposat. Eu te-am pescuit, ți-am redat viața, iar dumneata îmi aparții mie precum creatura aparține creatorului, precum efritul din basme aparține geniului care îl stăpânește, precum icioglanul aparține sultanului¹, precum trupul aparține sufletului. Te voi ajuta, te voi sprijini cu toată forța mea pe drumul spre putere, făgăduindu-ți în același timp o viață de plăceri de onoruri, de petreceri necurmate... N-o să duci niciodată lipsă de bani... Te vei arăta în lume, vei fi cineva, în timp ce eu, pe brinci în mocirla de la temelie, îți voi clădi strălucitorul palat al norocului. Mie-mi place puterea pentru putere ! Voi fi totdeauna fericit de plăcerile dumitale, care mie îmi sînt interzise. În sfîrșit, eu voi fi dumneata !... Și în ziua în care învoiala asta de la om la demon, de la copil la diplomat nu-ți va mai fi pe plac, poți oricînd să-ți găsești un locșor, ca acela de care vorbeai, ca să te îneci : vei fi atunci ceva mai mult și ceva mai puțin decît ceea ce ești astăzi, nefericit și dezonorat.

— Asta nu e chiar o predică de-a arhiepiscopului de Grenada² ! exclamă Lucien, văzînd caleașca oprită într-un loc unde se schimbau caii.

¹ În povestile arabe, *efritul* este un demon de speță inferioară, supus „geniului“ ; *icioglanul* (termen turcesc) este ofițerul din palatul sultanului.

² În romanul picaresc *Gil Blas* al lui Lesage (1668—1747), e vorba (Cartea a VII-a, cap. 3) de o întimplare din viața lui Gil Blas, în acel moment secretar al arhiepiscopului de Grenada. Temîndu-se să nu se simtă decadența bătrîneții în predicile lui, arhiepiscopul îl roagă pe secretar să-l avertizeze cînd i se pare că a venit ceasul retragerii ; Gil Blas se execută, dar e imediat concediat.

— Nu știu ce nume îi dai acestei învățăături sumare, fiule (pentru că te înfiez și voi face din tine moștenitorul meu !); însă ăsta e codul ambiției. Aleșii lui Dumnezeu sînt puțini la număr. Pentru dumneata nu există alegeri : sau te retragi în fundul unei mînăstiri (și, deseori, dai și-acolo peste lumea în mic !), sau accepți codul acesta.

— Poate că e mai bine să nu fii așa de învățat, zise Lucien, încercînd să pătrundă în sufletul cumplitului preot.

— Cum ! reluă canonicul, după ce ai jucat fără să cunoști regulile jocului, te retragi din partidă tocmai atunci cînd ajungi tare, cînd ai alături un naș puternic și fără să simți măcar dorința de a-ți lua revanșa ? Cum ! nu-ți vine pofta să calci pe grumajii celor ce te-au izgonit din Paris ?

Lucien se înfioră de parcă cine știe ce instrument de bronz, cine știe ce gong chinezesc ar fi scos sunetele grozave ce-ți toacă nervii.

— Eu nu sînt decît un umil preot, reluă omul al cărui chip, ars de soarele Spaniei, căpătă o expresie cumplită ; dar dacă niște oameni m-ar fi umilit, jignit, chinuit, trădat și vîndut, cum ai fost dumneata de către secăturile despre care mi-ai vorbit, aș fi ca arabul din deșert !... Da, m-aș închina trup și suflet răzbunării. Puțin mi-ar păsa că mi-aș sfîrși viața atîrnat de o spînzurătoare, gîuit, tras în țepă, sau ghilotinat ca în țara dumneavoastră ; dar nu m-aș lăsa prins pînă ce nu mi-aș fi strivit dușmanii sub călcîi.

Lucien păstra tăcere, îi pierise pofta să-l mai facă pe preot să-și dea aere.

— Unii oameni coboară din Abel, alții din Cain, zise canonicul încheind ; eu am singe amestecat : Cain pentru dușmani, Abel pentru prieteni ; și vai de acela care îl trezește pe Cain !... La urma urmelor, dumneata ești francez, eu sînt spaniol și, pe deasupra, și canonic !...

„Ce fire de arab !“ își zise Lucien cercetîndu-și din ochi protectorul pe care i-l trimisese cerul.

Abatele Carlos Herrera n-avea nimic în el care să-l trădeze pe iezuit, nici măcar pe călugăr. Scund și voinic, cu mâini late, cu un piept lat, de o ȋorță herculeană, cu o privire fioresă dar ȋmblinzită la comandă ; cu fața arsă de soare, ce nu dezvăluia nimic din ce se ascundea înăuntrul sufletului, inspira mai mult repulsie decît atracție. Părul lung și pudrat ca acela al prințului de Talleyrand îi dădea ciudatului diplomat ȋnfățișarea unui episcop, iar panglica albastră tivită cu alb, de care atirna o cruce de aur, îl arăta de altminteri pe demnitarul bisericesc. Ciorapii de mătase neagră erau turnați pe niște picioare de atlet. Ȋmbrăcăminte, deosebit de curată, dezvăluia o grijă amănunțită de sine, pe care preoții nu o prea au, mai ales în Spania. Un tricorn era pus pe banca trăsorii ce purta stema Spaniei. Cu toate că stirnea multe motive de repulsie, purtarea-i, totodată violentă și ȋmpăciuitoare, ȋndulcea efectul fizionomiei ; iar pentru Lucien, preotul se făcuse galeș, mîngietor, aproape felin. Lucien cercetă cele mai mici amănunte foarte ȋngrijat. Simți că era vorba în clipa aceea de viață și de moarte, căci se afla la al doilea popas după Ruffec. Ultimele fraze ale preotului spaniol îi răscoliseră multe coarde în inimă și, trebuie s-o spunem spre rușinea lui Lucien și a preotului, care, cu un ochi deprins, cerceta chipul frumos al poetului, coardele acestea erau cele mai rele, acelea ce tresar sub năvala sentimentelor josnice. Lucien revedea Parisul, apuca din nou hățurile dominației pe care mîinile sale nedibace le scăpaseră, se răzbuna ! Comparația ce o făcuse ȋntre viața din provincie și viața de la Paris, cauza cea mai hotăritoare a sinuciderii sale, dispărea : avea să se afle din nou în mediul său, dar ocrotit de un politician profund, capabil să coboare pînă la ticăloșia unui Cromwell¹.

¹ *Olivier Cromwell* (1599—1658), protagonistul și animatorul revoluției burgheze engleze ; pentru regaliști, „ticăloșia” lui constă, desigur, în faptul de a fi instituit tribunalul special care l-a condamnat la moarte pe regele Carol I al Angliei (1649).

„Eram singur, acum vom fi doi“, își zicea el.

Cu cât își destăinuise mai multe greșeli în purtarea lui de mai înainte, cu atât omul bisericii îi arătase mai mult interes. Mila acestui om crescuse o dată cu nenorocirile și nu se mira de nimic. Lucien se întreabă care era oare mobilul acestui minutor de intrigi regale. Se mulțumi la început cu un motiv vulgar : spaniolii sînt generoși ! Spaniolul e generos, după cum italianul e specialist în otrăviri și gelozie, după cum francezul e ușuratic, după cum germanul e primitiv, după cum evreul e meschin, după cum englezul e dezinteresat. Schimbați, vă rog, proporțiile, și abia atunci veți descoperi adevărul. Evreii au pus mîna pe tot aurul din lume, compun *Robert Diavolul*, joacă *Fedra*, cîntă *Wilhelm Tell*, comandă tablouri, înalță palate, scriu *Reisebilder* și poezii admirabile¹, sînt mai puternici ca oricînd, religia lor e tolerată ; în sfîrșit, fac credit pînă și papii ! În Germania, pentru cele mai mici lucruri, străinul e numaidecît întrebant : „Ai contract ?“ Atîtea șicane i se fac. În Franța, lumea aplaudă de cincizeci de ani încoace pe scenă niște ineptii naționale, continuă să poarte niște pălării inexplicabile, iar guvernul nu se schimbă decît cu condiția de a fi mereu același !... Anglia desfășoară în văzul lumii niște perfidii a căror oroare nu se poate asemui decît cu lăcomia ei. Spaniolul, după ce a avut pe mîină aurul celor două Indii, nu mai are nimic. Nu e țară pe lume în care să fie mai puține otrăviri ca în Italia și în care moravurile să fie mai blînde și mai curtenitoare. Spaniolii au trăit multă vreme de pe urma faimei maurilor.

Cînd spaniolul se urcă iar în caleașcă, îi spuse vizi-
tiului la ureche :

¹ Evreul german Meyerbeer este autorul operei *Robert Diavolul* (1831) ; evreica franceză *Elisa Félix*, zisă *Rachel* (1820—1858), a ilustrat teatrul tragic, triumfînd mai ales în *Fedra* lui Racine ; autorul *Tablourilor de călătorie* (*Reisebilder*) și al *poeziilor admirabile* de care vorbește Balzac, este poetul *Heine* (1797—1856).

— Trebuie să mergi iute ca poștalionul, ai trei franci dacă știi să dai cu biciul.

Lucien șovăia să se suie ; preotul îi spuse :

— Haida-de !

Și Lucien se sui, sub pretextul de a-i azvirli un argument *ad hominem*¹ :

— Părinte, îi zise el, un om care a depănat cu cel mai mare singe rece din lume maximele pe care mulți burghezi le-ar socoti nemaipomeni⁺ de imorale...

— Și care și sint, interveni preotul ; iată de ce Isus Cristos voia să izbucnească scandalul ; și iată de ce lumea se teme atîta de scandal.

— Un om de tăria dumneavoastră n-o să se mire de întrebarea ce o să i-o pun ?

— Zi-i, fiule ! făcu Carlos Herrera. Nu mă cunoști. Crezi că mi-aș lua un secretar pînă ce n-aș ști dacă are principii destul de sigure ca să nu-mi fure nimic ? Sint mulțumit de tine. Mai ai încă toate nevinovățiile omului care se omoară la douăzeci de ani. Și acum, întrebarea ?

— De ce vă interesați de mine ? Ce preț voiți de la supunerea mea ? De ce îmi dați totul ? Care e partea dumneavoastră ?

Spaniolul se uită la Lucien și începu să zîmbească.

— Să așteptăm un deal, îl vom urca pe jos și vom vorbi în bătaia vîntului. Fundul unei calești e indiscret.

Tăcerea domni cîțva timp între cei doi tovarăși de drum, iar viteza trăsării contribui, ca să zicem așa, la amețirea morală a lui Lucien.

— Părinte, uite dealul, zise Lucien, trezindu-se ca din vis.

— Bîne, hai pe jos, spuse preotul, strigînd tare vizitiului să oprească.

Și amîndoi săriră jos, pe șosea.

¹ Argument care opune unui adversar propriile cuvinte sau acțiuni ale acestuia (lat.).

— Fiule, grăi spaniolul, luîndu-l pe Lucien de braț, te-ai gîndit vreodată mai îndelung la *Veneția salvată*¹ de Otway? Ai pătruns sensul prieteniei adînci, de la bărbat la bărbat, ce-l leagă pe Pietro de Giaffero și în fața căreia femeia își pierde orice însemnătate din care cauză termenii sociali capătă un sens cu totul schimbat? Ei bine, asta e pentru poet.

„Canonicul cunoaște și teatrul“, își zise Lucien în sinea lui.

— L-ați citit cumva pe Voltaire?... îl întrebă el.

— Am făcut mai mult, răspunse canonicul, îl pun în practică.

— Nu credeți în Dumnezeu?

— Hei! acum eu sînt ateu! zise preotul zîmbind. Să ne întoarcem la cele pozitive, dragul meu, reluă el, apucîndu-l de mijloc. Am patruzeci și șase de ani, sînt copilul natural al unui mare senior, deci fără familie, și am o inimă. Dar află aceasta, întipăreșteți-o bine în min-tea ta încă fragedă: omul are groază de singurătate. Și, dintre toate singurătățile, singurătatea morală e aceea ce-l înspăimîntă mai mult. Cei dinții pustnici trăiau cu Dumnezeu, trăiau în lumea cea mai populată, lumea spirituală. Avarii trăiesc în lumea fanteziei și a plăcerilor. Avarul are tot, pînă și sexul, în creier. Cel dinții gînd al omului, fie leproș, fie ocnaș, ticălos sau bolnav, e să aibă un părtaș la soarta lui. Ca să-și împlinească acest dor, care e viața însăși, se folosește de toate forțele lui, de toate darurile, de verva vieții sale. Fără dorința aceasta atot-puternică, oare Satan și-ar mai fi putut găsi tovarăși?... Acesta poate fi subiectul unui întreg poem, care ar fi

¹ Compusă în secolul al XVII-lea de poetul englez *Thomas Otway* (1652—1685), piesa *Veneția salvată* fusese reluată cu mare succes în Franța, la începutul secolului al XIX-lea.

avanscena *Paradisului pierdut*, ce nu-i la rindu-i decît apologia revoltei¹.

— Ar fi *Iliada* corupției, zise Lucien.

— Ei bine, eu sînt singur, trăiesc singur ! Am îmbrăcămîntea de preot; dar nu și inima. Îmi place să mă devotez ciuva, am viciul ăsta. Trăiesc prin devotament, iată de ce sînt preot. Nu mă tem de nerecunoștință și sînt recunoscător. Biserica nu e nimic pentru mine, ea e o idee. M-am devotat regelui Spaniei ; dar nu-l poți iubi pe regele Spaniei ; el mă protejează, plutește deasupra mea. Vreau să iubesc o creatură, s-o șlefuiesc, s-o plămădesc spre folosința mea, spre a o iubi cum își iubește tatăl copilul. Mă voi plimba cu tine în cabrioleta ta elegantă, băiete, mă voi bucura de succesele tale la femei, voi spune: „Tinărul acesta frumos sînt eu ! Pe marchizul de Rubempré l-am creat și adus eu în lumea aristocratică ; măreția lui e opera mea, tace și vorbește cum îi spun eu, pe mine mă consultă în orice lucru“. Așa ceva era abatele de Vermont pentru Maria-Antoaneta.

— Dar a dus-o la eșafod !

— Pentru că n-o iubea pe regină ! răspunse preotul, nu-l iubea decît pe abatele de Vermont².

— Trebuie să las și eu „potopul în urma mea ?“ zise Lucien.

— Am comori, vei lua din ele.

— În clipa asta aș face multe ca să-l scap pe Séchard, replică Lucien cu un glas care nu mai dorea sinuciderea.

— Spune o vorbă, fiule, și mîine dimineată primește suma care-i trebuie ca să fie liber.

¹ Celebrul poem epic al poetului englez *Milton* desfășoară în douăsprezece cînturi povestea suferințelor biblice ale omului și ale primelor sale revolte.

² *Abatele de Vermont* fusese trimis la Viena pentru a o învăța franțuzește pe Maria-Antoaneta, viitoarea regină a Franței ; a rămas profesorul și consilierul ei — pare-se foarte sever — și după venirea ei în Franța.

— Cum ? mi-ați da douăsprezece mii de franci ?...

— Hei, băiete ! nu vezi că facem patru leghe pe oră ? O să luăm masa la Poitiers. Acolo, dacă vrei să semnezi învoiala, să-mi dai o singură dovadă de supunere — e mare, o vreau totuși ! ei bine, diligența de Bordeaux îi va duce surorii tale cincisprezece mii de franci...

— Unde sînt banii ?

Preotul spaniol nu răspunse nimic, iar Lucien își zise: „Aha ! l-am prins, își bătea joc de mine“.

Îndată după aceea, spaniolul și poetul se urcară tăcuți, în trăsură. Tot în tăcere preotul băgă mîna în punga trăsorii, luă din ea un sac de piele ca o tolbă de vînătoare cu trei despărțituri ; scoase o sută de galbeni portughezi, cufundindu-și mîna largă de trei ori, pe care o scotea de fiecare dată plină de aur.

— Părinte, sînt al dumitale, zise Lucien orbit de valurile de aur.

— Copilule ! spuse preotul, sărutîndu-l pe Lucien pe frunte cu dragoste, asta nu-i decît o treime din aurul ce se găsește în sacul acesta, treizeci de mii de franci, fără să mai punem la socoteală banii de drum.

— Și călătoriți fără pază ? exclamă Lucien.

— Dar ce, ăștia sînt bani ? făcu spaniolul. Mai am încă peste trei sute de mii de franci în trate asupra Parisului. Un diplomat fără bani este ceea ce erai tu adineauri : un poet fără voință.

În momentul în care Lucien se urca în trăsură cu pre-tinsul diplomat spaniol, Eve se scula din pat ca să-i dea copilului de băut. Găsi scrisoarea în leagăn și o citi. Un fior rece îi îngheță nădușeala pricinuită de somnul de dimineață, simți o amețală, îi chemă pe Marion și pe Kolb.

La vorbele : „Fratele meu a plecat ?“ Kolb răspunse :

— *Ta, tomna, înainte te se luminat !*

— Să nu suflați o vorbă din cele ce vă spun, le zise Eve celor doi servitori, fratele meu a plecat ca să-și pună, pesemne, capăt zilelor. Dați fuga amândoi, întrebați lumea, fără să treziți bănuiele, și cercetați pe lingă apă.

Eve rămase singură, groaznică la vedere în încremănirea ei. În această tulburare, pe la șapte dimineăta, veni Petit-Claud ca să-i vorbească despre afaceri. În asemenea clipe, ascuți pe oricine.

— Doamnă, zise avocatul, scumpul nostru David, săracul, e în închisoare. A ajuns în starea pe care am prevăzut-o la începutul acestei afaceri. Îl povățuiam atunci să se asocieze pentru exploatarea descoperirii cu concurenții săi, cu frații Cointet, care dețin mijloacele de a realiza ceea ce, la soțul dumneavoastră, nu e decît în stare de concepție. De aceea, aseară, de îndată ce am aflat de arestarea lui, ce-am făcut ? m-am dus la domnii Cointet cu intenția de a stoarce de la ei concesiile ce ar putea să vă mulțumească. Voind să vă apărați descoperirea, viața va continua să vă fie ceea ce e azi : o viață de șicane care vă va răpune, silindu-vă pînă la urmă ca, istoviți și prăpădiți, să încheiați cu un om cu bani, în dauna dumneavoastră poate, ceea ce eu vreau să vă văd încheind chiar azi cu domnii Cointet-frații. Vă veți cruța astfel lipsurile, chinurile inventatorului, în luptă cu lăcomia capitalistului și cu nepăsarea societății. Ia vedeți ! dacă domnii Cointet vă plătesc datoriile... dacă, după ce vi le plătesc, vă mai dau și o sumă care să vă aparțină, oricare ar fi meritul, soarta sau posibilitățile descoperirii, acordîndu-vă, bineînțeles, și o oarecare parte din beneficiile exploatării, n-ați fi fericiți ?... Dumneavoastră, doamnă, deveniți proprietara inventarului din tipografie, pe care o veți vinde desigur, ceea ce o să vă aducă încă vreo douăzeci de mii de franci ; vă garantez eu un cumpărător la prețul ăsta. Dacă puneți mîna pe cincisprezece mii de franci, printr-un act de asociație cu domnii Cointet, veți avea o avere de treizeci și cinci de mii de franci, și la dobînda actuală a

rentelor, vă veți face două mii de franci rentă... Cu două mii de franci rentă, se trăiește în provincie. Și, băgați bine de seamă, doamnă, că veți avea pe deasupra și eventualitățile asociației cu domnii Cointet. Zic eventualități, căci trebuie să ne gândim și la nereușită. Ei bine, iată ceea ce sînt în măsură să pot obține : mai întîi, descărcarea deplină a lui David, apoi cincisprezece mii de franci plătiți cu titlul de indemnitate de cercetări, dobîndiți fără ca domnii Cointet să aibă dreptul a-i mai revendica sub orice titlu, chiar dacă descoperirea ar fi neproductivă ; în sfîrșit, o asociație între David și domnii Cointet pentru exploatarea brevetului de invenție ce urmează a fi scos, după o experiență făcută în comun și într-ascuns asupra procedeului său de fabricație pe baza următoare : domnii Cointet suportă toate cheltuielile. Aportul lui David va fi brevetul, și va avea un sfert din beneficii. Dumnevoastră sînteți o femeie cu judecată și foarte chibzuită, ceea ce nu se prea întîmplă cu femeile foarte frumoase ; gîndiți-vă la aceste propuneri, cîntăriți-le și le veți găsi foarte acceptabile...

— Ah ! domnule, exclamă sărmana Ève cu deznadejde și izbucnind în plîns, de ce n-ai venit ieri seara să-mi propui tranzacția asta ? Azi, am fi ocolit dezonoarea, și... și mai mult chiar...

— Discuția mea cu frații Cointet, care, după cum cred c-ați bănuțit, se ascund după Métivier, nu s-a încheiat decît la miezul nopții. Dar ce anume s-a mai întîmplat de ieri seara, de ziceți că e și mai rău decît arestarea bietului David ? întrebă Petit-Claud.

— Iată cumplita veste pe care am găsit-o la deșteptarea mea azi de dimineată, răspunse ea întinzîndu-i lui Petit-Claud scrisoarea lui Lucien. Îmi dovedești în clipa asta că ne vrei binele, ești prieten cu David și cu Lucien, n-am nevoie să-ți cer să păstrezi secretul...

— Fiți fără nici o grijă, zise Petit-Claud înapoind scrisoarea după ce o citi. Lucien nu se va sinucide. După ce

a fost pricina arestării cumnatului său, îi trebuia un motiv să vă părăsească și asta mi se pare un fel de tiradă de ieșire din scenă, cum se spune la teatru.

Frații Cointet își atinseseră scopul. După ce-i chinuiseră pe inventator și pe soția acestuia, prindeau momentul când chinuiții doresc o clipă de odihnă. Nu toți căutătorii de secrete seamănă cu bulldogul care moare cu prada în dinți, iar frații Cointet studiaseră bine firea victimelor lor. Pentru Cointet cel mare, arestarea lui David era ultima scenă din actul întâi al dramei. Actul al doilea începea cu propunerea pe care tocmai o făcuse Petit-Claud. Mare maestru în sforării, avocatul socoti fapta lui Lucien ca o șansă nesperată, una din acelea care, într-o luptă, aduc decizia finală. O văzu pe Ève atât de năucită de acest eveniment, încît se hotări să se folosească de el ca să-i cîștige acesteia încrederea, căci ghicise pînă la urmă influența soției asupra soțului. Deci, în loc s-o cufunde pe doamna Séchard și mai adînc în deznădejde, el încercă s-o îmbărbăteze și s-o liniștească, îndreptînd-o în chip foarte dibaci înspre închisoare, în starea suflească în care se afla, socotind că ea îl va hotări pe David să se asocieze cu Cointet.

— David mi-a spus, doamnă, că nu-și dorea avere decît pentru dumneavoastră și pentru fratele dumneavoastră; dar cred că ați avut dovada că ar fi o nebunie să vrei să-l îmbogățești pe Lucien. Băiatul ăsta ar toca trei averi, nu una.

Atitudinea Èvei grăia îndeajuns că cea din urmă iluzie a ei asupra lui Lucien se spulberase; de aceea avocatul făcu o pauză spre a schimba tăcerea clienței sale într-un fel de consimțămînt.

— Astfel, în această chestiune, reluă el, nu mai e vorba decît de dumneavoastră și de copilul dumneavoastră. Numai dumneavoastră vă puteți rosti dacă o rentă de două mii de franci vă e de ajuns ca să vă asigure fericirea, fără să mai socotim și moștenirea bătrînului Séchard. Socrul dumneavoastră se bucură de multă vreme de un venit

de șapte-opt mii de franci, fără să mai socotim dobinzile pe care le scoate din capitalurile lui : astfel, la urma urmei, aveți în fața ochilor un viitor frumos. De ce să vă chinuiți ?

Avocatul plecă lăsînd-o pe doamna Séchard să cugete la această perspectivă, destul de dibaci pregătită din ajun de Cointet cel mare.

— Du-te la ei și fă-i să întrevadă posibilitatea de a obține o sumă oarecare, îi spusese cămătarul din Angoulême avocatului, cînd acesta venise să-i vestească arestarea ; și, după ce se vor fi obișnuit cu gîndul că o să le cadă în palmă o sumă, atunci îi avem noi în mîină : o să ne tocmim, și, încetul cu încetul, îi aducem la prețul pe care vrem să-l dăm pe secretul lor.

Fraza aceasta cuprindea întrucîtva sumarul actului al doilea al acestei drame financiare.

După ce doamna Séchard, cu inima zdrobită de temerile ce i le pricinuia soarta fratelui, se îmbracă și coborî să se ducă la închisoare, o apucă groaza la gîndul că va trebui să treacă singură pe străzile din Angoulême. Deși nu-i păsa de starea în care se afla clienta sa, Petit-Claud se înapoie ca să-i dea brațul, adus îndărăt de o idee destul de macchiavelică, și avu astfel meritul unei atenții pentru care Ève îi fu foarte recunoscătoare ; căci o lăsă să-i mulțumească, fără să-i spună care era adevărul. Această mică atenție, din partea unui om atît de aspru, de tăios și într-un asemenea moment, schimbă părerea pe care doamna Séchard o avusese pînă atunci despre Petit-Claud.

— Vă conduc, îi zise el, pe drumul cel mai lung, dar pe care n-o să întîlnim pe nimeni.

— E întîia oară, domnule, că n-am dreptul să merg cu capul sus ! Mi s-a arătat ieri cu multă cruzime...

— Va fi întîia și cea din urmă dată.

— O ! cu siguranță că n-o să mai rămîn în orașul ăsta...

— Dacă soțul dumneavoastră consimte la propunerile care sînt aproape definitive între Cointet și mine, îi zise

Petit-Claud Èvei cînd ajunseră la poarta închisorii, dați-mi de știre; voi veni de îndată cu o autorizație de la Cachan, care o să-i permită lui David să iasă de aici ; și, după toate aparențele, nici n-o să se mai întoarcă în închisoare.

Acestea spuse în fața temniței constituiau ceea ce italienii numesc o *combinație*. La ei, cuvîntul acesta exprimă un fapt greu de definit, în care intră puțină perfidie și puțin drept, înșelăciunea permisă la un moment dat, o ticăloșie aproape legitimă și bine urzită ; după ei, noaptea Sfîntului Bartolomeu ¹ este o *combinație* politică.

Din pricinile arătate mai sus, detența pentru datorii este un fapt judiciar atît de rar în provincie, încît, în cele mai multe orașe, nici nu există închisoare pentru datornici. În acest caz debitorul e închis la un loc cu inculpații, cu preveniții, cu acuzații și condamnații. Acestea sînt numele ce le iau legal și pe rînd aceia pe care poporul îi numește *criminali*. Astfel că David fusese depus provizoriu într-o cameră scundă din închisoarea Angoulême-ului, din care, poate, vreun condamnat tocmai ieșise, executîndu-și stagiul. După ce trecu poarta închisorii și i se alocă suma decretată de lege pentru hrana prizonierului pe o lună, David se află în fața unui om voinic care, pentru cei închiși, devine o forță mai mare decît aceea a regelui : temnicerul ! În provincie, nu se pomeneste temnicer slab. Mai întii, pentru că postul acesta e aproape o sinecură ; apoi, pentru că un temnicer e ca un hangiu care n-are chirie de plătit și se hrănește foarte bine, hrănindu-i foarte rău pe cei închiși, căroră le dă găzduire ca și hangiu, după posibilitățile fiecăruia. Pe David îl știa după nume, mai ales din pricina bătrînului, și avu încredere să-l culce bine o noapte, deși David n-avea un ban.

¹ Masacrarea protestanților francezi din noaptea sfîntului Bartolomeu (24 august 1572) a fost pusă la cale de regina catolică Caterina de Medici și de camarila ei, în scopul de a curma influența crescîndă a nobililor hughenoti.

Inchisoarea din Angoulême datează din evul mediu și, ca și catedrala, n-a prea suferit schimbări. Numită și azi *casă de dreptate*, e situată în dosul vechiului tribunal. Intrarea e clasică : o poartă bătută în fier, zdăvănilă în aparență, uzată, scundă și de o construcție cu atât mai ciclopeană, cu cât nu are decât un ochi în frunte : feres-truica prin care temnicerul vine să-i recunoască, înainte de a le deschide, pe cei de afară. La parter, un coridor lung ține cât toată fațada. Pe acest coridor dau mai multe camere ale căror ferestre, înalte și prevăzute cu gratii, își trag lumina din curtea interioară. Temnicerul ocupă o locuință despărțită de aceste camere printr-o boltă ce împarte parterul în două și la capătul căreia se vede, încă de la intrare, un grilaj de fier ce îngrădește curtea. David fu condus de temnicer în camera de lângă boltă și a cărei ușă dădea în fața locuinței sale. Temnicerul voia să fie vecin cu un om care, datorită situației sale, putea să-i mai țină de urit.

— E cea mai bună cameră, zise el, văzîndu-l pe David încrămențit la vederea încăperii.

Pereții camerei erau de piatră și destul de umezi. Ferestrele, așezate foarte sus, aveau bare de fier. Lespezile de piatră răspîndeau un frîg de gheață. Se auzea pasul cadențat al sentinelei din post care se plimba pe coridor. Monoton ca valurile mării, zgomotul acesta îți pomenește neconținut : „Te țin sub pază ! nu mai ești liber !” Toate amănuntele, toate lucrurile astea exercită o nebanuită influență asupra moralului oamenilor cînștiți. David zări un pat foarte păcătos ; dar oamenii întemnițați sînt atât de frămîntați în prima noapte, încît nu iau în seamă tăria patului decât în a doua noapte. Temnicerul se purtă frumos, îi dădu voie deținutului să se plimbe prin curte pînă ce se lăsă noaptea. Chinul lui David nu începu decât după ce trebui să se culce. Era interzis să se dea lumină prizonierilor, trebuia deci un permis de la procuror spre a scuti pe deținutul pentru datorii de regulament ce nu-i privea

decît pe cei dați pe mîna justiției. Temnicerul îl primi pe David la soba lui, dar trebui în fine să-l pună sub zăvor la ora stingerii. Sărmanul soț al Èvei cunoscuse atunci grozăviile închisorii, și grosolănia obiceiurilor de acolo îl revoltă. Dar, printr-o reacție proprie gînditorilor, se izolă în această singurătate, cufundîndu-se într-o visare de felul aceleia pe care poeții au darul de a o trăi fiind treji. Nenorocitul își îndrumă gîndurile spre treburile sale. Închisoarea te împinge nespuse la examenul de conștiință. David se întrebă dacă își îndeplinise îndatoririle de cap de familie. Ce trebuie să fie pe biata Ève ! De ce n-a cîștigat el destui bani, așa cum îi spunea Marion, ca să-și poată face mai tîrziu descoperirea în liniște ?

„Cum să mai rămîn, își zise, la Angoulême după un asemenea tărăboi ? Dacă ies din închisoare, ce-o să ne facem ? unde ne ducem ?“

Îl apucară unele îndoieli în privința procedeelelor sale, o tulburare ce nu poate fi înțeleasă decît de inventatori ! Din îndoială în îndoială, David ajunsese să-și vadă limpede starea în care se afla și își spusese lui însuși ceea ce frații Cointet îi spusese lui Séchard-tatăl, ceea ce Petit-Claud îi spusese Èvei :

„Presupunînd că totul merge bine, cum o să iasă realizarea practică ? Îmi trebuie un brevet de invenție, asta înseamnă bani !... Îmi trebuie o fabrică în care să fac experiențe în mare, asta înseamnă să-mi dau descoperirea pe mîna altora !... O ! cită dreptate avea Petit-Claud ! (Închisorile, chiar cele mai întunecoase, îi luminează pe cei închiși.) Lasă ! își zise David, adormind pe patul de campanie așternut cu o șaltea proastă de sac, c-o să-l văd mîine dimineată pe Petit-Claud.“

Așadar, David se pregătise singur să asculte propunerile pe care soția sa i le aducea din partea dușmanilor.

După ce-și îmbrățișă soțul și după ce se așeză pe marginea patului, căci în cameră nu se afla decît un singur scaun, și acela șubred, privirea femeii căzu pe dezgustă-

torul hirdău pus într-un colț și pe pereții presărați cu nume și cu inscripții rămase de la predecesorii lui David. Atunci, din ochii înroșiți, lacrimile începură din nou să curgă. Pe lângă toate cele pe care le vărsase pînă atunci, mai avu încă lacrimi, văzîndu-și soțul tratat ca un criminal.

— Iată deci unde te poate duce dorul de glorie ! izbucni ea. O ! scumpul meu, lasă drumul ăsta... Haidem împreună pe calea bătută de toată lumea și să nu mai umblăm după o îmbogățire grăbită... Mă mulțumesc cu puțin ca să fiu fericită, mai ales după cîte am suferit !... Și dacă ai ști !... arestarea aceasta dezonorantă nu-i cea mai mare nenorocire !... Uite !

Și îi întinse scrisoarea lui Lucien, pe care David o citi repede ; și, ca să-l mîngîie, ea îi repetă vorba cumplită a lui Petit-Claud despre Lucien.

— Dacă Lucien s-a omorît, acum s-a sfîrșit, zise David ; iar dacă nu a făcut-o pînă în clipa asta, n-o să se mai omoare ; pentru că nu poate avea curaj, așa cum spune singur, mai mult de o singură dimineată...

— Dar să rămînem în nesiguranța asta ? exclamă sora, care ierta aproape totul la gîndul morții.

Îi spuse și soțului propunerile pe care Petit-Claud le obținuse, așa-zicînd, de la frații Cointet, și care fură de îndată primite de David cu o vădită plăcere.

— Vom avea cu ce trăi într-un sat de lângă Houmeau, unde se află fabrica Cointet, și nu mai vreau decît liniște ! exclamă inventatorul. Dacă Lucien s-a pedepsit cu moartea, vom avea destui bani ca s-o așteptăm pe aceea a tatei ; iar, dacă trăiește încă, sărmanul băiat o să se mulțumească cu puținul nostru... Frații Cointet vor trage desigur foloase din descoperirea mea ; dar, la urma urmelor, ce sînt eu față de țara întreață ?... Un singur om. Dacă secretul meu folosește tuturor, ei bine, sînt mulțumit ! Vezi tu, dragă Ève, noi nu sîntem făcuți, nici tu, nici eu, să fim negustori. Ne lipsește și dorința de cîștig și

greutatea de a te despărți de orice fel de bani, chiar și de aceia pe care-i datorezi legal, care sînt poate calitățile negustorului, căci aceste două avaritii se cheamă : prudență și geniu comercial !

Încîntată de această potrivire de vederi, una din cele mai scumpe podoabe ale iubirii (căci interesele și spiritul pot să nu se învoinască, la două ființe ce se iubesc), Ève îl rugă pe temnicer să-i trimită vorbă lui Petit-Claud ca să-l libereze pe David, anunțîndu-i consimțămîntul lor mutual pentru aranjamentul proiectat. Peste zece minute, Petit-Claud intra în camera înfiorătoare a lui David și îi zise Èvei :

— Întoarceți-vă acasă, doamnă, venim și noi după dumneavoastră... — Hei, dragă prietene, îi spuse Petit-Claud lui David, va să zică te-ai lăsat prins ? Și cum de ai putut face greșeala să ieși ?

— Ei ! cum era să nu ies ? Iată ce-mi scria Lucien.

David îi dădu lui Petit-Claud scrisoarea lui Cérizet ; Petit-Claud o luă, o citi, se uită la ea, îi pipăi hîrtia, și, discutînd despre afaceri, îndoi scrisoarea ca din nebagare de seamă și o viri în buzunar. Apoi, avocatul îl luă pe David de braț și ieși cu el, căci descărcarea din partea portărelului îi și sosise temnicerului în timpul convorbirii.

Întorcîndu-se acasă, David se crezu în rai, plînsese ca un copil sărutîndu-l pe micul Lucien și revăzîndu-se în dormitorul lui după douăzeci de zile de detenție din care ultimele ore erau, după socotînța provincialilor, dezonorante. Kolb și Marion se întorseseră și ei. Marion aflase în Houmeau că Lucien fusese văzut dincolo de Marsac, mergînd pe șoseaua ce duce la Paris. Îmbrăcămintea-i de *dandy* bătuse la ochi țăranilor ce veneau cu mărfuri la oraș. După ce pornise călare pe șosea, Kolb aflase în sfîrșit la Mansle că Lucien, recunoscut de domnul Marron, călătorea într-o caleașcă.

— Ce vă spuneam eu ? izbucni Petit-Claud. Băiatul ăsta nu-i un poet, e un roman continuu.

— Într-o caleașcă ! zicea Ève, și unde s-o fi ducînd ?

— Acum, îi spuse Petit-Claud lui David, haidem la domnii Cointet, te așteaptă.

— Ah ! domnule, se rugă frumoasa doamnă Séchard, fii bun, apără-ne bine interesele, ai tot viitorul nostru în mină.

— Vreți cumva, doamnă, zise Petit-Claud, ca întrevederea să aibă loc aici la dumneavoastră ? vi-l las acasă pe David. Domnii aceia vor veni dîseară aici și veți vedea atunci cum mă pricep să vă apăr interesele.

— Ah ! ce plăcere mi-ai face ! grăi Ève.

— Bine, atunci, făcu Petit-Claud, pe dîseară, aici, pe la șapte.

— Îți mulțumesc, răspunse Ève cu o privire și un glas ce-i dovedeau lui Petit-Claud cîte progrese făcuse în încrederea clienței sale.

— Nu vă temeți de nimic ! acum vedeți că avem dreptate, adăugă el. Fratele dumneavoastră nici nu se gîndește la sinucidere. În sfîrșit, poate că dîseară veți avea o mică avere. Se prezintă un cumpărător serios pentru tipografia dumneavoastră.

— Dacă e așa, spuse Ève, de ce să nu mai așteptăm, înainte de a cădea la învoială cu frații Cointet ?

— Uitați, doamnă, răspunse Petit-Claud, care văzu primejdia mărturisirii ce o făcuse, că nu veți fi liberi de a vinde tipografia decît după ce plătiți pe domnul Métivier, căci toate ustensilele sînt încă sub sechestru ?

Întors acasă, Petit-Claud îl chemă pe Cérizet. Cînd șeful de atelier veni, el îl trase lîngă o fereastră.

— Mîine seară vei fi proprietarul tipografiei Séchard și destul de puternic susținut ca să obții transmiterea brevetului, îi spuse el la ureche ; dar cred că nu vrei să sfîrșești la galere ?

— De ce ? De ce la galere ? făcu Cérizet.

— Scrisoarea ta către David e un fals, și o am la mine... Dacă o vor întreba pe Henriette, ea ce-o să spună?... Eu nu-ți vreau pieirea, adăugă, îndată Petit-Claud, văzîndu-l pe Cérizet îngălbenind.

— Mai vreți ceva de la mine ? izbucni parizianul.

— Uite ce aștept de la tine, reluă Petit-Claud. Ascultă bine ! Într-o lună, două, vei fi tipograf la Angoulême... dar pentru tipografia asta vei rămîne dator, și datoria nu ți-o vei plăti nici în zece ani !...—Vei munci multă vreme pentru capitaliștii tăi ! Și, pe deasupra, vei fi silit să fii omul de paie al partidului liberal... Eu voi redacta actul tău de comandită cu Giannerac ; îl voi face în așa fel, încît într-o bună zi tipografia-să fie a ta... Dar, dacă ei fac un ziar, dacă tu vei fi girantul, dacă eu ajung aici prim-substitut, tu te vei învoi cu Cointet cel mare ca să publici în ziarul tău cîteva articole care să-i atragă desființarea... Cei doi Cointet or să-ți plătească bine serviciul acesta... Știu că vei fi condamnat, că vei sta la răcoare, însă vei fi socotit un om important și persecutat. Vei ajunge un om cu vază în partidul liberal, un fel de sergentul Mercier, un fel de Paul-Louis Courier, un fel de Manuel ¹ în miniatură. N-o să-i las niciodată să-ți ia brevetul. În sfîrșit, în ziua în care ziarul va fi suprimat voi arde scrisoarea asta în fața ta... Îți vei fi făcut o situație frumoasă, fără să te fi costat mare lucru...

Oamenii din popor au păreri foarte greșite despre diferitele feluri de falsuri prevăzute de lege, și Cérizet, care se și vedea în fața tribunalului, răsuflă ușurat.

— Peste trei ani, voi fi procuror regal la Angoulême, reluă Petit-Claud, și s-ar putea să ai nevoie de mine. gîndește-te !

¹ *Jacques-Antoine Manuel* (1775—1827) a reprezentat, în camera de după 1818, ideile republican-liberale cele mai avansate, combătînd politica guvernului Villèle. A fost izgonit din cameră de majoritatea reacționară în 1823, cînd s-a ridicat împotriva expediției antirepublicane a Franței în Spania.

— Ne-am înțeles, zise Cèrizet. Dar dumneavoastră nu mă cunoașteți : ardeți scrisoarea acum în fața mea, reluă el, și încredeți-vă în recunoștința mea.

Petit-Claud se uită la Cèrizet. Fu un duel între ochi, în care privirea celui ce observă e ca un scalpel cu care încearcă să scormonească sufletul celui alt și în care ochii celui ce-și arată cât mai deschis virtuțile sînt ca o carte desfăcută.

Petit-Claud nu răspunse nimic ; aprinse o luminare și arse scrisoarea, zicîndu-și :

„Cum își va așterne, așa va dormi !“

— Sînt al dumitale pe veci, spuse șeful de atelier.

David aștepta cu oarecare neliniște întrevederea cu cei doi Cointet : nici discutarea intereselor lui, nici actul nu-l nelinișteau, ci părerea ce și-o vor face fabricanții despre lucrările lui. Se găsea în situația autorului dramatic în fața judecătorilor săi. Mîndria lui de inventator și tulburarea în care se afla în clipa cînd își atingea ținta acopereau orice alt simțămînt. În fine, pe la șapte seara — pe cînd contesa de Châtelet se băga în pat sub pretextul unei migrene și îl lăsa pe soț să facă onorurile di-neului, într-atîta era de copleșită de veștile contradictorii ce umblau pe seama lui Lucien — cei doi Cointet, cel gras și cel mare, intrară împreună cu Petit-Claud la concuren-tul lor, care li se dădea în sfîrșit pe mîna. Se găsiră la început în fața unei piedici preliminare : cum să facă un act de asociere fără să cunoască procedeele lui David ? Iar dacă David își dezvăluia procedeele, se afla la chere-mul concurenților. Petit-Claud reuși ca să se facă mai întîi actul. Cointet cel mare îi spuse atunci lui David să le arate cîteva din produsele sale, iar inventatorul le aduse ultimele coli fabricate, garantîndu-le prețul de cost.

— Ei bine, iată, zise Petit-Claud, baza actului e și gă-sită ; vă puteți asocia pe elementele acestea, introducînd în act o clauză de dizolvare în cazul cînd condițiile bre-vetului nu vor fi îndeplinite la executarea în fabrică.

— Una e, domnule, îi zise Cointet cel mare lui David, una e să fabrici în mic, în camera dumată, cu o mică formă, niște mostre de hîrtie, și alta e să te apuci de fabricație pe o scară mare. Să-ți dau un exemplu ! Noi fabricăm hîrtie colorată. Cumpărăm, ca s-o colorăm, bucăți de vopsea absolut identice. Astfel, indigoul pentru albăstrirea hîrtiei e luat din lăzi de aceeași fabricație. Ei bine, niciodată n-am putut obține două fierturi de absolut aceeași culoare... În prepararea materiilor noastre se întîmpină fenomene care ne scapă. Cantitatea, calitatea pastei schimbă numaidecît rezultatele. Cînd aveai într-un cazan mic o parte din substanțele dumată pe care nu cer să le cunosc, erai stăpîn deplin pe ele, puteai să le combini, să le amesteci, să le plămădești, să le frămînți în voie, să faci un aluat omogen... Dar cine îți garantează că, la o fiertură de cinci sute de topuri, o să fie tot așa, și că procedeele dumată vor reuși ?...

David, Ève și Petit-Claud se priviră spunîndu-și din ochi multe lucruri.

— Ia luați un exemplu în care să găsiți o oarecare asemănare, zise Cointet cel mare după o pauză. Să zicem că tai două brațe de fin de pe cîmp și că le bagi înăbușite în odaia dumată fără să-ți pese că *se pot încinge*, cum zic țărani ; fermentația are loc, și încă fără nici un accident. Ai putea să te sprijini cumva pe experiența asta și să te apuci a îndesa două mii de snopi într-un hambar de lemn ?... Știi prea bine și dumneata că finul s-ar încinge, și că hambarul ți-ar arde ca o luminare. Ești un om învățat, îi mai spuse Cointet lui David ; trage și dumneata concluzia... pînă acuma, dumneata ai cosit doi snopi, iar noi ne temem să nu dăm foc fabricii noastre de hîrtie dacă ne-am apuca să îngrămădim acolo două mii de snopi. Cu alte cuvinte, putem păgubi nu numai o fierbere oarecare, ci putem înregistra pierderi mari, și să nu ne alegem cu nimic după ce vom fi cheltuit o groază de bani.

David încremenise. Practica îi vorbea în limbajul ei pozitiv Teoriei, care se exprimă totdeauna la viitor.

— Al dracului să fiu dacă semnez un asemenea act de asociație ! răcni Cointet cel gras. Tu n-ai decît să-ți pierzi banii, Boniface ; eu însă nu mi-i dau pe-ai mei... Mă ofer să plătesc datoriile domnului Séchard și șase mii de franci... Și încă, trei mii de franci în polițe, zise el luîndu-și vorba înapoi, și numai pe douăsprezece și cincisprezece luni... Sînt și așa destule riscuri... Avem douăsprezece mii de franci de scăzut din contul nostru cu Métivier. Asta o să facă cincisprezece mii de franci !... Dar asta e tot ceea ce voi plăti pentru secret, ca să-l exploatez eu singur. Aha, va să zică ăsta era chilipirul de care vorbeai, Boniface ?... Ei bine, îți mulțumesc, te credeam mai deștept. Nu, nu, asta nu-i o afacere.

— Chestiunea, pentru dumneavoastră, spuse atunci Petit-Claud, fără să se sperie de această izbucnire, se reduce la atîta : vreți să riscați douăzeci de mii de franci ca să cumpărați un secret ce vă poate îmbogăți ? Dar, domnilor, riscurile sînt totdeauna pe măsura beneficiilor... E o miză de douăzeci de mii de franci pentru a cîștiga o avere. Jucătorul pune un pol ca să capete treizeci și șase la ruletă, deși el știe că polul e pierdut. Faceți și dumneavoastră ca el.

— Cer să mă mai gîndesc, zise Cointet cel gras ; eu nu sînt atît de priceput ca fratele meu. Sînt un biet om dintr-o bucată, care nu cunosc decît un singur lucru : să fabric cu un franc *Enoriașul*¹ și să-l vînd cu doi. Într-o invenție care nu e decît la prima ei experiență, eu văd doar un prilej de sărăcire. O să reușim la prima încercare, vom da greș la a doua, vom continua, ne vom înfierbînta, ne vom lăsa tîrîți de această afacere, în care, dacă dai un deget, ajungi să-ți dai și trupu-ntreg.

¹ Carte de rugăciuni, la catolici.

Povesti întâmplarea unui negustor din Bordeaux, sărăcit pentru a fi vrut să cultive landele încrezându-se în vorbele unui savant ; găsi alte șase asemenea exemple în jurul lui, în departamentele Charente și Dordogne, în industrie și în agricultură ; se înflăcăra, nu voi să mai asculte nici o vorbă, iar obiecțiunile lui Petit-Claud îi măreau furia în loc să i-o domolească.

— Prefer să cumpăr mai scump un lucru mai sigur decît această descoperire, și să am un beneficiu mai mic, zise el uitîndu-se la fratele său. După părerea mea, nimic nu mi se pare destul de lămurit ca să putem pune bazele unei întreprinderi, exclamă el sfîrșind.

— Mă rog, doară ați venit pentru ceva aici ? zise Petit-Claud. Ce oferiți ?

— Să-i plătim datoriile lui Séchard și să-i asigurăm, în caz de succes treizeci la sută din beneficii, se repezi Cointet cel gras.

— Păi, domnule, zise Ève, din ce vom trăi noi în tot timpul experiențelor ? Soțul meu a suportat o dată rușinea arestării, poate să se întoarcă iar în închisoare, nu va fi nici mai mult, nici mai puțin decît ceea ce este și acum, și ne vom plăti noi odată și odată datoriile.

Petit-Claud își puse un deget pe buze uitîndu-se la Ève.

— Nu sînteți chibzuiți, le zise el celor doi frați. Ați văzut hirtia ; bătrînul Séchard v-a spus că fiul său, zăvorît de el, fabricase o hîrtie minunată, într-o singură noapte, cu ajutorul unor elemente ce nu costă mai nimic... Ați venit aici ca să cumpărați ceva. Vreți să cumpărați, da sau ba ?

— Poftim, zise Cointet cel mare, fie că vrea, fie că nu vrea fratele meu, risc eu plata datoriilor domnului Séchard ; dau șase mii de franci, bani gheață, iar domnul Séchard va avea treizeci la sută din beneficii ; dar ascultați bine : dacă în răstimp de un an nu realizează condițiile ce și le va fixa singur în act, ne va restitui cei

șase mii de franci, brevetul rămîne al nostru și vom face cu el ce vom putea și ce vom crede de cuviință.

— Ești sigur de tine ? întrebă Petit-Claud luîndu-l pe David deoparte.

— Da, răspunse David, care se lăsa păcălit de tactica celor doi frați și care tremura de teamă ca nu cumva Cointet cel gras să rupă discuția de care atîrna viitorul său.

— Ei bine, eu voi redacta actul, le zise Petit-Claud fraților Cointet și Èvei ; dumneavoastră veți avea fiecare cîte o copie deseară, îl veți studia toată dimineața de mîine ; și, pe urmă, spre seară, pe la patru, cînd ies eu de la tribunal, îl veți semna. Dumneavoastră, domnilor, retrageți hîrtille lui Métivier. Eu, din parte-mi, voi scrie să se oprească procesul de la curte, și ne vom comunica desistările reciproce.

Iată care fu enunțarea îndatoririlor lui Séchard :

Între subsemnații etc.

Domnul David Séchard-fiul, tipograf la Angoulême, afirmînd a fi descoperit pe de o parte mijlocul de a încheia hîrtia în cazan, iar pe de alta de a reduce costul de fabricație al oricărui fel de hîrtie cu mai mult de cincizeci la sută prin introducerea unor materii vegetale în pastă, fie amestecîndu-le cu cîrpele întrebuintate pînă în prezent, fie întrebuintîndu-le fără adaus de cîrpe, se înființează o asociație pentru exploatarea brevetului de invenție ce urmează a se scoate privitor la procedeele de mai sus, între domnul David Séchard-fiul și domnii Cointet-frații, cu clauzele și în condițiile următoare...

Unul din articolele actului îl despuia în întregime pe David Séchard de drepturile sale, în cazul cînd nu-și îndeplinea promisiunile enunțate în acel contract, întocmit cu grijă mare de Boniface Cointet și la care consimți David.

Aducînd acest act a doua zi dimineață pe la șapte și jumătate, Petit-Claud îi înștiință pe David și pe soția sa

că Cérizet oferea pe tipografie douăzeci și două de mii de franci, bani peșin. Actul de vânzare se putea semna în aceeași seară.

— Dar, zise el, dacă Cointet află de vânzarea asta, ar fi în stare să nu vă mai semneze actul, să vă facă mizerii, să scoată totul în vânzare...

— Sinteți sigur de plată ? întrebă Ève, mirată să vadă sfîrșindu-se o afacere în privința căreia pierduse orice nădejde, și care cu trei luni înainte ar fi salvat totul.

— Am banii la mine, răspunse el scurt.

— Dar asta e o vrăjitorie, zise David, cerîndu-i lui Petit-Claud lămurirea acestui noroc.

— Nu, e foarte simplu, negustorii din Houmeau vor să înființeze un ziar, spuse Petit-Claud.

— Păi, nu am voie ! exclamă David.

— Dumneata !... Dar urmașul dumitale... De altfel, reluă el, nu vă temeți de nimic, vindeți, puneți mîna pe preț, și lăsați-l pe Cérizet să-și bată capul cu clauzele vânzării ; o să se descurce el.

— Da, da, zise Ève.

— Dacă dumneata te-ai angajat să nu scoți nici un ziar la Angoulême, reluă Petit-Claud, cei ce-i dau bani lui Cérizet n-au decît să-l scoată la Houmeau.

Ève, uluită de perspectiva de a avea treizeci de mii de franci, de a fi la adăpostul nevoilor, nu mai socoti actul de asociație decît ca o speranță secundară. De aceea, domnul și doamna Séchard se învoiră pînă la urmă asupra unui punct din actul social care prilejui o ultimă discuție. Cointet cel mare ceru neînduplecat ca brevetul de invenție să fie scos pe numele lui. Izbuti să dovedească în cele din urmă că, din moment ce drepturile utile ale lui David erau limpede stabilite prin act, brevetul putea fi scos pe numele oricăruia din cei trei asociați. Fratele său se amestecă și el :

— El dă banii pentru brevet, el suportă cheltuielile călătoriei și asta înseamnă alți două mii de franci ! Să-l scoată pe numele lui, sau nu mai facem nici un act !

— Hrăpărețul triumfă deci în toate punctele. Actul de asociație fu iscălit pe la patru și jumătate. Galant, Cointet cel mare îi oferi doamnei Séchard un serviciu de argintărie de douăsprezece persoane și un frumos șal Ternaux¹, cu ocazia încheierii actului, ca să uite violențele discuției ! zise el. Abia se schimbaseră copiile, abia Cachan îi înmînase lui Petit-Claud hirtiiile, precum și cele trei polițe cu pricina plătuite de Lucien, că glasul lui Kolb răsună pe scară, după zgomotul asurzitor al unui camion al poștei, ce se opri în fața porții.

— *Tomna ! tomna ! Cincisprezece mii de franci !...* tipă el, *trimiși te la Boidiers (Poitiers), pani puni, te la tomn' Lucien.*

— Cincisprezece mii de franci ! strigă Ève, ridicînd brațele în sus.

— Da, doamnă, zise factorul prezentîndu-se, cincisprezece mii de franci veniți cu diligența de Bordeaux, care era încărcată, zău, nu glumă ! Am doi oameni jos care urcă sacii. Vi-i trimite domnul Lucien Chardon de Rubempré... Vă aduc îndată un săculeț de piele, în care sînt, pentru dumneavoastră, cinci sute de franci în aur, și, după cît se pare, și o scrisoare.

Ève i se păru că visează, citind scrisoarea următoare :

Dragă soră, îți trimit aici cincisprezece mii de franci.

În loc să-mi iau viața, mi-am vîndut-o. Nu mai sînt stăpîn pe mine : sînt mai mult decît secretarul unui diplomat spaniol, sînt creatura lui.

Incep o existență înfiorătoare. Poate că ar fi fost mai bine să mor.

¹ Industriașul francez Guillaume-Louis Ternaux (1763—1833) a încercat, în 1819, să aclimatizeze în Franța capre din Tibet, pentru a fabrica mai ieftin șlurile de cașmir, care erau țesute din firele de lînă a acestor capre.

Adio, David va fi astfel liber, și, cu patru mii de franci, o să-și poată cumpăra vreo mică fabrică de hîrtie și să se îmbogățească.

Nu vă mai gîndiți, vă rog, la nenorocitul vostru frate,
Lucien

— E sortit, izbucni doamna Chardon, care se duse să vadă sacii puși unul peste altul, ca bietul meu fiu să fie totdeauna fatal, cum scria el, chiar cînd face binele.

— Am avut mare noroc ! exclamă Cointet cel mare cînd se văzu în piața du Mûrier. Dacă întîrziem cu un ceas, lucirea banilor ăstora ar fi făcut lumină asupra actului, și omul nostru s-ar fi îngrozit. Peste trei luni, cum ne-a făgăduit, o să vedem noi ce mai e de făcut.

Seara, la șapte, Cérizet cumpără tipografia și o plăti, luînd asupra-și și chiria ultimului trimestru. A doua zi, Ève îi dădu patruzeci de mii de franci administratorului financiar, ca să cumpere, pe numele soțului, rentă de două mii cinci sute de franci. Apoi îi scrisese socrului să-i găsească la Marsac o mică proprietate de zece mii de franci pe numele ei.

Planul lui Cointet cel mare era extrem de simplu. Din prima clipă, el socoti înclieierea în cazan cu neputință de obținut. Adaosul de materii vegetale, puțin costisitoare, la pasta de cirpe i se păru adevăratul și singurul mijloc de îmbogățire. Își făcu deci planul să socotească drept o nimica toată ieftinătatea pastei, și să ție nespus la înclieierea în cazan ! Iată de ce : fabricile din Angoulême produceau pe atunci aproape numai hîrtie de scris numite *écu*, *poulet*, *écolier*, *çoquille*, care sînt, negreșit, toate înclieiate. Multă vreme acestea fură fala Angoulême-ului. Astfel, specialitatea, monopolizată de ani îndelungați de fabricanții din Angoulême, dădea o justificare pretențiilor fraților Cointet ; iar hîrtia cu clei, după cum se va vedea, nu intra de loc în speculația lor. Desfacerea hîrtiei de scris este foarte limitată, pe cînd cea a hîrtiei de tipar

fără clei aproape că nu cunoaște limite. În călătoria pe care o făcu la Paris ca să-și scoată brevetul pe numele său, Cointet cel mare plănuia să încheie niște afaceri care să provoace mari schimbări în modul său de fabricație. Locuind la Métivier, Cointet îi dădu acestuia instrucțiuni pentru a lua, în răstimp de un an, furnizarea hîrtiei ziarelor din mina fabricanților ce o exploatau pînă atunci, scăzînd prețul topului pînă la o sumă la care nici o altă fabrică nu l-ar fi putut coborî, și făgăduind ziarelor o albeață și niște calități superioare tuturor *sorturilor* celor mai frumoase folosite pe vremea aceea. Întrucît contractele ziarelor sînt cu termen, era nevoie de o oarecare perioadă de lucrături subterane cu administrațiile acestora pînă să ajungă la realizarea monopolului ; Cointet, însă, socoti că ar avea totodată timp să se descotorosească de Séchard, în vreme ce Métivier ar obține contracte cu principalele ziare din Paris, al căror consum de hîrtie se ridica pe atunci la două sute de topuri pe zi. Cointet îl interesa bineînțeles pe Métivier, într-o proporție stabilită, în aceste furnituri, spre a avea un reprezentant îndemnitatic pe piața Parisului și spre a nu pierde el timp cu călătoriile. Averea lui Métivier, una din cele mai mari din negoțul de hîrtie, și-a avut ca obîrșie această afacere. Timp de zece ani, fără concurență posibilă, avu furnizarea ziarelor din Paris. Liniștit dinspre partea debușeurilor viitoare, Cointet cel mare se întoarse la Angoulême tocmai la vreme ca să asiste la căsătoria lui Petit-Claud, care-și vindu-se biroul de avocat și care aștepta numirea succesorului său ca să-i ia locul domnului Milaud, făgăduit protejatului contesei du Châtelet. Al doilea substitut de procuror din Angoulême fu numit prim-substitut la Limoges, iar ministrul de justiție își trimise pe unul din protejații săi la parchetul din Angoulême, unde postul de prim-substitut stătu liber două luni. Intervalul acesta fu luna de miere a lui Petit-Claud. În lipsa lui Cointet cel mare, David făcu mai întîi o primă producție fără clei

care dădu o hîrtie de ziar cu mult superioară aceleia pe care o foloseau ziarele, apoi o a doua producție de hîrtie velină minunată, destinată tipăriturilor frumoase și de care tipografia Cointet se sluji pentru o ediție a *Enoriașului diocesei*. Materiile fuseseră pregătite de David în persoană, în taină, căci nu primea alți lucrători lîngă el decît pe Kolb și pe Marion.

După întoarcerea lui Boniface Cointet, toate se schimbă la față ; el se uită la mostrele de hîrtie fabricate și nu se arătă tocmai mulțumit.

— Dragul meu, îi spuse el lui David, specialitatea Angoulême-ului este hîrtia de scris. Avem nevoie, mai înainte de orice, să fabricăm cea mai frumoasă hîrtie de scris cu cincizeci la sută sub prețul de cost de azi.

David încercă o producție de pastă încleiată din aceea care i se ceruse și obținu o hîrtie aspră ca o perie și în care cleiul se strînsese în cocoloașe. În ziua în care experiența se isprăvi și David obținu o coală, el se retrase într-un colț, voia să fie singur cu supărarea lui ; dar Cointet cel mare veni peste el și se purtă cu o fermecătoare amabilitate, căutînd să-și mîngîie asociatul.

— Nu te descuraja, zise Cointet, dă-i înainte. Eu sînt un om de treabă și te înțeleg, voi merge pînă la capăt !...

— Zău, îi spuse David soției cînd se întoarse la masă seara ; avem de-a face cu oameni de ispravă, și nu l-aș fi crezut vreodată pe Cointet cel mare atît de îngăduitor !

Și-i povesti conversația cu prefăcutu-i asociat.

Trei luni se scurseră în experiențe. David dormea la fabrică, supraveghea rezultatele feluritelor sale compoziții de pastă. O dată credea că insuccesul se datora amestecului de cîrpe cu materiile sale, și punea la fiert o mare cantitate din aceste elemente. Altă dată, încerca să încleie o producție întreagă compusă din cîrpe. Și, continuîndu-și opera cu stăruință nezdruccinată și sub privirea lui Cointet cel mare, de care bietul om nu se mai ferea, ajunse, din materie omogenă în materie omogenă,

să încerce toată seria ingredientelor sale combinate cu toate felurile de cleiuri. În primele șase luni ale anului 1823, David Séchard trăiește în fabrică alături de Kolb, dacă se poate chema trai a nu-ți păsa de hrană, de îmbrăcăminte și de ființa ta. Se lupta atât de desperat cu greutățile, încât ar fi fost un spectacol sublim pentru oricare alți oameni afară de cei doi Cointet, căci nici un gând interesat nu-l muncea pe îndrăznețul luptător. Fu un moment în care nu dori decât izbînda. Iscodea cu o pricepere uimitoare rezultatele atât de bizare ale substanțelor transformate de om în produse pentru nevoile lui, în care natura își vedea întrucîtva învinse rezistențele ei ascunse, și el deduse niște minunate legi industriale, observînd că nu se putea obține aceste înfăptuiri decât ascultînd de raporturile ulterioare ale lucrurilor, de ceea ce el numea a doua natură a substanțelor. În sfîrșit, prin august, ajunse să obțină o hîrtie încleiată în cazan, absolut asemănătoare cu aceea pe care industria o fabrică astăzi și care se întrebuințează ca hîrtie de corecturi în tipografii, dar cu *sorturi* fără nici o uniformitate și cu o în-
~~cleiere~~cleiere ce nu-i niciodată sigură. Rezultatul acesta, atât de frumos în 1823, dacă ținem seama de starea fabricației de hîrtie din vremea aceea, costase zece mii de franci, și David spera să rezolve ultimele dificultăți ale problemei. Dar atunci se răspîndiră în Angoulême și în Houmeau niște zvonuri ciudate : David Séchard îi ruina pe frații Cointet. După ce prăpădise treizeci de mii de franci cu experiențele, obținea în fine, zicea lumea o hîrtie foarte proastă. Ceilalți fabricanți, înspăimîntați, se mulțumeau cu vechile procedee ; și, geloși pe frații Cointet, răspîndeau zvonul apropiatei ruine a ambițioasei firme. Cointet cel mare, din parte-i, aducea mașini de fabricat hîrtiesul, lăsînd să se creadă că aceste mașini erau trebuincioase experiențelor lui David Séchard. Dar prefăcutul amesteca în pastă substanțele arătate de Séchard, împin-gîndu-l mereu pe acesta să nu se ocupe decât de încleierea

în cazan, și îi expedia lui Métivier mii de topuri de hîrtie de ziar.

În luna septembrie, Cointet cel mare îl luă deoparte pe David Séchard, și aflînd de la acesta că plănuia o experiență triumfătoare, îl sfătui să-și schimbe gîndul de a continua lupta.

— Dragă David, du-te la Marsac să-ți vezi soția și să te odihnești după atîta oboseală, nu vrem nici noi să ne ruinăm, îi spuse el prietenește. Ceea ce ți se pare dumitale un triumf uriaș, nu-i decît un punct de plecare. O să mai așteptăm un timp pînă să ne apucăm de noi experiențe. Fii drept ! uită-te la rezultate. Noi nu sîntem numai fabricanți de hîrtie, sîntem și tipografi, bancheri, și lumea vorbește că ne sărăcești... (David Séchard făcu un gest de o sublimă naivitate, spre a protesta și a-și afirma buna-i credință.) N-o să sărăcim noi pentru cincizeci de mii de franci zvîrliți în Charente, spuse Cointet cel mare, răspunzînd gestului lui David ; însă nici nu vrem să fim siliți, din pricina calomniilor ce umblă pe socoteala noastră, să plătim totul peșin, căci atunci am fi nevoiți să sistăm toate operațiile. Apropiîndu-ne de condițiile actului nostru, trebuie să chibzuim bine și unii și alții.

„Are dreptate !“ își zise David, care, cufundat în experiențele sale în mare, nu luase seamă la schimbările din fabrică.

Și se întoarse la Marsac, unde, de șase luni, venea numai simbăta seara, ca s-o vadă pe Ève, și pleca marțea dimineată. Bine sfătuită de bătrînul Séchard, Ève cumpărase, tocmai lingă viile socrului, o casă numită Verberie, împreună cu trei stînjeni de grădină și cu un petic de vie, vecin cu podgoria bătrînului. Trăia acolo cu mama și cu Marion foarte cumpătat, căci datora cinci mii de franci, rămasită de plată din prețul acelei încîntătoare proprietăți, cea mai frumoasă din Marsac. Casa de piatră albă, așezată între curte și grădină, avea acoperiș de ardezie și era împodobită cu stucării care, fiind dintr-un

material ce se cioplea ușor, nu costau scump. Mobilierul fermecător de la Angoulême părea și mai fermecător la țară, unde nimeni, pe vremea aceea, nu desfășura vreun lux. Înspre grădină, era un rînd de rodii, de portocali și de plante rare pe care fostul proprietar, un general bătrîn, răposat prin grija doctorului Marron, le îngrijise cu mîna lui. Chiar sub unul din acești portocali, într-una din zile, pe cînd David se juca cu soția și cu micul Lucien, și sub ochii bătrînului, se întîmplă ca portărelul din Mansle să aducă personal o încunoștințare a fraților Cointet către asociatul lor de a constitui tribunalul arbitral, în fața căruia, potrivit actului de asociație, urmau să-și aducă contestațiile. Frații Cointet cereau restituirea celor șase mii de franci și proprietatea brevetului, precum și viitoarele venituri ale exploatării, ca despăgubiri pentru uriașele cheltuieli făcute de ei fără nici un rezultat.

— Lumea zice că îi sărăcești ! îi spuse viticultorul fiului său. Ei ! iată singurul lucru pe care l-ai făcut și tu și care îmi e și mie pe plac.

A doua zi, Ève și David erau la orele nouă în anticamera lui Petit-Claud, ajuns apărătorul văduvei, tutorele orfanului, și ale cărui sfaturi li se părură singurele bune de urmat.

Magistratul îi primi foarte bine pe foștii săi clienți și ținu neapărat ca domnul și doamna Séchard să-i facă plăcerea de a lua masa cu el.

— Frații Cointet vă cer așadar șase mii de franci ! le zise el zîmbind. Cît mai datorați din prețul căsuței de la țară ?

— Cinci mii de franci, domnule ; dar două mii îi am... răspunse Ève.

— Țineți-vă cei două mii de franci, reluă Petit-Claud. Va să zică, cinci mii !... vă mai trebuie zece mii de franci ca să vă instalați acolo cumsecade. Ei bine, în două ceasuri, frații Cointet vă vor aduce cincisprezece mii de franci...

Eve făcu un gest de mirare.

— În schimbul renunțării dumneavoastră la toate beneficiile actului de asociație, pe care o veți dizolva prin bună înțelegere, spuse magistratul. Vă convine ?

— Și banii ăștia ne revin legal ? zise Eve.

— Foarte legal, spuse magistratul zîmbind. Cei doi Cointet v-au făcut și așa destule necazuri. Vreau să pun o stavilă pretențiilor lor. Ascultați, astăzi sînt magistrat, vă datorez adevărul. Iată : frații Cointet vă trag pe sfoară în clipa asta ; dar sînteți în mîna lor. Ați putea cîștiga procesul ce vi-l fac ei, dacă primiți lupta. Dar ați vrea cumva să nu isprăviți nici în zece ani de azi încolo ? Or să se facă expertize peste expertize, arbitraje peste arbitraje, și veți fi la cheremul avizelor celor mai contradictorii... Și, făcu el zîmbind, nu văd în orașul ăsta nici un avocat în stare să vă apere... succesorul meu nu se pricepe. Părerea mea e că o învoială strîmbă e mai bună decît o judecată dreaptă.

— Orice învoială care ne va aduce liniștea e bună, zise David.

— Paul ! îl strigă Petit-Claud pe servitorul său, du-te de-l cheamă pe domnul Ségaud, succesorul meu !... Cît timp mîncăm noi, acesta se va duce la frații Cointet, le spuse el foștilor săi clienți, și peste cîteva ceasuri vă veți întoarce la Marsac ruinați, dar liniștiți. Cu zece mii de franci, vă veți face încă o rentă de cinci sute de franci și veți trăi fericiți în mica proprietate de acolo.

Peste două ceasuri, după cum le spusese Petit-Claud, maestrul Ségaud se întoarce cu acte în regulă, semnate de frații Cointet, și cu cincisprezece hîrtii de cite o mie de franci.

— Îți sîntem foarte îndatorați, îi zise Séchard lui Petit-Claud.

— Păi, v-am ruinat, le răspunse Petit-Claud foștilor săi clienți mirați. V-am ruinat, vă repet, o s-o vedeți cu

vremea ; dar vă cunosc eu, preferați ruina unei îmbogățiri care v-ar veni prea târziu.

— Noi nu sîntem interesați, domnul meu. Vă mulțumesc că ne-ați dat puțința de a fi fericiți, spuse Eve, și ne veți vedea întotdeauna recunoscători.

— Pentru Dumnezeu ! nu mă binecuvîntați ! zise Petit-Claud, mă faceți să am remușcări ; dar astăzi, cred că le-am îndreptat pe toate. Dacă am ajuns magistrat, dumneavoastră v-o datorez ; și, dacă cineva trebuie să fie recunoscător, acela sînt eu... Adio !

Cu vremea, alsacianul își schimbă părerea despre bătrînul Séchard, care, la rîndu-i, îl îndrăgi pe alsacian, vîzîndu-l ca și dinsul fără habar de scris și citit, și lesne de îmbătat. Fostul urs îl învătă pe fostul cavalerist să îngrijească de vie și să-i vîndă produsele, îl formă cu gîndul de a le lăsa copiilor un om de nădejde ; căci, în ultimul timp, temerile îi fuseseră mari și copilărești în privința viitorului averii sale. Îl luase confident pe Courtois morarul.

— O să vezi, îi zicea el, cum o să le meargă toate copiilor mei, cînd voi fi eu în groapă ! Vai ! Doamne, soarta lor mă sperie.

În martie 1829, bătrînul Séchard muri, lăsînd moștenire cam două sute de mii de franci în proprietăți, care, împreună cu căsuța copiilor, făcură o moșie foarte frumoasă și foarte bine condusă de către Kolb de doi ani încoace.

David și soția lui găsiră peste trei sute de mii de franci în aur la tatăl lor. Gura lumii, ca de obicei, umflă moștenirea bătrînului Séchard, zvonindu-se în tot departamentul Charentei că făcea peste un milion. Eve și David avură o rentă de vreo treizeci de mii de franci, adăugînd la această moștenire mica lor avere ; căci așteptară cîtva timp pînă să-și întrebuinteze capitalurile și putură să le plaseze apoi în efecte de stat cu ocazia revoluției din iulie. Numai atunci, departamentul Charentei precum și

David Séchard aflară ce era cu averea lui Cointet cel mare. Om de cîteva milioane, numit deputat, Cointet cel mare e pair de Franța, și va fi, se spune, ministru de comerț în viitoarea formație ministerială. În 1842, s-a înșurat cu fata unuia din oamenii de stat cei mai cu trecere pe lângă coroană, domnișoara Popinot, fiica domnului Anselme Popinot, deputat de Paris și primar de arondisment.

Descoperirea lui David Séchard a trecut în industria franceză, precum trece hrana în tot trupul. Mulțumită întrebuițării altor materii decît cîrpele, Franța poate fabrica o hîrtie mai ieftină ca în oricare altă țară din Europa. Iar hîrtia de Olanda, după cum prevăzuse David, nu mai există. În scurtă vreme, va fi nevoie să se înființeze o manufactură regală de hîrtie, așa cum s-a făcut cu țesăturile de Gobelinuri cu porțelanurile de Sèvres, cu Savoneria¹ și cu imprimeria regală, care, pînă în prezent, au rezistat loviturilor pe care li le-au dat unii vandali dintre burghezi.

David Séchard, iubit de soție, tată a doi fii și a unei fiice, a avut bunul-gust să nu vorbească niciodată de încercările sale, iar Ève s-a priceput să-l facă să renunțe la cumplita vocație de inventator, care-i chinuie pe acest soi de oameni ce se aseamănă cu niște Moisi pîrjoliți de tufișul de pe muntele Horeb². El se ocupă acum cu literatura din cînd în cînd și duce viața fericită și leneșă a proprietarului rentier. După ce și-a luat rămas bun pentru totdeauna de la glorie, s-a rînduit cu curaj printre visători și colecționari; se ocupă cu entomologia și studiază transformările, pînă acum necercetate, ale insecte-

¹ Veche manufactură franceză de covoare, numită astfel pentru că, din 1627, a fost instalată într-o fabrică de săpun; în 1826, s-a contopit cu faimoasa manufactură de tapițerii a Gobelinilor.

² Legenda biblică povestește că pe muntele Horeb, în pustiul Arabiei, a avut Moise prima revelație a misiunii sale, Dumnezeu arătîndu-i-se sub forma unui tufiș aprins.

lor, pe care știința nu le cunoaște decît în ultimul lor stadiu.

Toată lumea a auzit vorbindu-se de succesele lui Petit-Claud ca procuror general ; e rivalul faimosului Vinet din Provins, iar ambiția lui e să ajungă prim-președinte al curții regale din Poitiers.

Cérizet, condamnat deseori pentru delictе politice, a făcut să se vorbească mult despre el. Cel mai îndrăzneț dintre copiii pierduți ai partidului liberal a fost poreclit Curajosul-Cérizet. Silit de urmașul lui Petit-Claud să-și vîndă tipografia din Angoulême, își caută pe scena provinciei o nouă existență pe care talentul său de actor o putea face strălucită. O jună-primă însă îl sili să se ducă la Paris ca să ceară științei leacuri împotriva urmărilor dragostei, și încercă acolo să transforme în bani favoarea de care se bucura în sinul partidului liberal.

În ceea ce-l privește pe Lucien, întoarcerea sa la Paris este povestită în SCENE DIN VIAȚA PARIZIANĂ.

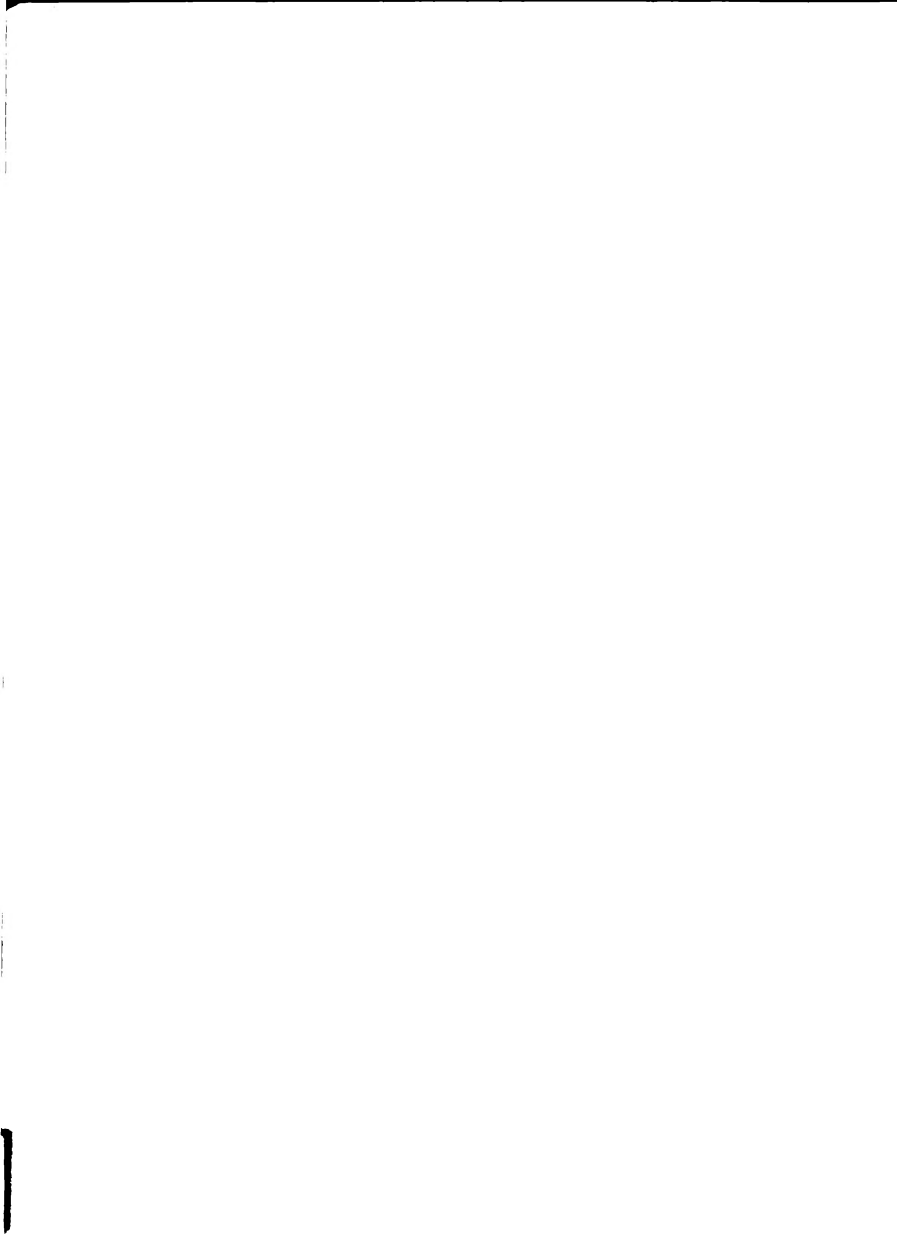
1835—1843

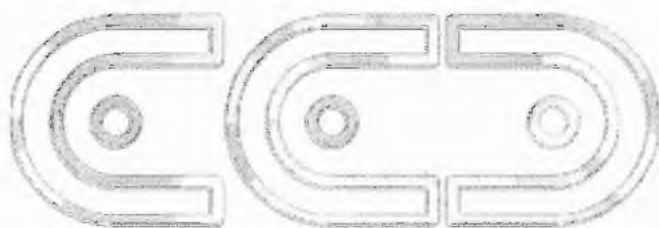
Lector : ELENA MURGU
Tehnoredactor : ELENA CALUGĂRU

Bun de tipar 4.V.1976. Tiraj. 100 115 ex. broșate.
Coli ed. 13,18. Coli tipar 8.75.

Comanda nr. 60 122
Combinatul Poligrafic „Casa Scintei”,
Piața Scintei nr. 1 — București
Republica Socialistă România

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2026

